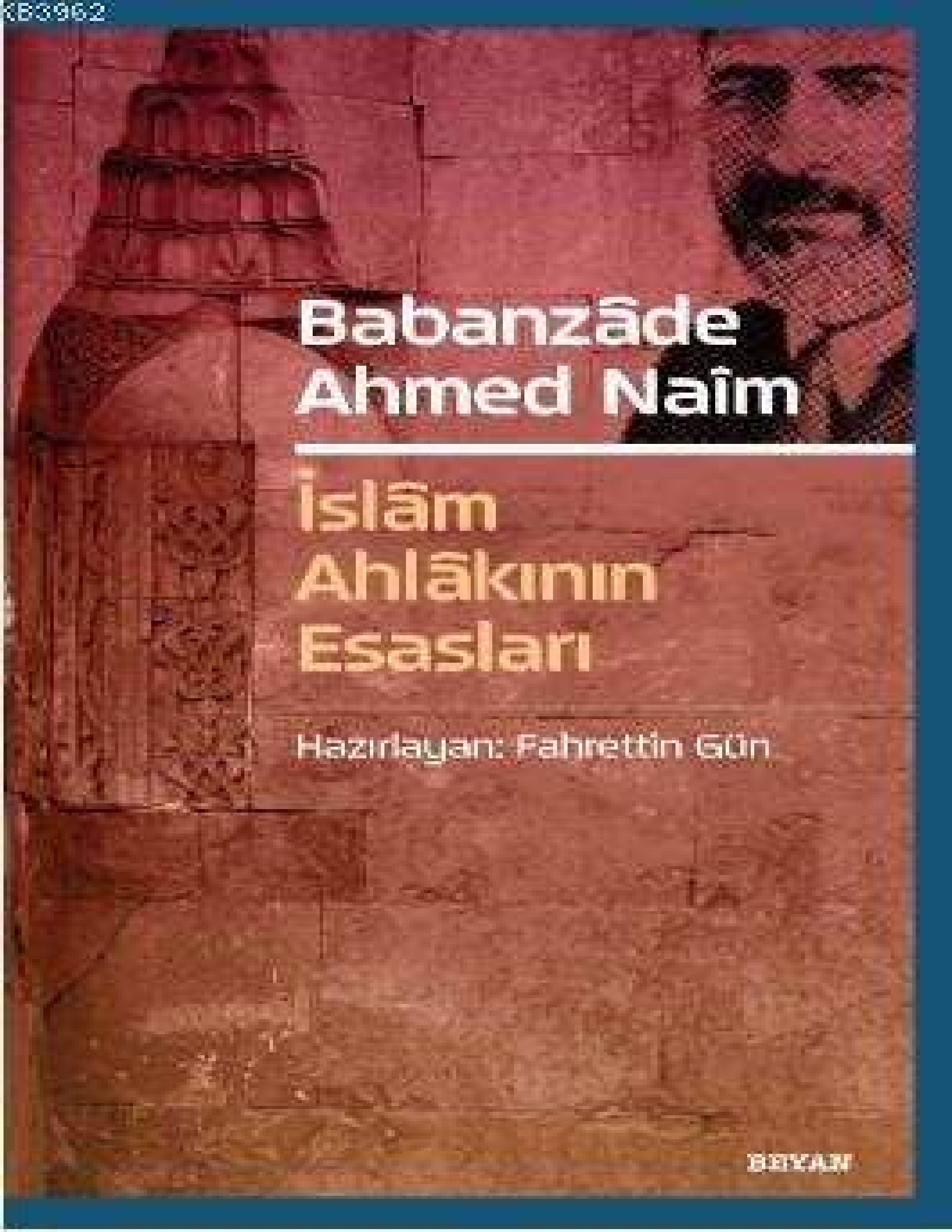

Babanzâde Ahmed Na'im

İslâm Ahlâkının Esasları

Hazırlayan: Fahrettin Gün

Fahrettin Gün: 1960 yılında Konya-Beyşehir'in Doğanbey nahiyesine bağlı Karaali köyünde doğdu. İlkokulu Damlapınar köyünde; ortaokul ve liseyi İzmir İmam-Hatip Lisesi'nde okudu. Yükseköğrenimini ise İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Ayrıca, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji bölümünden "yüksek lisans" derecesi aldı.

Gün, fakülteyi bitirdikten sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na geçerek yirmi yılı aşkın öğretmenlik yaptı. 2007 yılında kurum değiştiren Gün, TBMM'ye bağlı Millî Saraylar'da müşavir olarak çalışmaya başladı. 2009 yılında Millî Saraylar Grup Başkanlığı, 2010-2016 yılları arasında ise saray, kasır ve köşklerden sorumlu Dâire Başkan Yardımcılığı görevlerini yürüttü. 2016 yılında Müzecilik ve Tanıtım Başkanlık görevine vekâleten getirilen Gün, 2018 yılının sonuna kadar bu görevi sürdürdü.

1994 yılından itibaren başta Almanya olmak üzere Hollanda, İsviçre, Fransa, Avusturya, İtalya, İsveç gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde eğitim ve kültür içerikli yüzlerce seminer ve konferans verdi. Aynı minvaldeki kültürel etkinlikleri yurt genelinde de sürdürdü.

Yazı serüvenine 1970'li yılların sonunda Yeni Devir Gazetesi ve Maveria Dergisi'yle başlayan Gün, Millî Gazete'de 1990-2009 yılları arasında köşe yazarlığı yaptı. Ayrıca, aynı dönemde çeşitli dergilerde kültür, sanat ve edebiyat içerikli yazı ve makaleler yayınladı.

"Babanzâde Ahmed Naim'in Hayatı ve Eserleri" adlı eseriyle Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2016 yılının en iyi biyografi ödülüne lâyık görüldü.

TBMM Millî Saraylar'da 2010-2012 ve 2016-2018 yılları arasında Millî Saraylar Yayın Kurulu Başkanı olarak bu kurumun yayınladığı birçok eserin hem projelerini oluşturmuş hem de editörlüğünü yapmıştır.

Yazar Mine Alpay Gün'le evli olan Fahrettin Gün, dört çocuk babasıdır.

Yazarın telif ve yayına hazırladığı eserler:

1- Sebîlürreşâd Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslâmcılara Göre Din-Siyaset ve Lâiklik (1948-1954), 2001. 2- Eşref Edib, İstiklâl Mahkemelerinde/ Sebîlürreşâd'ın Romanı, İstanbul 2001. 3- Hayrettin Karan, Eşref Edib'in Millî Mücadele Yılları, İstanbul 2002. 4- Eşref Edib, CHP ve DİN (1948-1960), İstanbul 2005. 5- İnanç Dersleri, (Mine Alpay Gün'le birlikte), İstanbul 2005. 6- İbadet Dersleri, (Mine Alpay Gün'le birlikte), İstanbul 2005. 7- Ahlâk Dersleri, (Mine Alpay Gün'le birlikte), İstanbul 2005. 8- Sevgili Peygamberimiz, (Mine Alpay Gün'le birlikte), İstanbul 2005. 9- Batı Günlüğü, İstanbul 2005, 10- Çocukları Öpmekte Meleklerle Yarışmak, İstanbul 2007. 11- Çocukların Kokusu Cennetin Kokusudur, İstanbul 2010. 12- Çocuklarımıza Din Kitabı, (Mine Alpay Gün'le birlikte), İstanbul 2010. 13- Eşref Edib, Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul 2010. 14- Eşref Edib, Risâle-i Nur Müellifi Said Nur: Hayatı, Eserleri, Mesleği, İstanbul 2011. 15- Aşk ve Ölüm, İstanbul 2011. 16- Eşref Edib, Kara Kitap: Milleti Nasıl Aldattılar, Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar?, İstanbul 2012. 17- Mehmed Âkif-Tevfik Fikret Çatışması, İstanbul 2014. 18- Çocuklara Arkadaş (Mehmed Şemseddin'den), İstanbul 2015. 19- Eşref Edib, Pembe Kitap: Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkidleri, İstanbul 2015. 20- Babanzâde Ahmed Naîm'in Hayatı ve Eserleri, İstanbul 2016. 21- Muallim Mehmed Cevdet, Müderris Babanzâde Ahmed Naim, İstanbul 2016. 22- Beykoz Mecidiye Kasrı, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2017. 23- Kadîm Bir Dost Eşref Edib, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017.

Yazar, TBMM Millî Saraylar Müzecilik ve Tanıtım Başkanlığı görevini yürütürken aynı zamanda Millî Saraylar Yayın Kurulu Başkanı olarak bu kurumun yayınladığı "Harem ve Cariyelik", "Belgelerle Sultan II. Abdülhamid Han", "Sultan Aziz", "Eski Türk Sanatları", "Saat Kitabı",

“Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi”, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Hayatı”, “Sultan V. Mehmed Dönemi Kronolojisi”, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi”, “Tanburî Cemil Bey” gibi 40’tan fazla eserin de editörlüğünü yapmıştır. Hâlen pek çok projenin editörlüğünü de sürdürmektedir.

İslâm Ahlâkının Esasları, Beyan Yayınları'nın 834. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans, kapak Yusuf Kot, baskı ve cild Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: +90 212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Temmuz 2020'da İstanbul'da yayınlandı.

E-kitap ISBN 978-625-7569-55-2

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI

Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10

www.beyanyayinlari.com / bilgi@beyanyayinlari.com

www.facebook.com/beyanyayinlari

www.twitter.com/beyanyayinlari

www.instagram.com/beyanyayinlari

Babanzâde Ahmed Naîm

İslâm Ahlâkının Esasları

Hazırlayan
Fahrettin Gün

BEYAN

Sunuş

“Ahlâk sözü arapça bir kelime olup huy mânâsına gelen hulk kelimesinin çoğuludur. Hulk; din, tabiat ve seciye mânâlarına gelir.

Ahlâkın birçok târifi yapılmıştır. Bunlar arasında en yaygını ve en bilineni İmam-ı Gazâlî, Seyyid Şerif Cürcânî, Kınalızâde Ali Efendi ve Kâtib Çelebi gibi âlimler tarafından benimsenen târifidir. Şöyle ki:

Ahlâk, nefiste iyice yerleşen bir melekedir ki, fiil ve davranışlar fikrî bir zorlamaya ihtiyaç olmadan, bu meleke sayesinde kolaylıkla ortaya çıkar.”

Yine ahlâk bir toplumda ferdlerin davranışlarını düzenleyen ve herkesin uyması gereken kurallar bütünüdür.

Ahlâk ilminin konusu

Ahlâk ilminin konusuna gelince; bizim de üniversite yıllarında ders kitabı olarak okuduğumuz *Örneklerle İslâm Ahlâkı* başlıklı önemli eserinde M. Yaşar Kandemir, ahlâk ilminin târifleri konusunda bâzı İslâm bilginlerinin görüşünü şöyle sıralar:

Ferit Kam, ‘Ahlâk ilmi, insan karakterinden bahseden bir ilimdir. Bu ilim, insanın hayatı boyunca uyması gereken kaideleri, yapması gereken vazîfeleri belirtir’, İzmirli İsmail Hakkı, ahlâk ilminin ‘vazîfe ilmi’ olduğunu tekrarlayarak ahlâkın esasının, ‘Allah’ın emirlerine saygı, yarattıklarına şefkat ve sevgi’den ibâret olduğunu söyler. Abdurrahman Şeref, ‘Ahlâk ilmi, insan nefsindeki kuvvetleri, asıl yaratılış gayelerine yönelten kaideleri gösteren ilimdir’, Ömer Nasuhi Bilmen ise ‘ahlâk ilmi, insanların hâiz olduğu bir kısım melekelerden ve mükellef bulunduğu bir takım vazîfelerden bahseden bir ilimdir”, derken Kâtib Çelebi, ‘Ahlâk ilmi, fazîletler ve reziletler ilmidir ki, nefsi

fazîletlerle süsleme ve reziletlerden koruma yollarını gösterir', şeklinde ahlâk ilmini tanımlarlar.

Gazâlî'nin *İhyâ'u Ulûmid-din* adlı eseri başta olmak üzere birçok klasik eserde, Kâtip Çelebi'nin bu târifine uygun olarak, önce nefsin hastalıklarını birer birer ele alıp inceler; sonra da bunların ilâçlarını ve tedâvi yollarını gösterir.

Netice olarak, bu târifleri göz önünde bulundurmak sûretiyle, diyebiliriz ki, ahlâk ilminin konusu; insan karakteri, iyi ile kötünün tespiti, iyiyi alıp kötünden kaçınmanın yolları, insanın yapması gereken vazîfelerden ibârettir.¹

Müstakil ahlâk kitaplarının yazılmayış sebebi

Bizde müstakil olarak ahlâk kitapları yazılmamıştır. Nitekim Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları* başlıklı 1939 yılında neşrettiği iki ciltlik eserinde, müstakil ahlâk kitaplarının yazılmayışının sebeplerini şöyle izah eder:

Eski âlimlerimiz başlı başına müstakil ahlâk kitapları yazmamışlardır. Onlar ahlâk kitabı yazmayı da gereksiz görmüşlerdir. Bunun sebebi ise onların nazarında en yüksek bir ahlâk kitabımız vardı. Bu kitap Müslümanlar için *Kur'ân-ı Kerim*'di. Bu kitap insana doğru yolu gösteriyordu. Dahası, insanlık için selâmet ve saâdetin prensipleri o kitabın içinde yazılı idi. İnsanın kendi nefsine, anasına ve babasına, büyüklere ve küçüklere, yoksullara, öksüzlere, yurduna ve devletine karşı sorumlu olduğu vazîfeleri o kitap bize mükemmelen anlatıyordu. Bu kutlu kitabın öğrettiğine göre bir insanı öldürmek cinâyetlerin en ağırı idi. O cinâyetin dünyadaki cezâsından başka ikinci hayatımızdaki cezâsı müebbeden ateşte yanmaktı. Çünkü insan Allah'ın bir yapısı idi. Katletmek, o yapıyı yıkmaktı, insanın gerek kendisine ve gerek başkalarına zarar verecek olan bütün fenâ hareketlerini ve düşüncelerini, bütün fenâ ve zararlı âdet ve teamüllerini o kitap men etmişti. İnsanları zulümden şiddetle sakındıran bu mukaddes buyruk

bize mütemadiyen iyilik yapmayı emrediyordu. Âdemoğulları içinde kimin takvası (günahtan korkmak ve çekinmek) ve iyiliği çoksa o en yüksek bir adamdı.

Yine eskiden yaşamış âlimlerin nazarında ahlâkın ikinci mühim kaynağı Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizin sözleri idi. Esâsen Peygamberimizin kendisi, bu dünyaya “iyi ahlâkı öğretmek için geldiğini ve buna memur olduğunu” haber vermişti. Bunun için âlimlerimiz ahlâkı, kutlu kitap *Kur’ân-ı Kerim*’den sonra Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed’in sözlerinden çıkarmayı uygun bulmuşlardı. Bundan başka “her kim Peygamberimizin sözlerinden kırk hadîsi öğrenirse âhirette mesud olur”, mânâsına gelen bir hadîs birçok kalem sâhibi adamları, en evvel ahlâka, ondan sonra çalışmaya, ticarete, sıhhate, ok atmaya, biniciliğe dâir birçok alandaki hadîsleri toplayıp bir risâle şeklinde neşretmeye teşvik eylemişti. Bu risâleler hakîkaten çok güzeldir.

Eski ahlâk kitaplarımızın mühim bir kaynağı daha vardır. Bu da yüksek mâneviyat ve hüviyetleri herkese hürmet telkin etmiş fazîletli bâzı müstesna zâtların *Pendnâme* veya *Nasihatnâme* adını verdikleri öğütleri ve yaşayış tarzlarıdır.²

“Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları” başlıklı eser

Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları başlıklı çalışma, 1912 yılında dönemin Maârif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından, Ağustos 1328 / 1912 tarihinde Lahey’de toplanacak II. Beynelmilel Terbiye-i Ahlâkiye Kongresi’ne Osmanlı Devleti’ni temsilen katılmak ve tebliğ sunmak üzere Babanzâde Ahmed Naîm’e hazırlanmıştır. Hükümetin düşmesi üzerine bu tebliğ sunulamamış, daha sonra Ahmed Naîm tarafından genişletilerek önce *Sebîlürreşâd* mecmuasında tefrika edilmiş³, sonra da muharrir tarafından tekrar gözden geçirilerek risâle hâlinde 1924 yılında neşredilmiştir.

Babanzâde Ahmed Naîm hakkında çoğunlukla Muallim Cevdet'in eserinden iktibaslar yaparak bir makale kaleme alan Osman Nuri Ergin, bu eseri aynı zamanda 1911-1933 yılları arasında Dârülfünûn'da felsefe grubu dersleri hocası olarak görev yapan Ahmed Naîm'in verdiği derslerden biri olan "Ahlâk Dersleri"nin bir mahsulü olarak değerlendirir.

Babanzâde Ahmed Naîm'in Dârülfünûn'da "Ahlâk" hocalığı serüveni

Babanzâde Ahmed Naîm 1911'den başlayarak üniversite reformunun yapılıp tasfiye edildiği 1933 yılına kadar felsefe grubu derslerine girmiştir. Bu süreçte onun "hayırsız iki öğrencisi"nden Niyazi Berkes ve Macit Gökberk, hocaları Ahmed Naîm hakkında bâzı mâlumatlar verirler. Nitekim Macit Gökberk hocası Ahmed Naîm'in Dârülfünûn'daki serüvenini kendisine anlattığını belirterek şu aktarımlarda bulunur:

"(...) Hocalarım içinde hem yetişmesi, hem de kişiliği bakımından ilginç olan Babanzâde Ahmet Naîm Bey'i burada ayrıca belirtmek istiyorum. Ne çeşitten hocalardan yetiştiğimiz üzerine de bir fikir verecektir bu; çünkü Ahmet Naîm Bey, o zamanki felsefe otoritelerinin belirgin bir örneğidir. Kendisi bana hayatını anlatmıştı. Galatasaray'da okumuş, ama gelenekçi bir aileden geldiği için evde de ayrıca Arapça öğretilmiş kendisine. Galatasaray'dan çıktığı zaman, Galatasaray Lisesi'ne -o zamanki adıyla Galatasaray Sultanîsi'ne- Arapça hocası olmuş. Dediğine göre, günün birinde, o dönemin Maârif Nâzırı Emrullah Efendi kendisini çağırmış, demiş ki: 'Ben seni üniversiteye psikoloji hocası yapacağım!' O zaman Emrullah Efendi'nin, bir üniversite reformu girişimi var. Naîm Bey de: 'Aman efendim, ben ne anlarım psikolojiden?' demiş. 'Bak Naîm Bey' diye karşılık vermiş Emrullah Efendi, 'bu memlekette kime, seni üniversitede şu dersin hocası yapacağım desem, bana aynı şeyi söyleyecektir. Bak sen üstelik iki dil biliyorsun; bir Fransızca, bir de Arapça; yâni bir bizim eski dünyamızın klasik dili; bir de yeniden

girdiğimiz dünyanın temel dillerinden bir tanesi... Bir ondan okursun, bir bundan, işin içinden çıkarsın'. 'İşte biz de böyle girdikti felsefeye' diye anlattıydı bana Naîm Bey, 'iyi kötü bir şeyler de yaptık. Tam şöyle oturacaktık ki dersimizde, konumuzda; dediler ki: Psikoloji hocası geldi, sen şimdi burada ahlâk okutacaksın' (O sırada Mustafa Şekip gelmiş Cenevre'den). 'Aman' demiş Naîm Hoca, 'Ben bunu zaten zorla öğrendim. Nasıl olur? Ben bu ahlâkı nasıl yaparım?' 'Onu da öğrenirsin' demişler. 'Ben yine kafayı vurdum' diye anlatıyor Hoca bana; ahlâk filan derken, günün birinde Mehmet İzzet gelmiş; 'Ahlâkın da hocası geldi' demişler. 'Sen -o zamanki adıyla- Mâba'de't-tabia (yâni metafizik) okutacaksın'. 'Aman' demeye kalkmış Naîm Hoca. 'Ne yapalım' karşılığını almış, 'öbür ikisini öğrendiğin gibi bunu da öğrenirsin'. 'İşte hazret (Naîm Hoca bana 'hazret' derdi), böylece senin Mâba'de't-tabia hocan oldum' (Kendisi bize metafizik öğretirdi)."⁴

Ahmed Naîm'in ahlâka dâir yaklaşımları

Babanzâde Ahmed Naîm *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları* başlıklı eserinde ahlâkın tanımlarından çok, onun muhtevasına dikkat çeker. Dârülfünûn'da yıllarca konuyla ilgili ders vermiş biri olarak "ahlâkî değerlerin önemi" üzerinde durur. Onun bu eseri deyim yerindeyse bir "ahlâk felsefesi"dir. Her ne kadar bu eseri daha 1912 yılında dönemin Maârif Vekili Emrullah Efendi'nin talebi üzerine üniversitede göreve başladığı yıllarda kaleme almış olsa da, genişleterek, gözden geçirerek eseri 1924 yılında neşretmiştir.

Batılılara karşı "İslâm Ahlâk Felsefesi"ni anlatmak için bu risâleyi kaleme alan Ahmed Naîm, özellikle "İslâm inancının tevekkül, kader anlayışı, irâde, Peygamberlik ve vazîfe anlayışı" gibi konulardaki yanlış yorumlamaları İslâm'ın temel kaynakları olan *Kur'ân-ı Kerim* ve hadîs-i şerîfleri referans alarak tashih eder.

Ayrıca ferd planında bir Müslümanın nasıl olması gerektiğini izah eden bu değerli mütefekkir, ümmet planında da Müslümanların nasıl bir hareket tarzı içinde olmaları gerektiğini, ümmetin içinde bulunduğu olumsuz durumun İslâmî naslardan uzaklaşmasından kaynaklandığının da belirgin bir şekilde altını çizer.

Ona göre, güzel ahlâk îmânın bir sonucudur. Ahlâk, insanın içinde bulunan değerler bütünüdür. Bu değerler söz ve davranışlarla dışarıya yansır. Bu da inandığı temel değerlerle doğrudan ilişkilidir.

Kısacası, Ahmed Naîm'in *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları* başlıklı risâlesi, bütünüyle referansını dinden alan bir özelliğe sahiptir. Hatta bu nedenle Batılı felsefecilerden Kant'ın temellendirmeye çalıştığı akla dayalı ahlâk anlayışı ile evrensel olarak gördüğü İslâm ahlâk anlayışının benzerliklerini ve aykırılıklarını kıyas yoluna gider ve Kant'ın akla dayalı ahlâk anlayışının kuralları açısından dayanaksız ve sathî olduğunu ortaya koyar.

Ezcümle, Ahmed Naîm'e göre en güçlü ahlâkî dinamikler, evrensel olan İslâm dininde bulunmaktadır.

Ömer Rıza'nın sunuşu...

Ömer Rıza Doğrul, Ahmed Naîm'in bu eserinde gerek 1945 ve gerekse 1963 yılında yapılan baskılarda, eserinin sâdeleştirmesinin başlangıç bölümüne ilk baskıda "Ahmed Naîm Zâtı ve Eserleri", ikinci baskıda ise "Babanzâde Ahmed Naîm: Şahsiyeti ve Eserleri" başlığıyla Osman Nuri Ergin'in bir yazısına yer verir. Akabinde her iki baskıda da bir takdim yazısı kaleme alır. Bu takdimin ilk bölümü şöyledir:

"Bu eser, son asırda yetişen en değerli ilim adamlarımızdan Babanzâde Ahmed Naîm'in '*Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları*'nın bugünkü nesil tarafından anlaşılacak tarzda yazılmış ve açıklanmış şeklidir.

Merhum üstad Ahmed Naîm, ciddî ve kuvvetli bir ilim adamı idi. Ben de kendisini tanımak ve yirmi beş sene kadar onunla temas etmek imkânını elde etmiştim. Merhum kayınpederim Mehmed Âkif,

gerçi arkadaşlarını ayırd etmez ve hepsini severdi, fakat kalbinde Ahmed Naîm'e ayırdığı yer, muhakkak ki, imtiyazlı / ayrıcalıklı idi. Onun için Ahmed Naîm'in ölüm haberini aldığı zaman hüngür hüngür ağlayacak derecede bu aziz dosttan ayrılışın acısını derinden hissetmişti. O zaman gönderdiği mektuplarda 'onun öldüğünü haber aldığım anda, dünya başıma yıkıldı sandım' diye yazdığını bizzat görmüştüm. Sarsılmaz bir seciye sahibi olmak, doğru olduğuna inandığı her şey üzerinde sebat etmek ve bu uğurda hiç bir fedakârlıktan yılmamak, dâima doğruyu söylemek, bildiğini iyi bilmek ve bilmediğini öğrenmeğe çalışmak, bu iki güzide fıtratı birbirine sevdiren ve aralarındaki sevgiye öz ve hız veren en belli başlı vasıflardı. Onun için de hak olduğuna inandıkları yoldan zerre kadar ayrılmayarak yaşamışlar ve öylece ölmüşlerdir. Dünyada gönülleri birbirine bağlı olan bu iki dost,- yer altında da birbirlerine komşu olmuşlar ve Edirnekapi Şehidliği'nin karşısındaki mezarlıkta âdetâ birbirine bitişik birer kabre gömülmüşlerdir.

(...)

Üstad Ahmed Naîm'in kendisi bu eseri niçin yazdığını, eserin başlangıcında izah ediyor. Bu başlangıca göre 1912 senesinde Lahey'de Ahlâkî Terbiye konusu ile meşgul olan bir konferansın toplanması kararlaştırılmış ve bizim de bu konferansa iştirâkimiz istenmişti. O zaman Maârif Nâzirliğini yapan merhum Emrullah Efendi, bizim ahlâkî terbiyemizin destekleri hakkında konferansa sunulmak üzere bir raporun hazırlanmasını Ahmed Naîm'den rica etmiş, o da çalışmaya başlamıştı. Fakat çalışmalarını tamamlamadan ve hazırladığı, raporların müsveddelerini istediği gibi işlemeden önce o zaman iktidar mevkiinde bulunan kabine düşmüş, yeni kabine de bu konferansa iştirak etmek işine bir önem vermemiş, hattâ daha eski hükümetin bu konferansa iştirâki kabul etmiş olduğunu ve bu sözü yerine getirmek gerektiğini de aklından geçirmemişti. Bu yüzden konferansa iştirâk işi bertaraf olmuştu.”⁵

Eseri hazırlarken tâkip ettiğimiz usûl

Babanzâde Ahmed Naîm'in 1924 yılında 67 sahife hâlinde neşrettiği bu eser, Ömer Rıza Doğrul tarafından 1945 yılında sâdeleştirilerek yayına hazırlanmış ve 1945 yılında Yüksel Yayınevi tarafından, 1963 yılında ise Yücel Yayınevi tarafından neşredilmiştir.

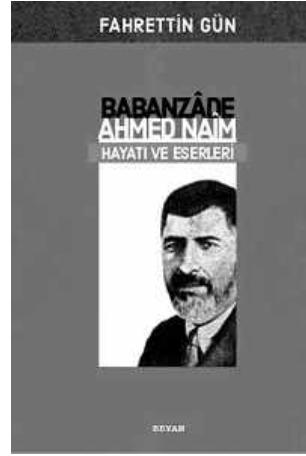
Aynı eser 1995 yılında Recep Kılıç tarafından sâdeleştirilerek (Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara) yayınlanmıştır. Yine aynı yazar tarafından eser, 2010 yılında tıpkıbasımı ve çevrimyazısı ile aynı yayınevince tekrar neşredilmiştir.

Bizim hazırladığımız çalışmaya gelince, öncelikle giriş bağlamında Babanzâde Ahmed Naîm'in kronolojik biyografisi konu edilmiş, akabinde bahsi geçen Ahmed Naîm'in *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları* başlıklı risâlesinin bir tarafında tıpkıbasımı, karşı sayfada sâdeleştirmesi verilmiştir.

Bu noktada, eseri sâdeleştirme sürecinde zorlandığımızı ifâde etmeliyim. Bu da olağandır. Çünkü Babanzâde Ahmed gibi büyük bir mütefekkirin, felsefecinin eserinin sâdeleştirilmesi elbet zor olacaktır. İşte bu doğrultuda sâdeleştirme sürecinde daha önce bu çalışmaları yapan Ömer Rıza Doğrul'un ve özellikle de Recep Kılıç'ın çalışmalarından istifâde edilmiştir.

Yine sâdeleştirme sürecinde çalışmaya tarafımızdan ara başlıklar ilâve olunmuştur.

Bu vesileyle "hem İslâm felsefesini, hem Garp felsefesini bilen, her iki düşünce dünyasının temel dinamiklerini ve köklü problemlerini iyi kavramış biri olan"—⁶ bu büyük mütefekkir, mütercim ve muhaddisi rahmet ve minnetle yâd ediyoruz.

Bu minvalde şâir ve mütefekkir Mehmed Âkif'in "sahabeden sonra en çok sevdiği" bu güzîde şahsiyet ve velûd mütefekkire dâir bilgi edinmek isteyenlere, daha önce yayınlanan *Babanzâde Ahmed Naîm'in Hayatı ve Eserleri*, *Müderris Babanzâde Ahmed Naîm*, *Babanzâde Ahmed Naîm*, *İslâm'da Irkçılık ve Milliyetçilik Dâvâsı* başlıklı çalışmalarımızı tavsiye ediyoruz. Zikrettiğimiz çalışmalardan ilki bir telif çalışması, ikincisi Babanzâde Ahmed Naîm'le ilgili yazılanları derleme çalışması, üçüncüsü ise Babanzâde Ahmed Naîm'in 1914 yılında kaleme aldığı bir risâlenin tıpkıbasım, çevrimyazı ve sâdeleştirilmesinden oluşmaktadır.

Babanzâde Ahmed Naîm'le ilgili bu dördüncü çalışma ise onun 1924 yılında neşredilen *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları* risâlesinin tıpkıbasım ve sâdeleştirilmesinden oluşmaktadır.

Dolayısıyla son üç yıl içerisinde Babanzâde Ahmed Naîm gibi büyük bir mütefekkir, mütercim, muhaddis, muharrir hakkında dördüncü çalışmayı yapmaktan büyük memnuniyet ve mutluluk duyduğumu yeri gelmişken belirtmek isterim. Bu vesileyle konuyla ilgili beni destekleyen ve eserlerin yayınlanması konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Beyan Yayınları sahibi kadîm dost Ali Kemal Temizer Bey'e ve ekibine teşekkür ediyorum.

Eserin, toplumumuza ruhî ve içtimaî açıdan katkı yapmasını Cenab-ı Hakk'dan niyaz ediyorum.

İstanbul - Beykoz 2019

Fahrettin GÜN

fahrettingun@gmail.com

Babanzâde Ahmed Naîm'in Kronolojik Biyografisi (1873-1934)

Mütefekkir...

Dârülfünûn Felsefe grubu dersleri müderrisi...

Mütercim...

1873: Mustafa Zihni Paşa'nın⁷ ve İclâl Hanım'ın oğlu⁸ olarak Bağdat'ta dünyaya gelir.

1877 - 1888: Mekteb-i İbtidâî ve Rüşdiye'yi Bağdat'ta okur. ⁹

1888: İstanbul'a gelerek Mekteb-i Sultanî olarak bilinen Galatasaray Sultanîsi'nde öğrenime başlar.

1891: Galatasaray Lisesi'nden "aliyyül-âlâ" (pekiyi) derece ile mezun olur.¹⁰

Ahmed Naîm'in de aralarında bulunduğu 1894 Mülkiye mezunları...¹¹

1891: Mülkiye Mektebi'nde (Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde) yükseköğrenime devam eder.

1894: Mülkiye Mektebi'nden yine "aliyyül-âlâ" (pekiyi) derece ile mezun olur. Ayrıca dönemin teâmüllerine uygun olarak dışarıdan medrese dersleri olarak Arapça ve dinî ilimlerle ünsiyetini artırır.¹²

25 Eylül 1894: Hâriciye Nezâreti Tahrîrât-ı Hâriciye Kalemi'nde (Dışişleri Bakanlığı Dış Yazışmalar Kalemi'nde) 100 kuruş maaşla 3. Kâtip (Arapça mütercimi) olarak çalışmaya başlar.

7 Mart 1895: 450 kuruş maaşla Galatasaray Lisesi'nin Arapça muallimliğine tâyin edilir ve bu görevi 1914 yılına kadar devam eder.

"*Sırât-ı Müstakîm*'in 3. sayısından îtibaren tefrika edilen '*Devr-i İstibdat'da Mekteb-i Sultanî'de verilen derslerden İlm-i Tevhid...*' yazı başlığından anlaşıldığına göre Galatasaray Lisesi'nde İlm-i Tevhid / Akâid dersleri de okutmuş olmalıdır."¹³

21 Mart 1896: Hâriciye Nezâreti'nde 2. Kâtipliğe terfi eder ve bir yıl sonra maaşı 400 kuruşa yükseltilir.

1898-1899: Yazarlık hayatına, Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) sâhipliğinde ve Tevfik Fikret'in yönetiminde yayınlanmakta olan *Servet-i Fünûn* mecmuasında "Bedâyi'ü'l-Arab" başlığı altında Câhiliyye devri ve erken İslâm dönemi Arap edebiyatından şiir tercüme ve izahlarıyla başlar; bu tercümeleri hayli ilgiye ve takdire mazhâr olur. Bu mecmuada 19 şiir tercümesi yayınlanır.

1900: Öğrencileri için *Temrinât* başlığıyla bir Arapça grameri ve alıştırma kitabı kaleme alır.¹⁴

Resim: *Sarf-ı Arabî* kitabının kapak sayfası

21 Ağustos 1908: II. Meşrutiyet'in ilânından sonra kadrosu Hâriciye'den Maârif Nezareti'ne (Eğitim Bakanlığı'na) aktarılaraq 4000 kuruş maaşla Maârif Nezâreti Meclis-i Maârif Dâiresi İlmiye Şûbesi âzâlığına getirilir

1908: Mekâtib-i Rüşdiyesi İdaresi (Ortaöğretim Genel Müdürlüğü)'ne getirilir.

1908: Yapılacak Meclis-i Mebûsan (Osmanlı Mebuslar Meclisi) seçimlerinde Dersaâdet (İstanbul) mebusluğu adaylığı teklifini, görevli bulunduğu Şam'dan gönderdiği bir dilekçe ile reddeder.¹⁵

Büyük İslâm âlimi ve mütefekkir merhum Ahmed Na'im Babanzade(23 Ocak 1962'de yayınlanan II. Dönem Sebîlürreşâd mecmuasının331.sayısının kapağı)

1908: "II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İslâmcılık düşüncesinin yayını olarak neşredilmeye başlanan *Sırât-ı Müstakîm - Sebîlürreşâd* mecmualarının kadrosunda yer alır; 'Hadîs tercüme ve şerhleri yanında fikrî makaleler ve *Türk Yurdu*, *İslâm* ve *İctihad* mecmualarında milliyetçilik, kadının konumu, fıkıh / hukuk usûlüne dâir yayınlanan yazılara karşı tenkid - tartışma metinleri kaleme alır."

1908. "Devr-i İstibdadda Mekteb-i Sultanî'de Verilen Derslerden", Galatasaray Lisesi'nde verdiği akâid-keîâm ağırlıklı ders notları *Sırât-ı Müstâkim* mecmuasında 9 makale hâlinde yayınlanır.

1909: Bâzı kaynaklarda -son devrin büyük mutasavvıflarından ve kendisinin de şeyhi olan- Türbedar Ahmed Amiş Efendi'nin (1807-1920) damadı diye belirtilirse de, Amiş Efendi'nin değil, kızı Ayşe Hanım'ın damadıdır. (Yâni Ahmed Amiş Efendi'nin torunundan damadıdır). Kayınvâlideyi Ayşe Hanım ise, Fâtih müderrislerinden Hasan Sırrı Efendi ile evlidir. Dolayısıyla Ahmed Na'im, Hasan Sırrı Efendi ve Ayşe Hanım'ın damadı olup kızları Emine Avniye Hanım ile evlenir. Bu evlilikten çocukları olmaz.

6 Mart 1910: Meclis-i Maârif Âzâlığı'na tâyin olunur.

Ocak 1911: Tedrisât-ı Âliye Umum (Yüksek Öğretim Genel) Müdürlüğü'yle görevlendirilir.

1911: Dârülfünûn Edebiyat ve İlâhiyat Şûbesi Felsefe grubu müderrisliğine getirilir. Dârülfünûn'da Felsefe grubu dersleri olan Felsefe, Ruhiyyât / İlmü'n-Nefs (Psikoloji), Ahlâk, Mantık, Mâba'de't-tabia (Metafizik), Bedîiyat (Estetik) derslerini okutmaya başlar. "Nitekim Muallim Cevdet, *Müderris Ahmed Naîm* başlıklı eserinde Dârülfünûn'da göreve başlama târihini, Rûmi 1327 / 1911 yılı olarak vermektedir. Dahası, Ahmed Naîm'i Dârülfünûn'da müderrisliğe teşvîk eden Maârif Nâzırı Emrullah Efendi'nin nâzırlıktan ayrılma târihinin 12 Temmuz 1912 olması, Ahmed Naîm'in 1911 yılında Dârülfünûn'da göreve başladığının göstergesidir."

14 Ağustos 1914: Maârif Nezâreti Telif ve Tercüme Âzâlığı'na seçilir ve bu daire bünyesinde kurulan Istılâhat-ı İlmiye Encümeni'nde (İlmî Istılâhlar Komisyonu'nda) yer alıp aktif olarak çalışmalara katılır. Bu encümenin (komisyonun) yayınladığı felsefe ıstılâhları, mantık, tabîî ilimler ve sanat ıstılâhları için hazırlanan üç lügatin hazırlanmasında büyük katkı sağlar.

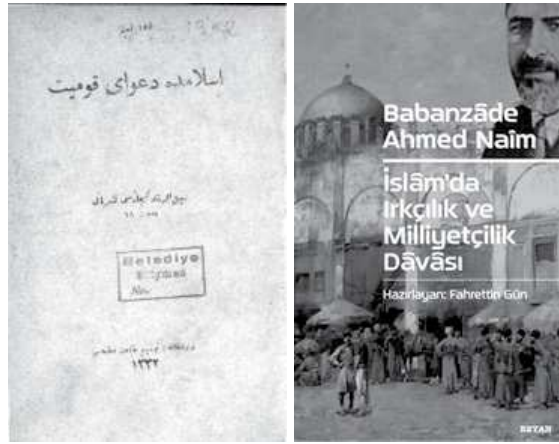

1911 yılında Dârülfünûn Edebiyat Şubesi mezunları ve hocaları... İkinci sırada sağdan dördüncü Mehmed Âkif, beşinci Babanzâde Ahmed Naîm, altıncısı ise Ahmet Midhat'tır...¹⁶

"Yine bu doğrultuda Dârülfünûn'daki Felsefe grubu dersleri hocalığı sırasında Fransızca olan yeni felsefe terimlerinin Osmanlıcaya nasıl

aktarılaçağı konusunda önemli çalışmalar yapar; ilim ve felsefe terimlerinin mümkün olduğı ölçüde İslâm-Osmanlı felsefe-kelâm-tasavvuf-dil geleneğı hesaba katılarak üretilmesini savunur, bu konuda en çok kavram tartışması metni yazan ve kavram karşılığı teklif eden kişidir.”¹⁷

1914: *Hikmet / Felsefe Dersleri*: Felsefenin târifi, konusu, kısımları ve ilimlerin sınıflaması gibi konuları ihtivâ eden eseri kaleme alır. (Bu metin Cahid Şenel- M. Cüneyt Kaya tarafından çevrimyazıya dönüştürülerek 2016 yılında Kaknüs Yayınları tarafından neşredilmiştir.)

İslâm'da Dâva-yı Kavmiyyet

1914: *Sebîlürreşâd*'da -23 Nisan 1914 tarihli ve 293. sayısında- on beş sayfayı bulan bir makale olarak yayınlanan ve ırkçılık-milliyetçilik meselesinin İslâm'daki yerinin tartışıldığı “İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyyet” başlıklı çalışması, 55 sayfalık bir risâle hâlinde Sebîlürreşâd Kütüphânesi tarafından neşredilir.

Babanzâde Ahmed Naîm'in *İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyyet* başlıklı bu eseri 1963 yılında Abdullah Işıklar tarafından (bâzı kısımları eksik olarak) *İslâm İrkçılığı Menetmiştir*, şeklinde; akabinde Ömer Lütfi Zararsız tarafından *İslâm'da İrkçılık ve Milliyetçilik* (2. baskı, 1979) başlığıyla ve Mehmed Âkif'le ilgili özgün araştırmalarıyla yakından tanıdığımız M. Ertuğrul Düzdağ tarafından çok başarılı bir şekilde

1976'da *Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi* (s. 25-117) adı altında Latin harflerine dönüştürülüp, sâdeleştirilerek ve gerekli ilâveler yapılarak yayınlanmıştır. Yine aynı eser M. Ertuğrul Düzdağ tarafından tekrar gözden geçirilerek, *Yakın Târimizde Irkçılık* (s. 9-74) başlığı altında çeşitli yayınevlerince basılmıştır. Bahsi geçen eser, 1980'lerin sonunda Mehmed Şevket Eygi'nin (Ubeydullah Küçük) önsözüyle sâhibi olduğu Bedir Yayınları tarafından *İslâm'da Kavmiyetçilik Yoktur* adıyla sâdeleştirilip yayınlanmıştır.

1915: *Mebâdi'-i Felsefe'den İlmü'n-Nefs*: George L. Fonsegrive'den birçok dipnotu vererek tercüme ettiği bu eserin sonuna 1900 küsur felsefî terim için hazırladığı Türkçe teknik karşılıklarını da vermiştir.¹⁸

Tevfik Fikret'e Dair (Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye)

1918: Dr. Rıza Tevfik'in, Türk Ocağı'nda Ağustos ayında verdiği bir konferansta, Tevfik Fikret'i savunarak başta Mehmed Âkif olmak üzere İslâmcıları tenkid etmesi üzerine, *Tevfik Fikret'e Dâir - Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye (Cevap)* başlıklı risâleyi kaleme alır. Söz konusu risâle, (17 Zilhicce 1336 / 26 Eylül 1334 târihinde) *Sebîlürreşâd*'ın 371. sayısının eki olarak derginin ebadında 8 sayfa hâlinde yayınlanır. (Hilâl Matbaası, İstanbul 1336). Bu risâle, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından çevrimyazıya dönüştürülüp, notlarla zenginleştirilerek 1993 yılında *Tevfik Fikret'e Dâir Risâlesi* başlığıyla merhum Ali Nar Hoca'nın

yönettiği *İslâmî Edebiyat* mecmuası tarafından ek olarak 32 sayfa hâlinde yayınlanmıştır.

Yıl 1933. Profesör Babanzâde Naîm Bey'in Dârülfünûn'daki görevinin son yılı...

Felsefe öğrencileri ve hocaları: Arka sırada; soldan altıncı Macit Gökberk, dokuzuncu Niyazi Berkes. Orta sırada; sağdan ikinci Nurettin Şazi Kösemihal. Ön sırada; soldan üçüncü M. Şekip Tunç, dördüncü Halil Nimetullah Öztürk, beşinci Babanzâde Ahmed Naîm, altıncı Orhan Sadettin, yedinci G. Dumezil, sekizinci Nahit Hanım (Tenda) (Bkz. Arslan Kaynardağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul Elif Yayınları 1986).

1918: Dârülfünûn bünyesinde kurulan “Tedkikât-ı Lisâniye Encümeni” (Lisan İnceleme Komisyonu) ve yine Maârif Nezâreti bünyesinde kurulan ve başkanlığını kendisinin yaptığı Sarf, İmlâ ve Edebiyat Encümenlerinde (komisyonlarında) yakın arkadaşları ve edebiyatçılarla birlikte çalışır. Ahmed Naîm'in ‘Elif’ harfi kısmı tamamlanan bir sözlüğü, Maârif Nâzırı (Eğitim Bakanı) Ali Kemâl'in kıskançlığı sebebiyle devam ettirilememiş ve bitirilmiş kısmı da yayınlanamamıştır.

18 Şubat 1911: Dârülfünûn Umum Müdürlüğü (İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü) görevine getirilir.

1919: Üniversitede Maârif Vekâleti'nin aldığı karar gereği kız ve erkek öğrencilerin birlikte okumalarına muhalefet edip, bu uğurda mücâdele verir. Maârif Vekâleti'nin üniversitede “karma eğitime” geçilmesi kararı üzerine, yürüttüğü rektörlük görevinden istifa edip felsefe grubu derslerini okutmaya devam eder.

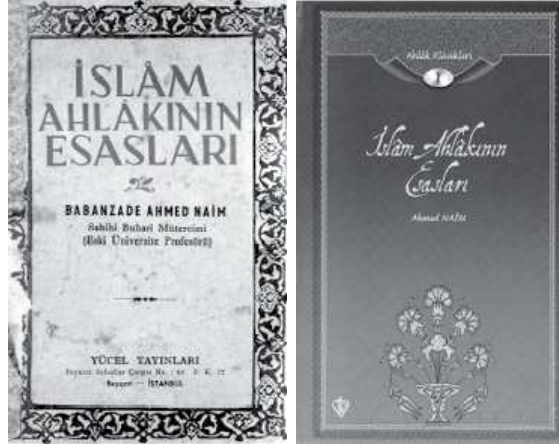
1919: Elie Rabier'den *İlm-i Mantık* başlıklı eseri tercüme eder. (Dârülfünûn Matbaası, İstanbul 1338, 64 sayfa).

1919-1922: Âyan Meclisi'ne, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin Sultan Vahidüddin'e tavsiyesi ile Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'ndan âzâ / senatör olarak girer. Bu görevi, 4 Kasım 1922'de İstanbul hükümetinin tasfiyesi ile son bulur. "Sicil dosyasında, Ahmed Naîm'in 'Arabî ve Farisî tercüme, Türkçe ve Fransızca tekellüm ve kitâbet eylediği (konuştuğu ve yazdığı) ve Kürd lisanına aşina olduğu belirtilmektedir."

1919-1922: Âyan (Senato) Üyeliği sırasında üniversitedeki görevine devam eder.

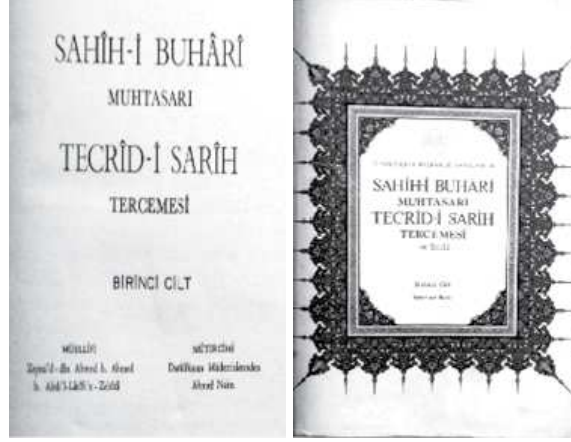
1924: *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları*, (İstanbul 1342, 67 sayfa). 1912'de Hollanda'nın Lahey kentinde toplanacak II. Beynelmilel Terbiye-i Ahlâk Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen sunulmak üzere Ahmed Naîm'e hazırlattırılan bir tebliğdir. Bu tebliğ önce 14 bölüm hâlinde *Sebîlürreşâd*'da yayınlanır. Daha sonra kitap olarak neşredilir. Bahsi geçen çalışma, Ömer Rıza Doğrul tarafından Osmanlı Türkçesi'nden Latin harflerine dönüştürülüp, sâdeleştirilerek *İslâm Ahlâkının Esasları*¹⁹ adıyla yayınlanmıştır (Yüksel Yayınları, İstanbul 1945, Yücel Yayınları, İstanbul 1963).

Ayrıca Recep Kılıç tarafından sâdeleştirilerek *İslâm Ahlâkının Esasları* başlığıyla Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından 1995'te neşredilir. Aynı eser yine Recep Kılıç tarafından aslının tıpkıbasımı, aslının çevrimyazısı ve sâdeleştirmesi ile birlikte 2010 yılında aynı yayınevi tarafından tekrar neşredilir.

1925: *Kırk Hadîs* (Hadîs-i Erbain Tercümesi): Nevevî'nin *el-Erba'ûn* adlı eserini tercüme ederek yayınlar (İstanbul 1341 / 1343).

21 Şubat 1925: Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, kendisinin ve arkadaşlarının imzasını taşıyan 53 imzalı bir takriri (önergeyi) Meclis Başkanlığı'na sunar ve bâzı İslâmî eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesi amacıyla 20 bin liranın bütçeye konulmasını talep eder. Abdullah Azmi Efendi'nin Meclis Başkanlığı'na sunmuş olduğu takrir kabul edilir ve Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinde bu projeyi gerçekleştirmek için tahsîsat ayrılır. Bu doğrultuda *Kur'ân* meâli ve tefsirinin yapılması ve *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh*'in²⁰ tercüme edilmesi kararlaştırılır. *Tecdîd-i Sarîh*'i tercüme etme işi Babanzâde Ahmed Naîm'e verilir.²¹

Ahmed Naîm'in kaleme aldığı bu tercümenin giriş mâhiyetindeki bir ciltlik mukaddimesi, son derece önemli ve oldukça geniş kapsamlı bir hadîs usûlü kitabıdır. (*Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1346 / 1928'de ilk iki cilt yayınlanır. 1934'de vefatı üzerine üçüncü cildin tercümeleri Kâmil Miras tarafından yayınlanarak hazırlandı. Eserin birinci cildi Cumhuriyet döneminde hazırlanmış en önemli Hadis Usûlü kitabıdır).

1929: Babası Mustafa Zihni Paşa, 81 yaşında vefat eder. Mustafa Zihni Paşa'nın *İslâm ve İlim*, *Mikyasu'l-Ahlâk*, *Kuvâ-yı Mâneviyye* ve *İslâm'da Hilâfet* gibi önemli eserleri vardır.

1 Eylül 1933: Üniversite reformuna kadar aralıksız bir şekilde Dârülfünûn'da müderrisliği sürdürür. Üniversite reformu çerçevesinde İstanbul Üniversitesi bünyesinden ideolojik bir tasfiyeyle birçok arkadaşı gibi kadro hârici bırakılır.²²

"Kadro hârici bırakılması, emekli edilmesi değil, açığa alınması demektir. Zîra hizmet cetvelinden anlaşıldığına göre, 1 Ağustos 1933 ile vefat tarihi olan 13 Ağustos 1934 tarihleri arasındaki sürede hiç maaş almamıştır. Vefatından bir ay sonra 12 Eylül 1934 tarihli dilekçesine istinaden eşi Emine Avniye Hanım'a, 78 lira emekli maaşı tahsis edildiği görülmektedir."²³

Üniversitedeki profesörlük görevinden uzaklaştırılmasından sonra *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*'ne ağırlık verir.

13 Ağustos 1934: İstanbul'un Vefa semtinde ve Vefa Karakolu karşısında bulunan evinde pazartesi günü öğle namazının ikinci rekâtında secdede rahmet-i Rahman'a kavuşur. Vefatından önce tercüme ettiği son hadîs, 475 numaralı "Salât-ı Marîza", yâni hasta namazına dâir bir hadîstir. Bu hadîsin tercümesi de, tıpkı namazı gibi yarım kalmıştır.

Halvetî tarîkatına mensup olan merhumun nâşı Amiş Efendi'nin halifelerinden Abdülaziz Mecdi Efendi tarafından yıkanır.

14 Ağustos 1934 Salı: Merhumun nâşı ikindi namazını müteakip Fâtih Câmii'nde kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapi Mezarlığı'na defnedilir.

Mehmed Âkif, "Naîm'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı, hânümanım (evim barkım) yıkıldı da altında kaldım gibi oldum" diyerek üzüntüsünü dile getirirken aynı zamanda onun kaybının büyüklüğüne de işaret etmektedir.

Ahmed Naîm, Mehmed Âkif'le yan yana defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Ondan iki yıl sonra vefat eden Âkif, onun yanına defnedilir.

Şimdi iki kadîm, dost Edirnekapi Şehidliği'nde yan yana yatmaktadırlar.

Mehmed Âkif'in *Kur'ân-ı Kerim* tercümesinden vazgeçmesi üzerine hem tercümenin, hem de tefsirin yapılmasını kabul ederek dokuz ciltlik *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı devâsa tefsiri yazmış olan Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, Ahmed Naîm vefat ettiği zaman ağlayarak söylemiş olduğu şu sözler ikinci büyük bir şahâdetir:

"Her ne zaman bir kelimedede tereddüde düşsem ona sorar, tereddüdümü giderirdim. Tercümede benim için danışılacak biricik âlim Ahmed Naîm idi. Naîm'in bilgisi ele geçmez bir hazine, ilmi ve fazlı ise büyük bir define idi. O gidince pek sarsıldım, âdetâ can evimden vuruldum."

Babanzâde Ahmed Naîm ve eşi Avniye Hanım'ın vefatlarına ilişkin gazete haberleri.
Ahmed Naîm 1934, eşi Avniye Hanım ise 1966 yılında vefat etmiştir.

Ahmed Naîm'in vefatı üzerine Elmalılı M. Hamdi Yazır, derin bir teessür içinde bu kadîm dostunun ardından vefat târihini içeren şu mısraları kaleme alır:

'Verdi ser Hamdi bu târihe cihân
Secdede gitti Hudâ'ya Naîm' ²⁴

(Hamdi, bu târihe cihân baş verdi
Naîm, Hudâ'sına secdede gitti)
1353 / 1934

Ahmed Naîm, *Sırât-ı Müstakîm-Sebîlürreşâd* mecmuasının yanı sıra, *Servet-i Fünûn*, *Tanin*, *İttifak*, *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Kelime-i Tayyibe*, *Mahfil* gibi gazete ve mecmualarda da makaleler yayınlamıştır. ²⁵

Kronoloji noktasında son olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın Babanzâde Ahmed Naîm'le ilgili görüşlerini aktaralım:

Gölpınarlı, "Bektâşîlik defterini dürdükten bir müddet sonra İstanbul'a geldi ve Yüksek Muallim Mektebi'nin son sınıfına kaydoldu. Maârif Müfettişi Hasan Âli (Yücel) Bey'in yardımıyla Mahmudiye İlkokulu'nda öğretmenliğe atandı. O vakte kadar hayatı, zarûret ve

mihnet (sıkıntı, zorluk ve üzüntü) ile geçmişti. Bu tâyin, onun hayatında yeni bir sayfa açtı ve İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Burada, Babanzâde Ahmed Naîm Bey, Umumî Felsefe Tarihi ile Metafizik derslerinin hocası idi. Kendisinden ders almamasına rağmen Babanzâde'nin çalışmalarından, okulda ve Vefa'daki konağında gerçekleşen sohbetlerinden çok etkilendi. Şeyhu'l-Muhaddisîn dediği Babanzâde Ahmed Naîm Bey, aynı zamanda Mehmed Âkif Bey'in de yâr-ı cânı idi. Abdülbâki Gölpınarlı'nın sözleriyle Babanzâde:

“... Ahmed Amiş Efendi Hazretleri'nin damatları, Ahmed Naîm Efendi vardı; -kaddesallahu esrârihi- fevkalâde kümmel-i ricâlden (olgun şahsiyetlerden), kendisini kat'iyen bildirmez, pek latif (hoş, nazik) bir insan-ı kâmilidi. *Buhârî* şârihi (şerh edeni) ve zamanında reisu'l-muhaddisîndi (hadîs âlimlerinin, hadîsçilerin reisiydi). O, bir üniversitede, o zaman Dârülfünûn-i Osmanî'de hoca idi.”

Edirnekapi Şehidliği'nde iki kadîm dostun mezarı yan yana: Üstad Ahmed Naîm ve Üstad Mehmed Âkif...

Gölpınarlı, Babanzâde Ahmed Naîm Bey'i anlatmaya devam eder:

“... Kendisinin büyüklüğünü biliyorduk amma, Hoca (Maraşlı) Ahmed Tahir Efendi ... nâş-ı kerîmi (mübarek cesedi) yıkandıktan, kefene sarıldıktan sonra, kefenin ayakucunu bağlatmadan evvel, Ahmed Naîm Efendi'nin ayağının altını öptü, alnına koydu. O

zaman biz idrak ettik ki, Ahmed Naîm Efendi'nin derece-i mânevîsi hakîkaten pek yüksek olsa gerek..."

Gölpınarlı'nın "Müderris ve muhaddis Babanzâde Ahmed Naîm Bey rahmetullahi taâlâ" için yazdığı tarih şöyledir:

"Tesbih kıldı secdede terk-i hayat ederek

İrdi harîm-i menzil-i yâra Naîm Bey

Bâkî 'bir çıktı mısra-ı tarih-i rihleti'

Mirac kıldı dar-ı karara Naîm Bey." (Sene 1353)²⁶

Bir kez daha Babanzâde Ahmed Naîm'e rahmet dileyerek, onun *Ahlâk-ı İslâmiyye Esasları* başlığıyla kaleme aldığı, bizim ise "*İslâm Ahlâkının Esasları*" adıyla sâdeleştirdiğimiz çok mühim olan bu risâleyi okumaya başlayabiliriz...

236

اختلاف امم اسلام اسری

امیر نعیم
دارالعلوم مدرسہ سرگودھا

مبطل الرشاد کتب خانہ رسمی نشریاتی

استانبول - آبدی مطبعہ سی
۱۳۴۳-۱۳۴۰

AHLÂK-I İSLÂMÎYYE ESASLARI

Ahmed Naîm

Dârülfünûn Müderrislerinden Sebîlürreşâd Kütüphânesi Neşriyatı

İstanbul - Âmidî Matbaası

1340-1342

اختراف امین

اسری

احمد نعیم

70 236

مبیل الرشاد کتب خانہ کی نشریاتی

HUSEYIN PEKTAŞ
Kitapları
No 236

استانبول — آمدی مطبعہ سی
۱۳۴۲-۱۳۴۰

AHLÂK-I İSLÂMÎYYE ESASLARI

Ahmed Naîm

Sebîlürreşâd Kütüphânesi Neşriyatı

İstanbul - Âmidî Matbaası

1340-1342

سورة الروم
 يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّهُ يَفْضِلُ الَّذِينَ يَتَّقُونَ
 وَلَهُ الْمُتَّقُونَ
 وَاللَّهُ يَفْضِلُ الَّذِينَ يَتَّقُونَ
 وَلَهُ الْمُتَّقُونَ

مقدمه

۱۹۱۲ آغستونده ايكنس دفته اولارق لاهيده « تربيه اخلاقيه »
 غولفرمسي انعقاد ايندي ايدي . حكومتش ايلك نيم علميده اثبات وجود
 ايميش اولداني ايجون بوكا اولسون مريض كوندرلمسي وشرقه تربيه
 اخلاقيهك مئندي اولان اساسلري ميين بر راپورك مخلصله نوديم
 ايلنسي رسا كجا اولمشدي . بو طلب رسيدنه شرق تربيهسي حقهدهكي
 مملوملك وقييله قورقولي بر يوناني طرفدن يازلش مختصر بر اثره مختصر
 اولدني ده تصريح اينلشدي . معارف نظاري بو دعوت اجات ايله چكني
 بيليردي . وقتك نظري اصالة افندي مرحوم مطلوب اولان راپورك
 احضاري قيره حواله ايندي . راپورك بر دريه به قدر احضارينه طرفدن
 اهتمام اينلدي ايسهده قورقهك ايام انقادينه قريب بر زمانده قاچنهك نبدلي
 طاسلاق حالده قالا ارك اكمال وتهيجه ده ، طرف حكومتدن مريض
 اعزامي حقهدهكي وعد رسينك اعجازينه ده عقم پراقدی . برکت ورسون كه
 او سنه كندی حسابه قولرله به اشتراك ايدن بر ايكي تورك بولوندي ده
 حكومتك، ايميه دوشدني پلانچياق موقع بر آرز مستور قالا بيلدي .
 او زمانكي مسوداتي (سبيل الرشاد) نشر اينشدي . بوكون بلكه
 بالكز بر ويجه تاريخيه اولفدن فضله قيتي اوليان او سطرلري بعض
 وطنداشلمزك ذوق وعتريته اوپتون دوشير ملاحظه سيله عينا نشر ايدوروم .
 اصابعي ايدوروم ؟ بيلم .

احمد نعيم

Sunuş

Eserin yazılış sebebi

1912 Ağustos’unda ikinci defa olarak Lahey’de “Ahlâk Terbiyesi Kongresi” toplanmış idi. Hükümetimiz, ilk ilmî toplantıya iştirak etmemiş / katılmamış olduğu için buna olsun temsilci gönderilmesi ve Şark’ta ahlâk terbiyesinin dayanağı olan esasları anlatan bir raporun Kongre’de bulunan temsilcilere sunulması resmen rica olunmuştu.

Bu resmî talepte, Şark terbiyesi hakkındaki malûmatın, vaktiyle Korfo’lu bir Yunanlı tarafından yazılmış kısa bir eserden ibâret olduğu da açıklanmıştı.

Maârif Nezareti / Eğitim Bakanlığı, bu dâvete katılacağını bildirdi. Dönemin Eğitim Bakanı merhum Emrullah Efendi, gereken raporun hazırlanmasını benden istedi.

Raporun bir dereceye kadar hazırlanmasına tarafımdan özen gösterildiyse de, Kongre’nin toplanması günlerine yakın bir zamanda Kabinenin / Hükümetin değişmesi, taslak hâlinde kalan eserin tamamlanmasına ve son şekli almasına olduğu gibi, hükümet tarafından temsilci gönderilmesi hakkında verilen resmî sözün tutulmasını da geri bıraktı. Bereket versin ki, o sene kendi hesabına Kongre’ye katılan bir iki Türk bulundu da, hükümetin, içine düştüğü yalancılık mevkii de biraz gizli kalabildi.

O zamanki müsveddeleri, *Sebîlürreşâd* mecmuası neşretmiş idi. Bugün belki, yalnız bir tarihî vesîka olmaktan fazla kıymeti olmayan o satırları, bâzı vatandaşlarımızın zevk ve mizacına / tabiatına uygun düşer inancıyla, düşüncesiyle aynen yayınlıyorum.

İsâbet mi ediyorum?

Bilmem!

Ahmed Naîm

۱ - سورة طه - يا معلمي وضبط معلمي ديني

۲ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۳ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۴ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۵ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۶ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۷ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۸ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۹ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي
 ۱۰ - سورة ابراهيم - واصلت ربي الربيع بساكنه ربي

- ۱ -

مدينت غريبه ك اليوم حائر اولديني موقع حاكيت آوروپا اقوامي
 بوخا كدائك هر نقطه سنده اقوام سائردايه ضروري بر تماس دائميده
 بولونديرمقده اولديندن بين الملل تعارف احتياجي كوندن كونه كسب
 شدت اتمكده در . شرقيلرك آوروپايليري ، آوروپايلرك شرقيليري
 كركي كئي طائيفاسي خصوصتك حيات اقوامك لك ميرم لوازمندن عد
 ايديله جيكي دوره چوقدن بري حلول اتمشدر . آوروپاي اولمايان
 اقوام ايجنده مسلمان نامي آلتنده مجتمع ومجر محيط كير ايله بحر
 محيط اطلامسي آرمسند بكماره بر وجود كي ممكن يوزلرجه مليون
 رادمسند بر كتله عظيمه اقوام واردر كه السنه والوان و صرف
 محلي اولان بعض اهميتسز اعتياداتلري اعتباريله بكمديكرندن آيري
 اسلملرله ياد اولمقله برابر ينه دين وآيين و ينه دينلرندن مقتبس -
 اطوار وعادات ثقله نظرلندن بيلنلنده بك صبق ومحمومي بر رابطه
 موجوددر . بو كتله عظيمه بشرك لك بويوك قسيمي آوروپا مستعمر -
 لر يبك زير اداره حاكمه سنده بولونديقلى جهته بو اقوامك -
 دينلري قدر - اخلاق وعاداتلر يبك مبنى اولديني اساسلري بيلمك ،
 اوكرمك ينه او مستعمرلرك منافى اقتضاسنددر .
 واقعا بر عصرى متجاوز زماندن بريد بر طرفدن مستشرقلرك

İslâm Ahlâkının Esasları

1- İslâm ahlâkının kaynağı İslâm dinidir

İslâm âlemi

Garp medeniyetinin bugün sâhip olduğu hâkimiyet mevkii, Avrupa milletlerini yeryüzünün her noktasındaki diğer milletler ile zarûrî olarak sürekli bir temasta bulunmaya zorlamakta olduğundan milletlerarası tanışma ihtiyacı, kendini günden güne daha şiddetli hissettirmektedir. Şarklıların Avrupalıları, Avrupalıların Şarklıları gereği gibi tanınması hususunun, uzun zamandır milletlerarası hayatın en lüzumlu ihtiyaçlarından sayılacağı devre çoktan beri gelmiştir.

Avrupalı olmayan milletler içinde Müslümanlık adı altında toplanan ve Büyük Okyanus ile Atlas Okyanusu arasında âdeta tek vücut gibi yerleşmiş bulunan yüzlerce milyon derecesinde büyük bir milletler kitlesi vardır ki; dilleri, renkleri ve sırf yerli olan ehemmiyetsiz bâzı alışkanlıkları sebebiyle birbirlerinden ayrı isimlerle anılmakla beraber, yine dinleri ve âyinleri ve -yine dinlerinden kaynaklanan- tavır ve âdetleri açısından aralarında pek sıkı ve genel bir bağ mevcuttur.

Bu önemli insan kitlesinin en büyük kısmı, Avrupalı sömürgecilerin idaresi altında bulundukları için, bu milletlerin -dinleri kadar- ahlâk ve âdetlerinin dayandığı esasları bilmek, öğrenmek yine o sömürgecilerin menfaatleri gereğidir.

Batılıların gözünde Müslüman imajı

Gerçi bir asrı aşkın bir zamandan beridir, bir taraftan müsteşriklerin / oryantalistlerin,

خزائن آثار اسلامیه اینچنین اقتباس نفائسه اوغراشایی، دیگر طرفدن مستعمرلرک کرک تجارت و کرک اداره مملکت کی وسائل ايله ملک محکومه صرمدنه کچمش اقوام ايله حال تماسده بولونماسی، بر طرفندن آوروپا و آمریکا خارچنده نشر انجیه جالیشان دعاء دینک تدقیقات غیرتکشانسی شرق ايله غرب آراستده طوللاز طن اولوتان اوچوروسی ایجه طولدرمشدر.

بو عصر اخیر تورومعرفت یورولاق بیلمین مجاهدین علم وحقیقی سایه سنده امر تعارفده اعصار سابقه یی فرسخ فرسخ کچمش اولدیندن وقتله «سارازنلر»، «تورکار» حقدده تداول ایدن عجیب و غریب روایات بی معنادن اثر قالمیشدر دییه بیلمیز. آوروپالیرجه مسلمانلرک مشرک، خصائص انسانیه دن محروم، تحریب ولاد و تعذیب عبادده موکل بلای آسانی دییه تاقی ایدلرکری زماندن [۱] اله الحمد بک اوزاق بولونیورز. افکارده کی بو تحول عظیمک سببی هرشیدن اول فکر علمینک، فکر انتقادک بالجه معلومات بشریه به ساری بر خاله کلمه سنده، هیچ ر حقیقی دلیلسز تصدیق ایتک شاندن اولین مناهج علمیه مک صنوف متذکرینک کافه سی پیننده انتشار ایش بولونماسنده آراملیدر. بر مسلمانلر عشق حقیقته سر ایا مشیوع اولان بو مساعی جلیله مک نه درجه متذاد و متذکر کذار ی ایهک، «فی انسانیه» حقدده قلیلمز اودرجه ده لیریزاملدر [۲]

[۱] «هانری دوکاستر» نک و اسلام» ناسنده کی اثریه بالسون.
[۲] بالغان جرشدن برقاچ آی اول قلمه لحنس اولان بوسلرلرک و رویه صنف متذکرینه قارش مشیوع اولدنی حسنطن و صمیمیتی بوکون کندی حساسه مهم بر مقدارده استغنیلو ایتکه مجبورم. زیرا صوبک الاکتلر مشی اوروپلرک انسانلره قارش روی قاتانده طاشیدینی نقاب ریای بیروب آغش واعصار اخیر مدینک عربیلرک یانکر دماغاری تریبه ادوب روحلری، قابیلری قرون وسطی بت مظلندن تخلص ایدم بیلیمکدن هنوز بک وزاق اولدنی اثبات ایلمشدر.

İslâm eserlerinin hazineleri içinden nefis alıntılar yapmakla uğraşması, diğer taraftan sömürgecilerin gerek ticaret ve gerek ülkeyi idare etmek gibi yollarla esir düşmüş milletler ile temas hâlinde bulunması; bir taraftan da Avrupa ve Amerika hâricinde İncil'i / Hıristiyanlığı yaymaya çalışan misyonerlerin gayretli araştırmaları; Şark ile Garb arasında dolmaz zannedilen uçurumu epeyce doldurmuştur.

Hele bu son aydınlık ve bilgi asrı, yorulmak bilmeyen ilim ve hakikat arayıcıları sayesinde, milletlerin birbirini tanıma işinde geçmiş çağları fersah fersah geçmiş olduğundan, vaktiyle "Sarazenler"²⁷ ve "Türkler" hakkında dilden dile dolaşan acayip garaip ve anlamsız lâkırtılardan / söylentilerden şimdi eser kalmamıştır, diyebiliriz.

Avrupalılarca, Müslümanları müşrik, insânî hassasiyetlerden / değerlerden mahrûm, ülkeleri yıkmak, insanlara işkence etmek üzere görevlendirilmiş semâvî bir belâ diye telâkki ettikleri / gördükleri zamandan²⁸ - Allah'a hamd olsun-, pek uzak bulunuyoruz.

Fikirlerdeki bu büyük değişikliğin sebebi her şeyden evvel ilim fikrinin, tenkid fikrinin, bütün beşerî bilgilerin tamamını kucaklayan bir hâle gelmesinde, hiçbir hakikati delilsiz tasdik etmek / kabul etmek şânından olmayan ilmî metodun mütefekkirler sınıfının hepsi arasında yayılmış bulunmasında aranmalıdır.

Biz Müslümanlar, baştanbaşa hakikat aşkıyla yüklenmiş olan bu değerli çalışmalara karşı ne derece minnet ve şükran duyuyorsak, insanlığın geleceği hakkında da kalblerimiz aynı derecede ümitle doludur.²⁹

غرب متفكرينك اخلاق وعادات شرقىي تصويرايجون وجوده
 كترىكارى محلدات عديدهك تقبى بز شرقيلر حقده اى صحيح بر
 فكر ايدنمكه خدام اولمده ايسه ده مؤلفرك تحالف نظارى داغما
 بعض مهم جهانك لايقله شور ايتسه مائع اولدنيندن بزه عائد لوحه
 تصويرك بيه بزم المزله ترسيم ايدلمسى البته قوائد عظيميى موجب
 اولور. بناء عليه بورسالمده ممالك غنايهده اخلاق وآدابك و عادات
 ومشاربك نه شكده ونه كى اساسره مستند اولدنيى بيان اولوناچق؛
 وبوراده سرزاديله چك حقايق يك جزئى فرقلره بوتون عالم اسلامه
 منطبق شير اولاجندن بو ايرايى باشلى بر فائده تايمين ايتش اولاجقدر.
 هر برده اولدنيى كى قواعد اخلاقيى ، و احبات انسانىي ،
 حيات بشرى تنظيم ايدن معاملاتك قوانين ناطمه سى انسانلره ايلك
 تعليم ايدن ديندر . اقوامى سرمزل سعادت و ترقيه ايصال ايتك
 شانندن اولان بوقواعد وقوانين هانكى قومك دينده دها مفصل
 و صريح ايسه اوقوم محقق شون عالمده دها يادار و عامه نوع بشر حقده
 دها لطفكار ايزلر بر اقسدر. كذلك بوقواعد وقوانين هر هانكى قومده
 مطلوب اولان درجه سعادتى تكفلدن قاصر قالمش ايسه دينك بوجهتدى
 نقصانى او قومك عقلاسى ، فلاسفىسى اكاله چالشمشدر . افكار
 فلسفيك حيات اقوام اوزريده كى تاثيرات عظيمى غير منكر اولمقله
 برابر انظار اهل تدقيقده خفى قانايان مهم بر نقطه واردركه اوده نظريات
 فلسفيك - عوام ناسك تكميل ذهنيسته خدام اولدقلى حالده -
 تسخير قلوبده وممالك اخلاقيى احماق ارواحه قدر ركز واقاوده
 دين و عقيدة مرتبه سنده اظهار حاكميت ايدمعه مملر بدر . نظريات
 فلسفيك تخالفى ايله برابر فلسفيك حرييت تفكر واستدلاله آچدينى
 شهراء واسع بو حاكميته طبيعيله مانعدر. تاريخ نوع بشرك هر محققه
 بزه كوستريرركه خواص وعوامى چيران ايدن فضيلتلك، وله بخش

Garb mütefekkirlerinin, Şark'ın ahlâk ve âdetlerini tasvîr için meydana getirdikleri ciltlerce eseri incelemek, biz Şarklılar hakkında epey doğru bir fikir sâhibi olmaya hizmet etmekte ise de, bu eserleri yazarların farklı görüşlere sâhip olması, dâimâ bâzı mühim cihetlerin lâyıkiyla / tam anlamıyla aydınlanmasına mâni' olduğundan; bize âid fotoğraf manzaralarının, yine bizim elimizle resmedilmesinin elbette büyük faydaları olur.

Onun için bu risâlede, Osmanlı ülkesinde ahlâk ve terbiyenin, hüküm süren âdâb ve meşreblerin ne şekilde ve ne gibi esaslara dayanmış olduğu anlatılacak ve burada açıklanacak hakîkatler, pek küçük farklarla bütün İslâm âlemi için de geçerli şeyler olacağından, bu eser iki belli başlı fayda temin etmiş / sağlamış olacaktır.

Ahlâkın en değerli desteği

Her yerde olduğu gibi, ahlâk kurallarını, insanî vazîfeleri, insan hayatını düzenleyen davranışların, ilişkilerin dayandığı kânunları, insanlara ilk öğreten dindir. Milletleri, saâdet ve ilerleme duraklarına kavuşturmayı hedefleyen bu kaideler ve kânunlar, hangi milletin dininde daha açık ve daha geniş, ayrıntılı ise, o milletin dünya sahnesindeki durumu daha sağlam ve daha sürekli olmuş ve o millet, bütün insanlık âlemine faydalı olmak bakımından daha iyi, daha derin izler bırakmıştır.

Aynı şekilde bu kaide / kural ve kânunlar, herhangi bir millette, erişilmesi gereken saâdeti sağlamaktan âciz kalmış ise dinin bu bakımdan noksanını, o milletin akıllıları ve filozofları tamamlamaya çalışmıştır.

Felsefî fikirlerin, düşüncelerin, Avrupa milletlerinin hayatı üzerindeki büyük tesirleri, etkileri inkâr edilemeyecek olmakla beraber derin görüşlü kimselerin gözünde gizli kalmayan mühim bir nokta vardır ki o da: Felsefî nazariyeler / teoriler, -halkın zihnî gelişimine hizmet ettikleri, yardım ettikleri hâlde- kalblere işlemek ve ahlâk kaidelerini

ruhların derinliklerinde yaşatmak bakımından din ve inanç kadar başarılı olamamaktadır. Felsefî nazariyelerin birbirine aykırı düşmelerine ilâve olarak felsefenin, fikir hürriyeti ve akıl yürütme bakımından açtığı geniş yol, onun bu hâkimiyeti kazanmasına, başarıyı elde etmesine engeldir.

İnsanlık tarihinin her sayfası bize gösteriyor ki, insanların seçkinlerini de, halk kesimini de hayran eden fazîletlerin ve en

عقول اولان اعمال خير بهيك ادوار انكشافی دائم عقیده و ایمانك راسخ اولدینی زمانلره تصادف ایتش و عقایدك اضاح دوزملرنده ایسه دائما رذائل و قبایح جمعیت حکمران اولاکلشدیر .

مینای استقراری دین اوزرنه مؤسس اولمایان صرف عقله مستند قواعد اخلاقه ، بله دکتری نظریاتك صدقنه بر ایمان قوی درجه منده قائل اولان زمره متفکرین ایچون بلکه د-نورالعمل اولایلیر ایسه ده - کد بوزمره نك آزلفته دلیل آرامق بیله زانددیر - هوای بکروزه سی بر حیات بایداره دکیشمه یی ایشدن بیله صایمان عوام ناس ایچون - که ناسك اکثریت عظاماسی تشکیل ایدن بونلردیر - هیچ بروفنده واجب الاتباع اولق فضیلتی حائز اولاماز . قواعد اخلاقیه نك الک قوی مؤبدانی دینده در ، و صایای اخلاقیه نك الک بیوک حارسی ، حامیسی بر قادر مطلقک یوم آخرتده عبادی تنعم و یانمذب ایده چی حقیقه کی ایمان قویدر .

بلاد اسلامیه ده اخلاقك اس الاساسی دین جلیل محمدیدر . محاسن اخلاقك ، فضائلک علی الدرجات الک پست طبقانن الک عالی محافله قدر یا بلجه صوف خلق آراسنده نشر و تعمیمنه سبب اولان شریعتدر . مسلمانلر رذائل و مساویدن نخلی و فضائل و محاسن ايله نخلی ایچون « کتاب » و « سنت » دن بشقه منبع فیض و علمه عرض افتقار و حضرت پیغمبرک (صلی الله علیه وسلم) دست تربیتنده یقین اصحاب کزین ايله آنلرک پروردلری اولان تابعیندن باشقه رهبرلر ، نمونه لره اعتبار ائجه مشلردیر .

هند ايله یونانک بر آراقی اسلام الله کچن متروکات فلسفیه لری مسلمانلر ده اخلاقك سیر عمومیه نسته تأثیر اعتبار ايله هیچ بر اثر اقامامشدر . واقعا هندک « کلیله و دمنه » سی ابن المقفعه ، افلاطون ايله ارسطویک کتب اخلاقیه سی قازایلره ، ابن سینالره ، ابن مسکویه لره ، طوسی لره ،

hayırlı işlerin gelişme devirleri, dâima inanç ve îmânın en köklü olduğu zamanlara tesadüf etmiş ve inanç sisteminin bozulduğu, yozlaştığı devirlerde ise, dâima kötülükler ve fenâlıklar cemiyet hayatına hâkim olagelmıştır.

Din temeline dayanmayarak sırf akla dayanan ahlâk kaideleri / kuralları, belledikleri nazariyelerin / teorilerin doğruluğuna kuvvetli bir îmân derecesinde bağlı olan mütefekkirler grubu için belki uyulması gereken hükümler, yasalar olabilir ise de -ki bu grubun azlığına delil aramak bile fazladır, gereksizdir- geçici heveslerini, arzularını şaşaalı bir hayata değiştirmeyi işten bile saymayan halkın çokluğu için ise -ki toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan bunlardır- bu felsefî nazariyeler hiçbir vakitte uyulması gerekli olmak fazîletine sâhip olamaz.

Ahlâk kurallarının en kuvvetli desteği ve dayanakları dindedir. Ahlâkî esasların en büyük bekçisi ve koruyucusu, mutlak bir güç ve kuvvet sâhibi olan Allah'ın, âhîret gününde kullarını (hesaba çekip) mükâfatlandıracağına veya cezâyâ çarptıracağına olan kuvvetli îmândır.

İslâm ahlâkının kaynağı

İslâm ülkelerinde ahlâkın en sağlam temeli, Hazret-i Muhammed'in getirdiği yüce dindir. Ahlâkî güzelliklerin ve fazîletlerin, toplumun en alt tabakasından en yüksek tabakasına kadar, toplumun her tabakası arasında yayılıp, genel kabul görmesine sebep olan Şerîat'tır—³⁰. Müslümanlar, ahlâkî kötülük ve çirkinliklerin her çeşidinden korunmak; ahlâkî güzellik ve fazîletlerle bezenmek için, "Allah'ın kitabı"ndan ve "Resûlullah'ın sünnet"inden başka ilim ve feyiz kaynağına ihtiyaç hissetmemiş ve Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in terbiyesinde yetişmiş olan seçkin Ashâb (arkadaşları) ile Ashâb'ın yetiştirmiş oldukları Tâbî'în'den başka rehberlere / örneklere îtibar etmemiş, değer vermemişlerdir.

Hind ile Yunan'ın bir aralık Müslümanların eline geçen felsefî birikimleri, eserleri, Müslümanlarda ahlâkın genel seyrine tesir bakımından hiçbir iz bırakmamıştır. Gerçi Hind'in *Kelile ve Dimne*'si, İbnu'l-Mukaffa'a; Eflâtun ile Aristo'nun ahlâk kitapları, Fârâbîlere, İbn Sînâ'lara, İbn Miskeveyh'lere, Tûsî'lere,

این رشدلره بعض اثرلر الفا ایتمش ایسه ده بونلردهکی دساتیر عملیه قرآن ایله حدیثک سبل خبروشان و صایاسنه فارشی اثبات وجود ایدمهیه جک قدر روحسز کورومش و قلوبی تربیه ایتمک خاصهیه یلکیز منبع نبوتدن صادر اولان اوامر و نواهی ایله بوتلری دستور العمل اتخاذ ایدن ارباب فضیلت و معرفته منحصر قالمشدر .

فی الحقیقه دین اسلامدهکی حکمت عملیهک محتوی اولدینی تفصیلات خرده ستجابه برنظر انصافپروری حیرته القا ایدمه جک و رجه ده کتیردر . دین اسلام - حقیقه " دین اخلاقدر . قرآنک مرهانی آیی تدقیق ایدمه یا منطوقنده ، یا منه و منده انسانلری راه هدایت و فضیلته سوق ایدمه جک ، سعادتیه مانع اخلاق و افعالین تحذیر ایلیه جک ارشادانی کشف ایتمکده کوجلک چکلیمز . قرآن کریمک ارباب تبیه کران کله جک ، اینجندن چیقلامیه جق برشیمنی و ارسه اوده منحصر آ اخلاق و آداب متعلق اولان آیت کریمه بی انتخاب و تصنیف ایتمک مشکلا تندن عبارتدر . بوده قرآندن ، دین اسلامدن اک مهم غرض و غایهک تحسین و تصفیة اخلاق بشر اولماسندیدر . حضرت پیغمبر

حقنده قرآنده وارد اولان اک بیوک نسا و تعظیم «وَأَنَّكَ أَمَلُ خَلْقٍ (۴۰، ۶۵) عظیم» آیت کریمه سیدرکه «شبهه سز سن محاسن اخلاقک بک بوبوک بر مرسته عالیه سنی حائزسک» دیمکدر . حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) ده کندی غایه یعنی «اعما بعث لائتم مکارم الاخلاق» حدیث شریفی ایله تعیین ایدیورکه «بن آنجق مکارم اخلاقی تمامه لایق ایچون بعث اولوندیم» دیمکدر . زوجة طاهره سی حضرت عائشهیه : «رسول اللهک اخلاقی بزه تعریف ایت» دینلیدیکی زمان : «اونک اخلاقی قرآندن عبارت ایدی» جوابی وریور .

بویله بر دعوائ عظیم ایله اورنایه چیقسان بو دین ، ظهورتندن مطلوب اولان غایهیه بر ربع عصر اینجنده و اصل اویش و تاریخ عالمده

İbn Rüşd'lere bâzı fikirler aşlamış ise de, bunlardaki amelî / pratik hayat ile ilgili esaslar *Kur'ân* ile Hadîs'in coşkun bir sel gibi fıskıran tavsiyeleri karşısında kendi varlıklarını gösteremeyecek kadar ruhsuz görünmüş ve kalbleri terbiye etme özelliği, yalnız peygamberlik kaynağından ortaya çıkan emirler ve yasaklar ile bunları ahlâk düsturu / ilkesi sayan ilim ve fazîlet adamlarının inhisârında / tekelinde kalmıştır.

İslâm Dini, ahlâk dinidir

Hakîkaten de, İslâm dinindeki amelî / pratik hikmetin ihtiva ettiği / kapsadığı ayrıntılar, insaflı bir insanın bakışını hayrete düşürecek derecede çoktur. İslâm dini, hakîkaten ahlâk dinidir. *Kur'ân*'ın herhangi âyeti tedkîk edilse, ya mantûkunda / sözünde, ya mefhumunda / anlamında insanları hidâyet ve fazîlet yoluna sevk edecek, saâdete / mutluluğa engel olan huylardan ve hareketlerden sakındıracak, koruyacak uyarıları keşfetmekte güçlük çekilmez.

Kur'ân-ı Kerim'in araştırmacılara zor gelecek, içinden çıkılamayacak bir şeyi varsa, o da özellikle ahlâk ve âdâba / usûllere yönelik olan âyet-i kerimeleri seçmek ve tasnif etmek güçlüğünden ibârettir. Bu da *Kur'ân*'dan ve İslâm dininden en mühim hedef ve gayenin, insanlığın ahlâkını güzelleştirmek ve temiz kılmak olmasındandır. Hazret-i Peygamber hakkında *Kur'ân*'da geçen en büyük övgü ve yüceltme, “*Ve inneke lealâ hulukin azîm*” âyet-i kerimesidir ki, “*Şüphesiz Sen, ahlâkî güzelliklerin pek büyük ve yüce bir mertebesini haizsin / sâhipsin!*”³¹ demektir. Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem) de, kendi gönderiliş gayesini “*İnnemâ buistu liutimmime mekârime'l-ahlâk*” hadîs-i şerîfi ile belirliyor ki, “*Ben ancak ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim*”, demektir.

Hazret-i Peygamber'in temiz zevcesi Hazret-i Âişe'ye, “Resûlullah'ın ahlâkını bize târif et”, denildiği zaman: “*Onun ahlâkı Kur'ân'dan ibâret idi.*” cevabını veriyor.

Böyle büyük bir dâvâ ile ortaya çıkan bu din, çıkışında beklenmekte olan gayeye bir çeyrek asır içinde ulaşmış ve dünya tarihinde

حادث اولان اڭ بويوك انقلابي وجوده كڭيرمشدور . قرآڭك حامي فضائل و ماضي رذائل اولماستدن ، او پيغمبر ديشانك تطبيقانده رهبرلك ائمه سندنركه احببي ايننده فضائنده هر برى بر قومه سرمايه افتخار اولاجق بونجه اعظم انسانيت ظهور ائتمشدور . ديترك مبناسي ، روسي اخلاق حسنه ايله تخلفدن عبارت اولديني و مقصود اولان بوعايه عاليه وصوله مدار اولاجق نعره مارك هيچ برى اهل ايدلدنكي ائچوندركه ير يوزنده بوقدر آز بر مدت ائچينده بو حيرتفزا انقلاب وقوعه كلشدور .

وظائف اخلاقيه دن هر ريتك نظر اسلامده كي موقعي تفصيل ائمه دن اول شريعت محمديه جه فضائلك ناصل بر موقع بالا و مستشاده ، رذائلك ناصل بر دركه پستي و ازدداده طو تولديني كوسترمك فائده دن خالي دكلدر .

اولجده سويله ديكمز كي رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وظيفه رسالت و دعوتك ركن اصليسي محاسن اخلاقي اولديني « اتا بعثت لائم مكارم الاخلاق » يعني : « بن آتچاق مكارم اخلاقي تماملاق ائچون بعث اولوندم » حديث شريف ايله تعريض بو بورده قري كي حسن اخلاقه ويردكاري اهميت الله ايله مناجات ايدر كن بيله اهل ايتيوب نمازك باشلانمجنده : « اللهم اهدني لاجسن الاخلاق لا يهدي لاحسنها الا انت و اصرف عني سيئها لا يصرف عني سيئها الا انت » يعني : « يارب اخلاقك اڭ كوزل لرينه و ازمق ائچون بكا يول كوستر . زيرا اڭ كوزل اخلاقه و اريد راجق آتچق سنسك . يارب : فنا اخلاقي بدن اوزاق طوت . زيرا اخلاقك فنا سي بدن اوزاقلاشد راجق آتچق سنسك » بو بورده دي . چوق كرمده : « اللهم اني اسألك السعة و العافية و حسن الخلق » يعني : « الهی ! سندن صحت ، عافيت (يعني دين و دنيايه

ortaya çıkmış olan en büyük inkılâbı gerçekleştirmiştir.

Kur'ân'ın fazîletleri koruyup ve rezîletleri yok etmesi; o şerefli Peygamber'in tatbîkatta [ümmetine] rehberlik etmesindendir ki, Ashâbı—³² içinden, fazîlet bakımından her biri bir millet için, iftihar kaynağı olacak bunca büyük çapta insanlar çıkmıştır.

Dinimizin temeli, ruhu güzel ahlâk ile ahlâklandırmaktan ibâret olduğu ve ulaşılmak istenen bu yüksek gayeye ulaşmaya yardım edecek ayrıntıların hiçbirini ihmal edilmediği içindir ki, yeryüzünde bu kadar az bir müddet içinde, insanı bu denli hayrete düşürecek çaptaki inkılâb meydana gelmiştir.

2- İslâm dininde güzel ahlâkın önemi

Ahlâkî vazîfelerden her birinin İslâm'daki mevkiini / yerini açıklamadan evvel Şerîat-ı Muhammediye'de fazîletlerin nasıl bir üstün ve ayrıcalıklı yeri olduğunu, reziletlerin / kötülüklerin de nasıl hor görülüp yerildiğini göstermek faydalı olur.

Ahlâkı tamamlamak

Evvelce de söylediğimiz gibi Resûl-ü Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberlik vazîfesi ve dâvetinin esas unsurunun ahlâkî güzellikler olduğunu,

“*Ben ancak ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim*” hadîs-i şerîfi ile açığa kavuşturdukları gibi, güzel ahlâka verdikleri ehemmiyeti / önemi, Allah'a dua ederken bile ihmal etmeyip namazın başlangıcında:

“*Ya Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zîra en güzel ahlâka vardıracağ ancak sensin. Ya Rab! Fenâ ahlâkı benden uzak tut. Zîra ahlâkın fenâsını benden uzaklaştıracak ancak sensin*”—³³ buyururdu.

Çok kere de: *Rabbim! Senden sıhhat, âfiyet (yâni din ve dünya ile*

فعلی ایدن شروودن سلامت، برده حسن اخلاق دیلهرم، دیه دعا و بازگاه
احدیه عرض نیاز ایدردی. بر کیجه ده نابصباح: «اللهم حسن خلقی
فحسن خلقی» یعنی: «الهی سن یم خلقی، صورتمی کوزل یاراندک.
خلقی، سیرتمی ده کوزلشدیر» دیه دعا بو یورمشلر. کندینه:
«یا رسول الله! بوتون کیجه دعا و نیارک هب حسن خلقه دائر ایدی»
دیلنجه «ان العبد المسلم یحسن خلقه حتی یدخله حسن خلقه الجنة ویسب
خلقه حتی یدخله سوء خلقه النار وان العبد المسلم لیفرله و هو ماتم» یعنی:
«عبد مسلم اخلاقی کوزلشدیره کوزلشدیره نهایت آتی حسن اخلاق
جته صوقار. کذله اخلاقی چیر کینشدیره چیر کینشدیره نهایت آتی
سوء اخلاقی جهنمه صوقار. عبد مسلمک اوله سی وازکه او یقوده
ایکن بیه مائل مغفرت اونور» بو یورمشلردر.

عایشه رضی الله عنها اخلاق رسالتیاهی بی کندیدن سؤال ایدن
ذاته: «سن هیچ قرآن او قوم یورمیسک؟ رسول الله صلی الله علیه
وسلمک اخلاقی قرآندن عبارت ایدی. اونی قرآن کریم شوکی اینلریله
تأدیپ ایتشدور.» دیه رک آتیده کی آیات کریمه بی مثال اولارق ایراد
ایتشدور.

— خذ العفو و أمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین = عفو
صاذیل، ایلمکی امرایت، جاهلاردن روگردان اول. «سوره آل
عمران، آیت ۱۹۸.

— «ان الله یأمر بالعدل والاحسان وابتاء ذی القربی وینهی
عن الفحشاء والمنکر والبغی» شهم سز الله تعالی عدلی، احسانی،
باقین اولانلره عطایی امر؛ سوزک و فعلک کورتوسدن، کونولکدن،
تعیدین نهی ایدر. «سوره نحل، آیت ۹۳.

— «واصر علی ما صابک ان ذلک من عنیم الامور»... برده
باشکه کلن شیمه صبر ایت که بو صبرک، عنیم ایدیله چک شیلردندر. «
سوره لقمان، آیت ۱۶.

ilgili olan kötülüklerden korunmak), bir de güzel ahlâk dilerim!” diye O’nun huzurunda yalvarıp yakarırdı.

Bir gece tâ sabaha kadar, “*Rabbim! Sen benim dış görünüşümü güzel yarattın. Ahlâkımı da güzelleştir!*”³⁴ diye dua buyurmuşlar.

Kendisine “Yâ Resûlullah! Bütün gece dua ve niyazın / yakarışın hep güzel ahlâka dâir idi”, denilince,

“Allah’ın Müslüman kulu, ahlâkını güzelleştire güzelleştire sonunda güzel ahlâkı onu cennete sokar. Aynı şekilde ahlâkını çirkinleştire çirkinleştire sonunda kötü ahlâkı onu cehenneme sokar. Müslüman kulun öylesi vardır ki, uykuda iken bile Allah onların günahlarını bağışlar”, buyurmuşlardır.

Kur’ân’da güzel ahlâka dâir âyetler

Hazret-i Âişe (Allah ondan razı olsun), kendisinden Hazret-i Peygamber Efendimizin ahlâkını suâl eden zâta, “*Sen hiç Kur’ân okumuyor musun? Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in ahlâkı, Kur’ân’dan ibâret idi. Onu Kur’ân-ı Kerim şu gibi âyetlerle terbiye etmiştir*”, diyerek aşağıdaki âyet-i kerîmeleri misâl olarak vermiştir:

“*Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir.*”³⁵

“*Şüphesiz Allahu Teâlâ adâleti, ihsanı (iyiliği), yakınlarla vermeyi emreder. Sözü ve fiilin kötüsünden, kötülükten, haddi aşmaktan nehyeder (yâni bütün bunları yasak eder)...*”³⁶

“*... Bir de başına gelen şeye sabret ki, bu sabrın, azmedilecek (kararlılıkla gayret gösterecek) şeylerdendir.*”³⁷

— « ولئن صبر و عفر ان ذلک لمن عزم الامور ... دوجار اولدینی ظلمه صبر ایدوب عفو ایدن کیمسینک ایمانی ایسه دهغالیدر. زیرا بوعزم ایدیله جک شیلرک الهمهلر ندر . « سورة شوری، آیت ۴۱. — « فاعف عنهم واصفح ان الله يحب المحسنين » اوله ایسه سن اونلره عفو وصفح ایله معامله ایت . زیرا الله تعالی احسان ایدنلری سور . « سورة مائده، آیت ۱۶. — « ولیعفوا ویصفحوا الا تحبون ان یغفر الله لکم ... برده اونلر عفو وصفح ایله معامله ایتسونلر. سیز اللهک سیز مغفرت ایتدیکنی ایسته مز میسکیز ؟ « سورة نوره، آیت ۲۳. — ادفع بالی هی احسن فاذا الذی بینک و بینه عداوة کافه ولی حمیم = یا محمد ! سینه نی کندیسندن ایسی ایله یعنی حسنه ایله دفع ایت . کندیسیله آرا کیزده عداوت اولان کیمسه برده یا فارسلک که سکا مشفق بر دوست کی اولیورمش. « سورة فصلت، آیت ۳۴. — « للمتقين الذین ینفقون فی السراء والضراء والکافظمین العطف والعافین عن الناس والله يحب المحسنين » ... او متقیر ایچون که یسر حاللر ندرده ، عسر حاللر ندرده اتفاق ایدرلر ؟ غیظلر نی ضبط ایدرلر . خلق عفو ایدرلر . الله ده ذاتاً بویه احسان ایدنلری سور. « سورة آل عمران، آیت ۱۳۸. — « اجنبوا کثیراً من الظن ان بعض الظن اثم ولا تجسسوا ولا یکتب بکمکم بعضاً = ظنک چوغندن صاقیتکیز . زیرا ظنک بر طاقیمی کتساهدر . برده تجسس ایچیکیز . بر بریکیزی ده غیبت ایچیکیز . « سورة هجرات، آیت ۱۲. بوتون امت محمدیهک هادیسی ، مقتداسی اولان ذات اقدس رسالتباهیک متصف اولدقلری محاسن اخلاقی وکالات ولهفزانی تفصیل اتمک بلکه بزی صدد خارجنه چیقاریر، بوحنی یوم ولادتندن

“Uğradığı zulme sabredip, affeden kimsenin îmânı ise daha yüksektir. Zîra / çünkü bu, azmedilecek şeylerin en mühimlerindendir.”³⁸

“Öyle ise sen onları bağışla ve yumuşaklık ile muâmele et. Zîra Allahu Teâlâ ihsan (iyilik) edenleri sever.”³⁹

“... Bir de onlar, af ile, yumuşaklıkla muâmele etsinler. Siz, Allah’ın sizi bağışladığını istemez misiniz?...”⁴⁰

“... (Ya Muhammed!) Kötülüğü, kendisinden daha iyisi ile yâni güzellik ile def’ et. Kendisiyle aranızda düşmanlık olan kimse [o takdirde] bir de bakarsın ki sana müşfik / şefkatli bir dost gibi oluvermiş.”⁴¹

“... Allah’a tam anlamıyla inananlar, genişlik hallerinde de, darlık hallerinde de Allah yolunda harcarlar; hiddetlerini, öfkelerini zabtederler; halkı af ederler; Allah da zâten, böyle iyilik edenleri sever.”⁴²

“... Zannın çoğundan sakınınız. Zîra zannın azı bile günahdır. Bir de birbirinizin gizli kapaklı taraflarını araştırmayınız [tecessüsten / araştırmacılıktan uzak durunuz]—⁴³. Birbirinizi de gıybet etmeyiniz (birbirinizin ardından, birbirinizin kusurlarını sayıp dökmeyiniz) ...”⁴⁴

Bütün Muhammed ümmeti için yönetici ve örnek insan durumunda, konumunda olan o yüce Peygamber’in sâhip oldukları güzel ahlâkı ve mükemmelliklerini ayrıntılarıyla açıklamak belki bizi saded hâricine / konu dışına çıkarır. Bu bahsi, doğum gününden

دم واپسين ارتخاڻه قدر بالجمله احوال و شئائى بوتون تفصيليها قيد
وضبط ايڏن مؤلفيته برافانده يالكيز على الاطلاق مكارم اخلاقه
ترغب وتشويق ورتائل و مساويدين تحذير و تنفير ايجون ڪندياڻن
منقول اولوب زبور حافظه اهل اسلام اولان بعض احاديث سنيهي
پوراده ذڪر اچمڪله اڪتفا ايدم :

— «حسن الخلق خلق الله الاعظم = حسن خلق الله تعالى لك
يارادى الكي يوبوك شيدر .»

— «مكارم الاخلاق من اعمال الجنة = مكارم اخلاق جنت
عملار نندرد .» يعنى دخول جنته وسيله اولان عملار نندرد .

— «الخلق وعاد الدين = اخلاق دينك قابيدرد .» يعنى برڪيمه
دهكى دينك درجه و ماهيتي اخلاقك درجه و ماهيتيه متناسيدرد .

— «ما من شئ يوضع في الميزان أثقل من حسن الخلق لان صاحب
حسن الخلق ليبلغه درجة صاحب الصوم والصلاة = انسانك ميزان
اعماله قوناچي حسن خلقك دها آغير هيچ برشي بوقدر .» زيرا
حسن اخلاق صاحبي اولان ڪيمه صوم و صلات صاحبتك درجه سني
البتة بولور .»

— «رأس العقل بعد الدين التودد الى الناس واصطناع الخير الى كل
بر وفاجر = دينك سو ڪره عقلك باشي خلقه ڪندي شي سودر مڪ وهر
هانكي بر ابي ويا ڪوتوبه فارشي خيرى ابدال ايتڪدر .»

— «عليك بحسن الخلق فان احسن الناس خلقاً احسنهم ديناً =
حسن خلقه بايش ، زيرا انسانك اڪ ابي اخلاقيلري ، ديني اڪ
ابي اولان نربدر .»

— «الاسلام حسن الخلق = اسلام حسن خلقك عبارتدرد .»
— «ما حسن الله خلق عبد و خلقه في طمعه النار = الله تعالى بر

vefat anına kadar bütün ahlâkî ve fizikî özelliklerini yâni onun her hâlini, her şânını bütün ayrıntılarıyla kaydeden, ve zabtedenlere / yazanlara bırakalım da yalnız genel olarak onun, insanları ahlâkî güzelliklere yönlendirip teşvik etmek ve ahlâkî çirkinliklerden ve fenâlıklardan sakındırıp nefret ettirmek için (Hazret-i Peygamber tarafından) nakledilmiş olup Müslümanlar arasında yaygın olarak bilinen bâzı hadîs-i şerîflerini burada zikretmekle yetinelim:

Güzel ahlâka dâir hadîsler

“Güzel ahlâk, Allahu Teâlâ’nın yarattığı en büyük şeydir.”⁴⁵

“Ahlâkî güzellikler cennet amellerindendir (işlerinden, eylemlerindendir).⁴⁶” Yâni cennete girmeye vesile olan amellerdendir, işlerdendir.”

“Ahlâk, dinin kabıdır.” (Yâni bir kimsedeki dinin derece ve mâhiyeti / niteliği, ahlâkının derece ve mâhiyetiyle orantılıdır.)”

“İnsanın, amel terâzisine konacak, güzel ahlâktan daha ağır hiç bir şeyi yoktur. Zîra güzel ahlâk sâhibi olan kimse, [bu sayede, nâfile]⁴⁷ oruç tutan, namaz kılan kimsenin derecesini elbette bulur.”

“Dinden [dinin emir ve yasaklarına uymaktan] sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve [insanlardan] her iyiye veya kötüye karşı bolca iyilikte bulunmaktır.”⁴⁸

“Güzel ahlâka yapış. Zîra insanların en iyi ahlâklıları, dini en iyi olanlarıdır.”⁴⁹

“İslâm, güzel ahlâktan ibârettir.”

“Allahu Teâlâ, bir

قولك هم خلقى ، صورتى ؟ همده خلقى ، سیرتى كوزل ياراتوبده
آتشه يديرمن .

— « كرم المرء دينه وحسبه حسن خلقه ومروءة عقله = انسانك
كرمى ديدير . حسى حسن اخلاقيدر . مروءتى ده عقليدر . »

— « انكم ان قمه الناس باموالكم فمهم بسط الوجه وحسن الخلق
= سز بوتون خلقه مالركزله ايلك ايتكه يتشه مزسكز . اويله
ايشه كولر يوزليلكه ، حسن اخلاق ايله يتيشكز . »

— « ان الله استخلف هذا الدين لنبيه ولا يصلح لدينكم الا السخاء
وحسن الخلق الا فزينا دينكم بهما = الله تعالى بو دينى خالص
اولارق كندى دينى قيلمشد . حال بوكه دينكزه سخا ايله حسن
خلفدن باشقيسى ياقيشماز . اويله ايشه سزده عقلت ايتيكزده دينكزى
بو ايكي شى ايله تربين ايديكز . »

— « احبكم الى واقربكم منى مجلس يوم القيامة احسنكم اخلاقاً =
ايتيكزدن اك زباده سوكارم ، قيامت كونسده برى بكاك يقين
اولانريكز اخلاقى اك كوزل اولانلركزدر . »

— « اكل المؤمنين ايماناً احسنهم خلقاً وطون اكنافاً الذين بالقون
ويؤلفون ولا خير فيمن لا يألف ولا يؤلف = مؤمنلك ايمانجه اك
كامللى اخلاقى اك ابو اولانلريدركه بونلر كنديلريله خوش كچيلدير ،
ناس ايله الفت ايدر وكنديلريله الفت ايديلر كيمس لردر . الفت ايتين
وكنديسيله الفت ممكن اولمايئده خبر بوقدر . »

— « ان الله يحب معالى الاخلاق وبكره فسافها = الله تعالى اخلاقك
معاليستى سدر . باغيبارى سومز . »

— « لا عقل كالندير ولا حسب كحسن الخلق = تدبيره بكنز عقل ،
حسن خلقه بكنز حسب بوقدر . »

— « ثلاث من لم تكن فيه او واحدة منهن فلا تعدوا بنى من عمله »

kulunun hem dış görünüşünü, hem de ahlâkını güzel yaratıp da onu ateşe yedirmez.”⁵⁰

“İnsanın asâleti, dinidir. Şerefi, güzel ahlâkıdır. İnsanlığı, mürüvveti (mertliği, yiğitliği, iyilikseverliği) de aklıdır.”⁵¹

“Siz bütün halka mallarınızla iyilik etmeye yetişemezsiniz. Öyle ise güler yüzlülükle, güzel ahlâk ile yetişiniz.”⁵²

“Allah Teâlâ bu dini, hâlis (katışıksız) olarak kendi dini kılmıştır (Nezinde makbul din olarak seçmiştir). Hâlbuki dininize cömertlik ile iyi ahlâktan başkası yakışmaz. Öyleyse siz de gaflet etmeyiniz de, dininizi bu iki şey ile güzelleştirip süsleyiniz.”⁵³

“İçinizden en fazla sevdiklerim, kıyâmet gününde yeri bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır.”⁵⁴

“Mü'minlerin î mânca en kâmilleri (olgunları), ahlâkı en iyi olanlarıdır ki, bunlar, kendileriyle hoş geçinilen, insanlarla iyi ilişki kuran ve kendileriyle iyi ilişkiler kurulan kimselerdir. Başkalarıyla iyi ilişki kurmayan ve kendisiyle iyi ilişki kurulması mümkün olmayanlarda hayır yoktur.”⁵⁵

“Allahu Teâlâ, ahlâkın yükseğini sever, bayağılarını sevmez.”⁵⁶

“Tedbire benzer akıl, güzel ahlâka benzer asâlet yoktur.”⁵⁷

تقوى تحجزه عن معاصى الله او حلم يكف به النقيه او خلق يعيش به بين الناس = بر كيمسه ده اوج شينك هبى ويا هيج اولمازسه يالكىز برى بولونمازسه اعمال حسنه سندن هيج برى اعتبار اينيكىز. بواوج شى ده : الله معصيتدن آتى منع ايده جك بر تقوى ، سقيه قارشى كله يه جك بر حلم ، بين الناس كنديسى خوش كيند يره جك اخلاق حسنه در .

ش — «عاده المراء حسن الخلق ومن شقاوته سوء الخلق = انسانك سعادتى حسن اخلاقدر . سوء اخلاق ايسه علام شقاوتنديدر .»

— «ان المسلم المصدق ليدرك درجة الصوام القوام بآيات الله بحسن خلقه وكرم ضريته = شه سز طوضروالنه كيدن مسلمان حسن اخلاقى وكرم سجي سى سايه نده دائمى صوم وصلاة ايله مشغول اولان كيمسه نك درجه سى بولور .»

— «ان العبد يبلغ بحسن خلقه عظيم درجات الآخرة وشرف المنازل وانه لضعيف العادة واه ليبلغ بسوء خلقه اسفل درك جهنم واه لعابد = شه سز بر قول حسن اخلاقى سايه سنده عبادتى آز اولدائى حالده درجات آخرتك اك بووكلىرته و منازل آخرتك اك بووكلىرته مائل اولور . سوء اخلاقى سبيله ده طبلر زمره سندن معدود ايكن جهنمك اك آشاغى دركائى بولور .»

— «سوء الخلق يفسد العمل كما يفسد الخلل المصل و حسن الخلق ليزيب الخطيئة كالتذب الشمس الجليد = سر كه بالى ناصل بوزارسه سوء خلق ده عمل اوله جه افساد ايدر . حسن خلق ايسه كونش قارى اريئدىكى كى كناهلى اريئير .»

— «سوء الخلق شؤم وشراركم اسوأكم خلقاً = سوء اخلاق اوغور سز لئدر . اك كوتورليكىزه . اك فنا اخلاقلىرىكيزدر .»

— «لا يزال العبد من الله بعيداً ما لم يسئ خلقه = بر قول اخلاقى فنا لئدر دئى مدئجه الله تعالى دن هب اوزاق قالير طورور .»

“Bir kimsede üç şeyin hepsi veya hiç olmazsa yalnız biri bulunmazsa iyi işlerinden hiçbirine îtibar etmeyiniz. Bu üç şey de: Allah’a karşı isyanda bulunmaktan onu men edecek takva, düşkün olana karşı gösterilebilecek bir yumuşak huy, insanlar arasında kendisini hoş geçindirecek güzel ahlâktır.”

“İnsanın saâdeti, güzel ahlâkıdır. Fenâ ahlâk ise bedbahtlığın (mutsuzluğun) işaretlerindendir.”

“Şüphesiz doğruluktan şaşmayan Müslüman, güzel ahlâkı ve hayırseverliği sayesinde dâima [nâfile] oruç ve namaz ile meşgul olan kimsenin derecesini bulur.”

“Şüphesiz bir kul, güzel ahlâkı sayesinde [nâfile]⁵⁸ ibâdeti az olduğu hâlde, âhiretin derecelerinin en büyüklerine ve âhiret konaklarının en yükseklerine kavuşur. Kötü ahlâkı sebebiyle de insan, iyi kullar arasında sayılır iken, Cehennemin en aşağı tabakalarını bulur.”⁵⁹

“Sirke balı nasıl bozarsa, fenâ ahlâk da ameli (davranışları, eylemleri) öylece bozar. Güzel ahlâk ise güneşin karı erittiği gibi, günahları eritir.”⁶⁰

“Fenâ ahlâk uğursuzluktur. En kötüleriniz de, en fenâ ahlâklılarınızdır.”⁶¹

“Bir kul ahlâkını fenâlaştırdığı müddetçe Allah Teâlâ’dan hep uzak kalır, uzak durur.”

— «ان لكل شئ توبة» الا صاحب سوء الخلق فانه لا يتوب من ذنبه الا وقع في شرمه = هر شئيک بر توبه سی وارد . يالکتر فنا اخلاقي اولانک توبه سی يوقدر . ذيرا او هيچ بر کناهدن توبه اينرکه دها فناسته کرفتار اولماسون .»

حضرت پيغمبر صلی الله عليه وسلمه بری : « حسن خلق نه در؟ » ديه سورمش . « ان فصل من قطعك وتعطى من حرمك وتعفو عمن ظلمك = سکا طاريلان کيمه ايله کوردوشمهک، سنی محروم ايدنه عطا قيلمهک ، سکا ظلم ايدنه عفو ايمه کدر .» بويرمشلر .

بری ده رسول الله صلی الله عليه وسلمک اوکنده صاغ طرفنده سول طرفنده طورارق آیری آیری اوچ کره : « يا رسول الله، دين نه در؟ » ديه سورمش . اوچنده ده : « حسن خلقدر . » جوابی آلمش . بوکاده قناعت ايجهرک بر کرده آرقه طرفنه کچوب « يا رسول الله ، دين نه در؟ » ديه سورمجه حضرت پيغمبر ذیشان آرتق آرقهسته دونه رک : « يا هو آکلاميورميسک ؟ غضب ايمه مکدر ، بويرمشلر در .»

بر ديکری ده : « يا رسول الله، بکافصحت ايت » ديش . « اتق الله حينا كنت = نرده بولونورسهک بولون . اللهدن قورق » بويرمشلر . « دها نصيحت ايت » ديش . « اتعوا البيت الحسنه تمجها = سيئنه دن سوکره همان بر حسنه ايشله که آتی محو ايدمه سک » بويرمشلر . بته : « دها نصيحت ايت » ديه استرحامده بولوتجه : « خالق الناس بخلق حسن = خلقه اخلاق حسنه ايله معامله ايت » جوابی آلمش .

کذالك : « اعمالک افضل هانکيسيدر؟ » سؤاک خلق حسندر . جوابی بيرمشلر در .

برکون حضور طاليلرنده بر فاديتدن بحث ايديليرکن : « هرکون

*“Her şeyin bir tövbesi vardır. Yalnız fenâ ahlâkı olanın tövbesi yoktur. Zîra o hiç bir günahdan tövbe etmez ki, daha fenâsına yakalanmasın.”*⁶²

Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’e, birisi: *“Güzel ahlâk nedir?”* diye sormuş:

*“- Sana darılan kimse ile görüşmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmedenı affetmendir”*⁶³ buyurmuşlardır.

Biri de Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in önünde, sağ tarafında ve sol tarafında durarak ayrı ayrı üç kere, *“Ya Resûlullah! Din nedir?”* diye sormuş. Üçünde de *“Güzel ahlâktır”*, cevabını almış.

Bununla da yetinmeyerek bir kere de arka tarafına geçip, *“Ya Resûlullah! Din nedir?”* diye sorunca, şanlı, şerefli Hazret-i Peygamber artık arkasına dönerek:

“Yahu, anlamıyor musun? Gazap etmemektir”, buyurmuşlardır.

Bir diğeri de *“Ya Resûlullah, bana nasihat et!”* demiş,

“- Nerede bulunursan bulun Allah’tan kork”, buyurmuşlar.

“Daha nasihat et”, demiş,

“- Kötülükten sonra hemen bir iyilik işle ki onu mahvedesin”, buyurmuşlar.

Yine: *“Daha nasihat et”* diye ricada bulununca:

“- Halka, güzel ahlâk ile muâmele et”, cevabını almış.⁶⁴

Aynı şekilde, *“Amellerin en üstünü hangisidir?”* sualine,

“- Güzel ahlâktır” cevabını vermişlerdir.

Bir gün Hazret-i Peygamber’in yüksek huzurlarında bir kadından bahsedilirken: *“Her gün*

اوروج طوناره بوتون كيجه نماز قیلار . يالكر شوقدر واركة اخلاق
قادر . ديليله قومشورينه اذيت ايدر « ديمشار . بوكا قارشى ده : « او
قادينه خير يوقدر . اهل جهنمدندير « جوانى و برمشاردرد .

۳

اعمال مفروضة دينه ايله اخلاقك نظر اسلامده يكدېكرينه قارشى
مناسباتى توضيح ايجون تعداد ايتديكمز مثالار كفايت ايدر . برده
اصل ايمان ايله اخلاق بيتده كي نسبتى تعين ايدمك بعض امثله
ايراد ايملى زكه معالى اخلاق ايله اتصافك دين اسلامده ناصلى
برفرض متحن اولدني تماميله تجلى ايتسون . بناء عليه آينده كي
احاديث نبويه حقه الطار دقتى جلب ايدردز :

— « الايمان يضع وسبعون شعبة فافضلها قول لا اله الا الله وادناها
اماطة الاذى عن الطريق والحياء شعبة من الايمان = ايمان شمس
يوقدر شعبة (نوع) در . افضل (لا اله الا الله) ديمك ، ادناسى كندركاه
ناسدن اذا و برده جك برشي رفق ايتكدر . حياده ايمانك بر شعبة سيدر .
— « اشرف الايمان ان يأمرك الناس واشرف الاسلام ان يعلم
الناس من لسانك ويدك واشرف الهجرة ان تهجر البيئات = ايمانك
اشرفي خلقك سندن امين اولماسيدر . اسلامك اشرفي خلقك سنك
ديلكدن ، الكدن سلامتده اولماسيدر . هجرتك ده اشرفي سياتى
ترك ايتككدر . »

— « افضل الايمان ان تحب الله وتبغض الله وتعمل لسانك في ذكر الله
عن وجل وان تحب للناس ما تحب لنفسك وتكره لهم ما تكره لنفسك
وان تقول خيراً او تصمت = ايمانك افضل الله ايجون محبت ، الله
ايجون بغض ايمك ؛ لسانكي ذكر الله ايله چاليد برمهك ؛ كندك ايجون
هر نه في سورسهك باشقه لري ايجون ده اوى آرزو ايمك ؛ كندك ايجون

oruç tutar, bütün gece namaz kılar. Yalnız şu kadarı var ki ahlâkî fenâdır. Diliyle komşularına eziyet eder”, demişler. Buna karşı da: “O kadında hayır yoktur, cehennemliktir”, cevabını vermişlerdir.

3- İmân ile güzel ahlâk arasındaki ilişkiyi açıklayan hadîsler ve deliller

İslâm’da dinen farz olan davranışlar ile ahlâkın birbirlerine olan münasebetlerini izah için verdiğimiz misâller yeterlidir.

Bir de, asıl imân ile ahlâk arasındaki ilgiyi gösterecek, belirleyecek bâzı misalleri getirmeliyiz ki, böylece ahlâkın yüceliklerine sâhip olmanın İslâm dinince nasıl kesin bir farz olduğu tamamıyla ortaya çıksın. Bundan dolayı Hazret-i Peygamber’in aşağıdaki hadîslerine dikkatleri çekmek istiyoruz:

“İmân yetmiş küsur kadar şube (nevi, çeşit)’dir. En üstünü, en fazîletlisi ‘Lâ ilâhe illallah (Allah’tan başka ilâh yoktur), demek, en düşüğü de, insanlara insanların yürüdüğü yoldan eza verecek bir şeyi kaldırmaktır. Hayâ (utanmak) da, imânın bir şubesidir.”⁶⁵

“İmânın en şereflişi, halkın senden emin olmasıdır. İslâm’ın en şereflişi de, halkın, senin dilinden, elinden selâmette olmasıdır. Hicret’in de en şereflişi, kötülükleri terk etmektir.”⁶⁶

“İmânın en fazîletlisi Allah için sevmek, Allah için buğz (nefret) etmek; lisanını Allah’ı zikirle çalıştırmak; kendin için her neyi seversen, başkaları için de onu arzu etmek, kendin için

هر بدن خوشالانمازسهك باشقهلری ایچونده اوشیك حصولی آرزو ایتمهك ؟ برده یاخیر سوله یوب یاسکوت ایتمه کدر .

— ووالدی نفسی پییده لایؤمن عید حتی محب لایخه مایجب لنفسه من الحیر = نفسی بدقد رتند طوتان الله عظیم الشانه قسم ایدهم که هیچ برقول کندی نفسی ایچون ایستدیک خیری قاردهشی ایچون ایستمدیکه ایمان اینش اولماز .

— ولاستکمل العبد الايمان حتى يحب لایخه مایجب لنفسه وحق يخاف الله في مزاحه وجد = بر قول کندی نفسی ایچون ایستدیک قاردهشی ایچونده ایستمدیکه ؟ مزاحندهده ، چندهده اللهه قورقادجه ایمانی کالی بولس اولماز .

— ولاستکمل العبد الايمان حتى بحسن خلقه ولايشق غبطه وان يود للناس ما يود لنفسه ولقد دخل رجال الجنة بغير اعمال ولكن بالصيحة لامل الاسلام = برقول اخلاقی کوزلشدبرمدیکه ، غیظی یکمدیکه ، باشقهلری ایچون کندی نفسی ایچون ایستدیک آرزو ایتمدیکه ایمانی کامل اولماز . اعمال صالحه ایشلهمدن یالکز اهل اسلامک خبرخواهی اولقله جته نائل اولس نیجه کیسهلر واردراه — « ان الرجل لا يكون مؤمناً حتى يكون قلبه مع لسانه سواء ويكون لسانه مع قلبه سواء ولا يخالف قوله عمله ويأمن جاره بوائقه — بر کیسهك قلبی دیبله برابر ، دیلده قلبی ایله برابر اولمادجه ، سوزی ایشنه مخالف اولقدن قورتولمادجه ، قومشوسی شرندن امین اولمادجه مؤمن اولماز . »

بوکی احادیث شریفه عطف ایدیله جک ادنی بردقت کوستریورکه بزده وظائف وحقوق اخلاقیه اوامر دینه ایله تمیزجدر ، اخلاق ایله دین مادناشی واسددر .

هیچ بر امر اخلاقی یوقدرکه امر دینی و امر ایمانی اولماسون .

her neden hoşlanmazsan başkaları için de o şeyin meydana gelmesini arzu etmemek; bir de ya hayır söyleyip yahut sükût etmektir.”⁶⁷

“Yüce Allah’a yemin ederim ki, hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayrı, kardeşi için de istemedikçe îmân etmiş olmaz.”⁶⁸

“Bir kul kendi nefsi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe, şaka ederken de ciddi iken de Allah’tan korkmadıkça îmânı olgunlaşmaz.”

“Bir kul, ahlâkını güzelleştirmedikçe, gayzını (hiddetini, öfkesini) yenmedikçe, başkaları için, kendi nefsi için istediğini arzu etmedikçe îmânında olgunlaşma olmaz. Yararlı işler işlemeden yalnız Müslümanların iyiliğini istemekle Cennete girmeyi hak etmiş nice kimseler vardır.”

“Bir kimsenin kalbi diliyle beraber, dili de kalbi ile beraber olmadıkça; sözü işine uygun olmamaktan kurtulmadıkça, komşusu kötülüğünden emin olmadıkça mü’min olmaz.”

Dînî emirler, ahlâkî vazîfeler

Bu gibi hadîs-i şerîflere atfedilecek çok az bir dikkat gösteriyor ki, bizde ahlâkî vazîfe ve haklar, dinî emirler ile iç içedir, ahlâk ile din âdeta bir tek şeydir.

Hiçbir ahlâkî emir yoktur ki, aynı zamanda dinî ve îmânî bir emir olmasın.

ایمانك یتش بو قدر شعبه‌سندن هریری آکلاشیلیبورکه بر امر
عمایدر، بر واجب دیندر. بر عمل لسانی اولان (لااله الا الله)
کلمه طیبه‌سی سوله‌مک ناصل ایماندن بر جزه مهم ایسه، کذرگاه ناسدن
اذیت و بره‌جک بر شئی رفع ایتک، مثلا بر طاش پارچه‌سی اورنادن
قالدروب بر کناره آتق‌ده ایماندن بر جزه‌در. بر مسلمان نمازنی،
اوروجنی، زکاتی، حجی ناصل بر وظیفه دینه اولارق طائرسه
محافظه محتنی‌ده، عائله‌سی اتفاق ایتنی، ابنای نوعنه کولر یوز
کوسترمه‌می‌ده. بر وظیفه دینه اولارق بلار، قتل نفس، شرب خمر،
قمار، زنا، قذف یعنی لساناً بر سنک ناموسه تجاوز، باشقه سنک مالی
غصب ناصل برر معصیت ایسه، ناصل حرام ایسه، غیبت ایتک،
مالا یعنی سوله‌مک، حخته مضر بر شی یلک، معدنی افساد ایتک،
ادب و تربیه بخالف الطوار ایله کنندی حیثیتی قیرمق‌ده، نفسی
بقیر حق اذلال ایتک‌ده بر معصیتدر، حرامدر.

دین اسلام انسانه یالکزر خالق قارشی مکلف اولدینی وظائقی
تعالم ایتکله قالمبور، حیات مادیه و معنویه مزده محتاج اولدیفمز شیلرک
— تعبیر معروفله دین و دنیا مزک — هر دورلو دقایقی بزه اوکرتش بر
دیندر. نماز ایله اوروجک یانی باشنده دائمای ابنای نوعنه، عوایات،
صاحب حق حقی ادا، بعض حقوقدن فراغنی تسهیل ایدن بر
علو جناب حق‌ده کی وصالا لایعده‌در. قوانین مدینه‌مزک اجرای
احکامی‌ده وظائف دینه‌مزدن بر جزه مهمدر. احوال شخصیه‌مز
عقله طور غوثلق و بره‌جک تفرعات و تفصیلات ایله تعیین ایدلشددر.
افراد عائله‌ک، زوجینک، قومش‌سولرک، اعیانک بکدیگره قارشی
حقوق و وظائقی یوتون انچه لکاربله تشریح و یوتون مسلمانلر پشتمه
حقیقی رابخوت تأسیس ایدلشددر. بر مسلمان بلاد اسلامیه‌ک زمره‌سه
کیسه بیانیجیلنی طومماز، بالعکس بیانیجیلنی کنیدیسی حق‌ده فضله بر

Îmânın yetmiş bu kadar şubesinde her biri, anlaşılıyor ki amelî birer emirdir, birer dînî farzdır. Lisanın bir işi olan “*Lâ ilâhe illallah*”, güzel kelimesini söylemek nasıl îmândan mühim bir parça ise, insanların yolundan eziyet verecek bir şeyi kaldırmak, meselâ bir taş parçasını ortadan kaldırıp bir kenara atmak da îmândan bir parçadır.

Bir Müslüman namazını, orucunu, zekâtını, haccını nasıl dînî bir vazîfe olarak tanır; sıhhatini korumayı da, ailesi için harcama yapmayı, insanlara güler yüz göstermeyi de birer dînî vazîfe olarak beller. İnsan öldürmek, içki içmek, kumar oynamak, zinâ etmek; başka birine zinâ iftirasında bulunmak, başkasının malını gasp nasıl birer günah ise, nasıl haram ise; gıybet etmek, mâlâyânî (faydasız) konuşmak, sıhhate zarar veren bir şey yemek, mideyi bozmak, edeb ve terbiyeye uymayan tavır ve hareketler ile kendini küçük düşürmek ve nefisini haksız yere alçaltmak da birer günahtır, haramdır.

İslâm ahlâkının kapsamı

İslâm dini, insana yalnız kendisinin Yarattıcı’ya karşı mükellef / yükümlü olduğu vazîfeleri öğretmekle kalmıyor. Maddî ve mânevî hayatımızda muhtaç olduğumuz şeylerin -bilinen tâbirle din ve dünyamızın- her türlü inceliklerini bize öğretmiş bir dindir. Namaz ile orucun yanı başında dâima insanlara yardım etmek, hak sâhibinin hakkını vermek, bâzı haklardan vazgeçmeyi kolaylaştıran bir âlîcenablığa / haysiyetliliğe, şerefliliğe dâir tavsiyeler de sayılamayacak kadar çoktur. Medenî kânunlarımızın hükümlerini yerine getirmek de önemli dînî vazîfelerimizden biridir. Şahsî hâllerimiz, akla durgunluk verecek incelik ve ayrıntı ile belirlenmiştir. Aile ferdlerinin, karı kocanın, komşuların, dostların birbirlerine karşı hakları ve vazîfeleri bütün incelikleriyle açıklanmış ve bütün Müslümanlar arasında hakîkî bir kardeşlik kurulmuştur. Bir Müslüman İslâm memleketlerinin neresine gitse yabancılığını duymaz. Aksine yabancılığı, kendisi hakkında fazla bir

مواساتی جالب اولور . دائماً بر فرض دینی اولاری کنديسته معاومت
ایچون اوزانان الارك اكسيك اولماديڭي كودور . و الله في عون العبد
ما كان العبد في عون اخيه = بر قول قارداشك معاومتده بولونديڭه
الله تعالى اركا يارديمجيدر ، كي بر وعد نبويي طويان هيچ بر
مسلمان نيسور ايديله مركة سقالتده قالش بر قارداشك تحليفنه
شتابان اولماسون .

قوای روحیه انسانیك هر برین آری آری امثالی غیر مسبوق
بر حد کماله ایصال ایدمچك وجه ایله تربیه ایچکی کافل اولان بویه
بر دینك یالکیز باشته بر مدنیت عظمی وجوده کتیرمسی استعداد
ایدیله مر . فی الحقیقه دینز بو مدنیتی وجوده کتیرمش ؟ هرده یالکیز
باشته ، دیگر اقوام مدنیتهك فلسفه سندن استعانه ایچکسزین وجوده
کتیرمشدر . مسلمانلار اوسر دینیه لرینه یك زیاده صارلقلری ادوارد
یك مشمشع بر مدنیت خیره بخش ایله عالم انسانیته خادم اولدیلر .
ینه مجرسانقلرینه رجوع ایچون واجبات اخلاقه لرینه فارسی طاقبندقلری
طور اجمال ولاقیدین فراغت ایچمیلدیلر .

یوقاریده یکن صوڪ جمله دن فلسفهك بو عصر عالی نور
و معرفتده بحق حائز اولدینی موقع بالای حکمرانی بی استخفاف معناسی
چیتارلماستی بالخاصه رجا ایدرز . فلسفهك اوردو یا مدنیت حاضرده سی
تأسیس ایچکده نه بو یوڪ خدمتله ایتدیکنی انکار ایدمچك دکلر .
یالکیز شونی دینك ایستبورکه تعمی انحطاط اخلاقی به باعث اولمق
استعدادینی کوستروب طوران بعض مسالک فلسفه شویه طورسون ،
« وطنیه » مدنی عقل اوزرینه تأسیس ایله « حق » خبر « حسن »
کی مبادی عالیه بی غایه کال ایدین نظریات سالمه بیله عامه ناسک

ilgi ve yardım gösterilmesine sebep olur. Dâima dînî bir farz olarak kendisine yardım için uzanan ellerin eksik olmadığını görür. “*Bir kul kardeşine yardımda bulundukça Allah Teâlâ da ona yardımcıdır*”⁶⁹, gibi bir Peygamber vaadini duyan hiçbir Müslüman tasavvur edilemez / düşünülemez ki, yoksullukta, sıkıntıda kalmış bir kardeşini kurtarmak için koşmasın.

İslâm medeniyeti...

İnsanın ruhî kuvvetlerinin her birini ayrı ayrı eşi görülmeyen bir olgunluk seviyesine ulaştıracak şekilde terbiye etmeyi üstlenen, yüklenen böyle bir dinin, yalnız başına büyük bir medeniyet kurması yadırganamaz. Gerçekten de dinimiz bu medeniyeti meydana getirmiş; hem de yalnız başına, diğer medenî milletlerin felsefesinden yardım almaksızın meydana getirmiştir.

Müslümanlar, dînî emirlerine pek ziyâde sarıldıkları devirlerde, pek parlak ve hayırlı bir medeniyet bahşetmek / vermek sûretiyle insanlık âlemine hizmet ettiler.

Yine geçmişteki şereflerine tekrar dönmek için ahlâkî vazîfelerine karşı takındıkları ihmalkâr ve kayıtsız tavırlarından vazgeçmelidirler.

4- Hürriyet ve mes’ûliyeti gösteren âyetler ve hadîsler

Yukarıda geçen son cümleden, felsefenin yüksek bilgi ve aydınlık asrını gerçekleştirmede sâhip olduğu yüce mevkii hafife aldığımız mânâsının çıkarılmamasını bilhassa rica ederiz. Felsefenin, günümüz Avrupa medeniyetinin tesis etmekte ne büyük hizmetler ettiğini inkâr edecek değiliz. Yalnız şunu demek istiyoruz ki:

Yaygınlaşması, ahlâkın alçalmasına sebep olma eğilimi göstermekte olan bâzı felsefî meseleler şöyle dursun, “vazîfe” prensibini akıl üzerine tesis ile “hak / doğru”, ‘hayır / iyi’, ‘hasen / güzel” gibi yüksek değerleri olgunluk gayesi edinen sağlam nazariyeler / teoriler bile insanların genelinin

قلوبی استیلا خصوصند دینک کوستردیی قدرت حاکمه ایله هنوز رقابت ایده مه مکده در . شومعناجه که وجه ایمان قیدندن آزاده قلیق ایسته بنلر میاسنده قاعده اخلاقیه بی صرف عقلدن استنباط ایله « وظیفه » و « مسئولیت وجدانیه » بی کنند یاربینه — عملی اولارق — دستور حرکت اتخاذ ایده بیلنلرک عددی هنوز یک آزدرد . دین اسلام ایسه اک سالم ، اک متین بر فلسفه نیک مبادی اخلاقیه سندن هیچ بری احوال ایتمکسزین لوازم و مستبعاتک کافه سنی عاقل ، غی ؛ زنکیین ، فقیر ؛ عالم ، جاهل ؛ وضع ، شریف بوتون اصناف بشر آراسنده عینی قوت و نفوذ ایله نشره باشلاالی اون اوج یقین عصر اولدی . وظایف اخلاقیه مک بین الاسلام دین بویاسنه بویاغاسی ماهیت عقلیه سنی هیچ بروقنده زده لهه مش و هیچ بروقنده بین الاسلام عقل ایله دین آراسنده قورقولاچق بر جدال و منازعه ظهور ایتمشدر .

چونکه دینیزک مناسی مبادی عقلیه در . دین اسلام عقلی حائز اولدینی پایه رفتندن هیچ بروقنده تنزیل ایتش دکلدرد . پیغمبر من صلی الله علیه وسلم : « دین امر ، عقله و دین لعقل له لادین له » انسانک دینی عقلیدر . عقلی اولمایانک ده دینی یوقدر . « بویورور . عقلک حجج الهیه دن بری اولدینه بوتون علمای اسلام اتفاق اتمشلردر . بوندن طولاییدر که بزم مبادی عقلیه مزده عقلک ابا ایده چکی برشی یوقدر . بونی آکلامق ایچون مسالک فلسفه اخلاقیه ایچنده الکسالم و روح اسلامه اک موافق بولدیمز راسیو ایستلرک مبادی سنی اله آلاق بونلرک بزم مبادیمزه نه قدر موافق اولدینی کوسترمکی قایدندن غیر خالی عد ایدوروز .

•••

فلسفه قدیمه و جدیدده اخلاق ایچون کشف و تعیین ایدیلن مبادینک الکمهیی « اختیار » Liberté « در . بو مناسبتله مسلمانلرک

kalblerine yerleşmesi hususunda dinin gösterdiği hâkim kudret ile henüz rekâbet edememektedir. Şu anlamda ki, vahye inanmaya uzak kalmak isteyenler arasında ahlâk kaidesini / kuralını sırf akıldan çıkararak “vazîfe” ve “vicdânî mes’ûliyet”i kendilerine -amelî olarak- hareket prensibi / ilkesi kabul edebilenlerin adedi henüz pek azdır.

İslâm’ın temeli aklî prensiplerdir

İslâm dini ise, en sağlam, en doğru bir felsefenin ahlâkî prensiplerinden hiçbirini ihmal etmeksizin, onun bütün gereklerini akıllı-akılsız, zengin-fakir, âlim-câhil, îtibarlı-îtibarsız her insan sınıfı arasında aynı kuvvet ve nüfuz ile yaymaya başlayalı on üç buçuk asır oldu. Ahlâkî vazîfelerin, Müslümanlar arasında “din boyasına boyanması”, aklî mâhiyetini hiçbir vakitte zedelememiş ve hiçbir vakitte Müslümanlar arasında, akıl ile din arasında korkulacak bir çatışma ve tartışma meydana gelmemiş, görünmemiştir. Çünkü dinimizin temeli, dayanağı, aklın prensipleridir. İslâm dini, akıllı, sâhip olduğu yüksek mevkiden hiçbir vakit aşağı indirmiş değildir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): “*İnsanın dini, aklıdır. Aklı olmayanın da dini yoktur*”⁷⁰, buyuruyor. Aklın, dînî delillerden biri olduğuna bütün İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bizim, dinî⁷¹ prensiplerimizde, aklın reddedeceği bir şey yoktur. Bunu anlamak için çeşitli ahlâk felsefeleri içinde en doğru ve İslâm’ın ruhuna en uygun bulduğumuz Rasyonalistlerin / Akılcıların prensiplerini ele alarak, bunların bizim prensiplerimize ne kadar uygun olduğunu göstermeyi faydalı görüyoruz.

Müslümanların kadere inanmalarının içeriği...

Eski ve yeni felsefede ahlâk için keşfedilip belirlenen prensiplerin en mühimi “ihtiyar / hürriyet [Liberté]”dir. Bu münasebetle Müslümanların

«قدره» = Prédetermination, Présience، ایمان آیه نری خصوصی
موضوع بحث ایمان کنندیزی آلامایز .

فالحقیقه مسلمانان قدره ایمان ایتدکلدی ایچون دوچار مؤاخذه
اولیورلر . ووبسیدن طولانی مسلمانلرده اعمالک بر قیمت اخلاقیه سی
بولونمادیغه قائل اولانلر اکسبک دکدر . حال بوکه بز مسلمانلرک
قدره نه وجه ایله ایمان ایتدیکمز آکلاشلاماش اعتقادندیز .

• مسلک جبریه ایله ترجمه ایدیه یله جکمز « قاتالیم » نظریه سته مدار
طمن اولاجق وجه ایله سالک اولان بعض مذاهب فلسفه و نظریه یی
اونودوبده بو لفظ ایله یالکمز مدلول اسلام پندده اوقدر شدتلی بر
دایعه تصور ایتک ونه زمان اسلام خاطره کلسه جبری ده در حال
خاطره کثیره دک مسلمانلره بر حصه تشذیع جیقار مق حوصله مزک
بر دورلو المادیی بر حقیر لقدر . ادیانک هیچ بری « بحث غوریه
وازاماش ایکن تقدیر و اختیار مسئله یی مسلمانلر کمال جدیده
موضوع بحث ایتش ووجود سانی مثبت اولان واولمایان اکثر مسالک
فلسفه جبری کنیدیلرینه مبدأ انحاء ایتشکن ادله سمعیه و عقلیه یی
بر آرایه کتیرن ، دین ایله فلسفه یی باریشدیران علمای اسلام
اراده جزئییه اثبات ایدیه دک دعوائی بو کونکی راسیونالیست اخلا
قبولک مطلوبی دائره سنده حل ایتشلردر . بناء علیه حاضر میراسی
کلشکن مسلمانلر حقه دک کی بویه بر ظن باطلی تصحیح ایتک بزم ایچون
الک بویک وظیفه در .

اوحالده جمله تک معلومی اولسون که مسلمانلرک قدره اولان ایمانلری
اعمال و نیاتلرینک قیمت اخلاقیه سی تقیص ایدیه جک ماهیتده دکدر .
مسلمانلر هم قدره ایمان ایدرلر ، خیر و شرک خالق الله تعالی اولدیغه
دئی اولورلر ؛ همه طرف حققدن کنیدیلرینه کوسترین شهرام
- عادت ایله طریق شقاوتدن هانکیسینه سالک اولسه لر کندی اختیارلریله

“kadere [Pr science, pr d stination]” îmân etmeleri hususunu b his konusu etmekten kendimizi alamayız.

Hak kten Müslümanlar, kadere îmân ettikleri için tenkid ediliyorlar. Ve bu sebepten dolayı Müslümanlarda, davranışların bir ahlâkî kıymeti bulunmadığını kabul edenler eksik değildir. Hâlbuki biz Müslümanların, kadere ne şekilde îmân ettiğimizin anlaşılamamış olduğuna inanmaktayız.

“Cebriyecilik” şeklinde tercüme edebileceğimiz “fatalizm / kadercilik” nazariyesine, eleştiri konusu olacak şekilde bağlı olan b zi felsefî akım ve nazariyeleri unutup da bu kelime ile yalnız  sl m kavramı arasında o kadar şiddetli bir bağ tasavvur etmek ve ne zaman  sl m hatıra gelse cebr’i de derhal hatıra getirerek Müslümanlara bir ayıplama payı çıkarmak, zihnimizin bir türlü alamadığı bir haksızlıktır.

Dinlerin hiçbiri bu bahsin derinliğine varamamış iken takdir ve ihtiyar / hürriyet meselesini Müslümanlar, büyük bir ciddiyetle bahis konusu etmiş ve Yaratıcının varlığını tanıyan ve tanımayan birçok felsefe teorisi, cebr’i / cebriliği kendilerine başlangıç noktası edinmiş iken, aklî ve dînî delilleri bir araya getiren, din ile felsefeyi barıştıran  sl m âlimleri, c z’  ir deyi isbat ederek d v y  bugünkü rasyonalist ahlâkçıların istedikleri şekilde halletmişlerdir. Bundan dolayı hazır sırası gelmişken Müslümanlar hakkındaki böyle bir b til zannı düzeltmek bizim için en büyük vaz fedir.

Mes’ liyet esası

O halde herkes tarafından bilinsin ki, Müslümanların kadere olan  m nları, amellerinin ve niyetlerinin ahlâkî kıymetini azaltacak, noksanlaştıracak nitelikte değildir. Müslümanlar, hem kadere îmân ederler; hayır ve şerrin yaratıcısının Allahu Teâlâ olduğuna inanırlar; hem de Allah tarafından kendilerine gösterilen saâdet yolu ile bedbahtlığa ve sefaletle giden eğri yoldan hangisine girseler kendi seçimleriyle

سلوك اشتكاري اعتقاد ايد لر . بز طرفكرك شوانبند متجرب
هر فرد عاقلك دقايق مابعدالطبيعه [Métaphysique] به كبرمكسز
شوبه برعا كه يورونه بيله چكسي استبعاد ايتيز : دنياده هيچ بر دين
تصور ايديله من كه بر طرفدن افعال بشريه نك لارم غير مفارق اولان
مسؤوليت [Responsabilité] وصفی انساندن سلب ايتسونده ديكر
طرفدن بيه اصدار اوامر ونواهي ايتسون . اكر انسان مسلوب -
الاختيار ايسه حسن تدبير اختياردن باشقه معناسي اولماي قواين
واوامر دينيه نيه يارا؟ اكر انسان غيرمسؤل ر مخلوق ايسه وجوبك
حرمتك ، اباخه نك نه معناسي قالير؟ بر انسان مختار دكسه آكا اباخه
وحظر ناصل توجه ايدر؟ فعلنده نه قيمت قالير كه حسن وقبح ايله توصيف
ايدم بيله لم ؟ صالح ايله شر بر يئنده نه فرق قالير ؟ هر هانكي دين ،
سالكردن مسؤوليت فكري رفق ايدرسه قرار اعدامي كنديسي
و بر مش اولورده حال بوكه بز اعتقادانه ، عباداته ، معاملاته ، عقوباته ،
اخلاقياته دائر دين اسلام قدر اوامر ونواهي سي كثر بردين بيلمه ديكمز
كي ، حل و حرمت يئنده كي حدودي اولك كي تعيين ايتش ؛ نظام
بشرك مابه القياسي اولان الكا على والادقيق معالي اعمالدن طوتكترده
معيشت بشريه نك ناظمي اولان ساسله افعال و حركاتك اك حقير
كورولتيرينه قدر هر شيئي نظر اهميته آلاق و شوي ياب ، بوني ياعه
ديش بردين طاييوز . نقوس بشريه نك تهذيب ايتشي اجل مقاصد
ايديش ، مكلام اخلاقي تمام ايجون تاسس ايله مش و بوندن طولاي
خاصه انسانده قوه اراده نك تر بيه سي هدف اتخاذ ايتش بر دين
ناصل اولورده انساني مسلوب الاختيار عد ايدمرك كندي بيان بقاسي
تملندن يتقار ؟

اعمال و نياندن مسؤوليتي صراحة مشعر اولان آيات كريمه ايله
احاديث نبويه بك جو قدر . مثال اولارق بر قاضي حقنده جلب انظار
دقت ايدمرك :

girdiklerine inanırlar.

Biz, tarafsız olabilen her akıl sâhibi ferdin, [Métaphysique'ya] metafiziğin inceliklerine girmeksizin şöyle bir muhakeme / düşünce yürütebileceğini uzak görmeyiz:

Dünyada hiçbir din düşünülemez ki, bir taraftan insânî davranışların, olmazsa olmaz şartı olan mes'ûliyet [Responsabilité] vasfını insandan kaldırsın da, diğer taraftan da emir ve yasaklar koysun. Eğer insanın hürriyeti yok ise, hürriyetinin güzel bir şekilde kullanılmasından başka mânâsı olmayan dînî kânun ve emirler neye yarar?

Eğer insan, mes'ûl olmayan bir varlık ise, farzın, haramın ve mubah kılmanın ne mânâsı kalır? Bir insanın seçme gücü yoksa, ona nasıl bâzı şeyler serbest, ya da bâzı şeyler yasak kılınabilir? Fiilinde / davranışında ne kıymet kalır ki, o fiili iyilik ve kötülük diye vasıflandırılalım? Bu takdirde iyi ile kötü kimse arasında ne fark kalır?

Herhangi bir din, bağlılarından mes'ûliyet fikrini kaldırırsa, kendi idam kararını yine kendisi vermiş olur. Hâlbuki biz, inançlara, ibâdetlere, muâmelâta⁷², cezâlara, ahlâka dâir İslâm dini kadar emir ve yasakları çok olan bir din bilmediğimiz gibi, helâl ve haram arasındaki hudûdu onunki gibi belirlemiş, beşerî nizâmı sağlayan en yüce ve en ince beşerî davranışlardan tutunuz da insanların maişetlerini / geçimlerini, dirliklerini düzenleyen bir dizi fikir ve davranışın en düşüğü görülenlerine kadar her değeri dikkate alarak, “şunu yap, bunu yapma”, demiş bir din tanımıyoruz.

İnsanların ruhlarını terbiyeyi en yüksek gaye edinmiş, ahlâkî güzellikleri tamamlamak için kurulmuş ve bundan dolayı özellikle insanın irâdesini terbiye etmeyi hedef edinmiş bir din, nasıl olur da insan hürriyetini yok sayarak kendi binasını temelinden yıkar?

Mes'ûliyetle ilgili âyetler

Davranışlarından ve niyetlerinden mes'ûl olduğunu açıkça gösteren âyet-i kerîmeler ile hadîs-i şerîfler pek çoktur. Misâl olarak birkaçı hakkında dikkatleri çekmek isteriz:

— « فن یعمل بمقال ذرة خیراً یره و من یعمل بمقال ذرة شراً یره — هر کیم بر ذره مقداری خیر ایشلرسه آتی بولور، هر کیم ده بر ذره مقداری شر ایشلرسه آتی بولور. » سورة زلزله، آیت ۸ .

— « قل کل یعمل علی شاکلته فربکم اعلم بمن هو اهدی سبیلاً — سن اونلره دی که : هر ربکیز کندی نیسته، ایسته، دیک یوله کوره عمل ایدر . هانکیمیزک طوندی بی بول هدایته اقرب ایسه اون ده ربکیز ده ائی بیلیر . » سورة اسری، آیت ۸۶ .

— « لیس للانسان الاماسی — انسان چالیشدی شیدن باشقه سی بولماز. » سورة نجم، آیت ۴۰ .

— « من کان یرید حرث الآخرة نزله فی حرثه ومن کان یرید حرث الدنیا نؤته منها — هر کیم حرث آخرتی ایسترسه اوکا زیاده سیه برابر و بریزر . هر کیم دنیا حرثی ایسترسه اوکا اوندن و بریزر . » سورة شوری، آیت ۱۹ .

— « وقل الحق من ربکم فن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر — سن اونلره دی که : حق بیلدیرمک اللهدن . ایسته یمن ایمان ایدر، ایسته یمن کافر قالیر . » سورة کهف، آیت ۲۸ .

— « من عمل صالحاً فلنفسه ومن اساء فعلیها ثم الی ربکم ترجعون — ائی عملده بولوان کندی نفعته، کو تو عملده بولوان ایسه کندی ضررینه چالیشمش اولور. اوندن سوکرده ربکیز رجعت ایدر سکر. » سورة جاثیه، آیت ۱۴ .

— « لا یستل عما فعل وهم یستلون — الله تعالی بایدیندن مسؤل اولماز. حال بوکه اونلر مسؤل اولورلر. » سورة انبیاء، آیت ۲۳ .

— « ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم — بر قوم کندیلرنده اولانی تغیر ائمه دیکه الله تعالی اونلر ده اولانی تغیر ائمز . » سورة رعد، آیت ۱۲ .

“Her kim bir zerre miktarı hayır (iyilik) işlerse onu bulur. Her kim de bir zerre miktarı şer (kötülük) işlerse onu bulur.”⁷³

“Sen onlara de ki: Her biriniz, kendi niyetiyle, istediği yola göre amel eder. Hanginizin tuttuğu yol hidâyete (doğruluğa) daha yakın ise onu da Rabb’iniz daha iyi bilir.”⁷⁴

“İnsan, çalıştığı şeyden başkasını bulamaz.”⁷⁵

“Her kim âhiret hayatını isterse ona ziyâdesiyle beraber veririz. Her kim de [yalnız] dünya hayatını isterse, ona ondan [istediğinin bir kısmını]⁷⁶ veririz...”⁷⁷

“Sen onlara de ki: Hakk’ı bildirmek Allah’tan; isteyen îmân eder, isteyen kâfir kalır...”⁷⁸

“İyi amelde bulunan kendi menfaatine, kötü amelde bulunan ise kendi zararına çalışmış olur. Ondan sonra da Rabb’inize dönersiniz.”⁷⁹

“Allahu Teâlâ yaptığından mes’ûl olmaz. Hâlbuki onlar mes’ûl olurlar.”⁸⁰

“...Bir millet kendilerinde olanı değiştirmedikçe Allahu Teâlâ da onlarda olanı değiştirmez.”⁸¹

— «ذلك بان الله لم يك مغيراً نعمته» انعمها على قوم حتى يغبروا ما بانضمم = انه تعالى برقمه انعام ابتدئ برنعتي، او قوم كندیلرند اولانی تغییر ایتجه کی تغییر اینزه، سورة اقبال، آیت ۵۵.

برده شواحدیث شریفه باهلم :

— «لكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته» هر بیکز چو باندزه وسوروستدن مسؤولدر .

— «من توفى الحساب عذب» (وفي رواية اخرى) هلك = هر کیم یوم قیامتده صیق رحمتیه طوتولورسه عذاب اولونور، (دیگر رویتده) هلك اولور .

— «لا تزل قدمنا ابن آدم يوم القامة عذبه تعالى حتى يسأل عن خمس: عن عمره فيم اقام، وعن شبابه فيم ابلاه، وعن ماله من اين اكتسبه وفيه افقه وماذا عمل فيما علم» قیامت کوشنده آدم اوغلی یش شیدن سؤال اولونما دیجه رنك حضورندن آرنماز . عمرندن صورولورکه آتی نایله افنا اشدی . کنجلیکندن صورولورکه آتی نایله پییراندی . مالندن صورولورکه آتی نرودن فازاندی و نریمه صرف اشدی . برده اوکره ندیک شئی ایله نهدولو عامل اولدی دیبه سؤال اولونور . شو آیت کریمه حقیقده آبریمه جلب دقت ایده دز :

— «فلنسالن الذين ارسل اليهم و لنسالن المرسلين» البته کندیلریمه پیغمبر کوندر دیکمز امتلری مسؤول ایده جکمز کی مرسلینی ده مسؤول ایده جکمز، سورة اعراف، آیت ۵ .

کوزولورکه دین اسلام مسئولیت قاعده سی غایت صریح افادات ایله غایت متین برصورتده وضع و تاسیس ایتشدر . بزه: طریق حق و سعادت ظاهر در . سزه کون کی آشکار ایتدم . هانکی پی ایسترسه کز اختیار ایدیکز . آکا سلوک ایدرسه کز نفی سزه، آندن عدول ایدرسه کز ضرری یسه سزه راجعدر دیور . همده ایشک الشجالب دقت جهتی

“Allahu Teâlâ bir millete ihsan ettiği bir nimeti, o millet kendilerinde olanı değiştirmedikçe değiştirmez...”⁸²

Mes’ûliyetle ilgili hadîsler

Bir de şu hadîs-i şerîflere bakalım:

“Her biriniz çobandır ve sürüsünden mes’ûldür / sorumludur.”⁸³

“Her kim kıyâmet günü sıkı bir sorguya çekilirse azab olunur (Diğer rivâyete göre helâk olur).”⁸⁴

“Kıyâmet gününde Âdemoğlu beş şeyden suâl olunmadıkça Rabb’inin huzurundan ayrılmaz. Ömründen sorulur ki, onu ne ile geçirip tüketti? Gençliğinden sorulur ki, onu ne ile yıprattı? Malından sorulur ki, onu nereden kazandı. Ve nereye sarf etti? Bir de öğrendiği şey ile ne şekilde amel etti, diye sorulur.”⁸⁵

*

* *

Şu âyet-i kerime hakkında da özellikle dikkatinizi çekmek isteriz:

“Elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz ümmetleri mes’ûl edeceğimiz gibi, gönderilenlerini yâni peygamberlerini de mes’ûl tutacağız.”⁸⁶

Görülüyor ki İslâm dini, mes’ûliyet kaidesini gâyet açık ifâdeler ile gâyet sağlam, güvenilir bir sûrette kurmuş ve temellendirmiştir.

[İslâm dininin bu yolda anlatmak istediği şudur]:

Bize, “doğruluk ve saâdet yolu açıktır. Bunları size gün gibi apaçık gösterdim. Hangisini isterseniz seçiniz. O yolu tutarsanız faydası size, ondan uzaklaşırsanız zararı yine size dönecektir”, diyor. Hem de işin en dikkat çekici tarafı,

بومسؤلتدن كېمسه نك قورتولاماسيدر. عقیده اهل اسلامه كوره انجاي عظام دخی - بالاده کی ایتلردن صوكنجیسنك مفادینه نظرآ - مسؤلدرد. مهبط وحی اولان، هر امر و اشاری امتنجه مطاع اولان برنجی دیشانده كرك افعالندن، كرك وظیفه رسائی تبلیغ ایدیشندن مسؤلدرد. پیغمبر من اقدمن (صلی الله علیه وسلم) حضرتتری حجة الوداعده ایراد بیوردقاری اوزون خطبه آرا صیرافاصله ویردك حضورنده کی جماعت کبرایه : « هه سوبیلک. تبلیغ ایتدیمی؟ » دپه سورپور. وهرده سنده « اوت! » جوانی آنجه بارگاه عزته توجه خطاب اید. رك شاهد اول یارب! « بویورپورلدی. مسؤلیتک بوندن جلی برهانلری دهانه اولایلیر؟ »

۵

دین اسلامك تأسیس ایتدیکی مسؤلیت — هر عقل سلیمك بلا تردد قبول اید. چکی — مسؤلیت شخصیه در. هیچ بر کیمسه دیگرک عملدن مسؤل اولماز. مؤاخذه و عتابه اوغراماز. بوندن طولاییدرکه دین اسلام آبا واجدادك معصیتندن اولاد واحفادك مسؤل اولماسی متضمن اولان « معصیت اصلیه Pêché originel [*] » نظریه سی بك آچیق ده ایدپور. آیتده کی آیات کریمه بی بر کره اوقویالم!

— « ولا تزر وازرة وزر اخرى » كناء ایشله مك شانندن

[۱] خرسیتالر آدم علیه السلام معصیتندن طولای بوتون بی آدمك گرفتار لعنت و مستحق عذاب آخرت اولدینه و خالق ذشاك عیسی علیه السلام مظهرندن بو عالم كون و قساده قازیشاری کنشنی صاب ایتدیردك صورتیه انجای آدمه فدا ایتدیکنه فائدلر. ایتنه « معصیت اصلیه » آدم علیه السلام بوتون اولاد بی بلای سرنیدی به گرفتار ایدن زله سندن هبازت اولش اولور.

bu mes'ûliyetten kimsenin kurtulamamasıdır. İslâm inancına göre, büyük peygamberler dahi –yukarıdaki âyetlerden sonuncusuna göre- mes'ûldür.

Vahyin muhatabı olan, her emir ve işareti ümmetince örnek alınan şanlı, şerefli bir peygamber de gerek fiillerinden / hareketlerinden, gerek peygamberlik vazîfesini tebliğ edişinden mes'ûldür, sorumludur. Peygamberimiz Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazretleri, Veda Haccı'nda okudukları uzun hutbeye ara sıra ara vererek, önünde bulunan büyük cemaate:

“Hele söyleyin, tebliğ ettim mi?” diye soruyor.

Ve her defasında “Evet!”, cevabını alınca, Yüce Allah'a dönerek,

“Şâhid ol Ya Râb!” buyuruyorlardı.

Mes'ûliyetin bundan açık delilleri daha ne olabilir?

5- “Aslî günah teorisi” İslâm dinine uymaz

İslâm dininin tesis ettiği mes'ûliyet, -her akliselimin / sağduyu sâhibinin tereddütsüz kabul edeceği- şahsî mes'ûliyettir. Hiçbir kimse diğerinin amelinden / işlerinden sorumlu olmaz. Sorgu ve cezâya uğramaz. Bundan dolayıdır ki İslâm dini, baba ve dedelerin günahları yüzünden evlâd ve torunların mes'ûl olması anlamına gelen “masiyet-i asliye / aslî günah” [Péch   originel]⁸⁷ teorisini pek açık reddediyor.

Aşağıdaki âyet-i kerimeleri bir kere okuyalım:

“...Günah işlemek imkânına sahip

اولان هیچ بر کیمسه دیکر کناهی بولکنز . سورۃ زمر، آیت ۹ .
سورۃ فاطر، آیت ۱۹ . سورۃ نعام، آیت ۱۶۴ . سورۃ اسراء، آیت ۲۶ .

— « قل اطيعوا الله واطيعوا الرسول فان توتوا فانما عليه ما حمل
وعليكم ما حملتم وان تطيعوه تهتدوا وما على الرسول الا البلاغ المبين » =
سن اونلره دى كه : اللهه ورسوله اطاعت ايدېكنز . اكر اعراض
ايدرسه كنز رسولك امر تبليغه كنديسنه تحميل اولنان مسؤليت
آنحق كنديسنه ، امر اطاعتده سزه تحميل اولونان مسؤليت آنحق
سزه راجمدر . معمايه اكر اوكا اطاعت ايدرسه كزه هدايتي بولورسكنز .
رسول ايسه سزه قارىشاز . اوك وظيفه سى يالكنز آچيجه تبليغ
ايتمكدن عبادتدر . سورۃ نور، آیت ۵۳ .

— « يا ايها الذين آمنوا عليكم انفسكم لا يضركم من ضل اذا هتدتم
الى الله مرجعكم جميعاً فينبئكم بما كنتم تعملون » = اى ايمان ايدنلر ا
سز كندېكنزه بايقنيز . سزه هدايت بولنده اولدقدن صوكره ضالانده
قالانلرك صابيقانندن سزه ضرر كلز . هېكرك مرجع اللهيدر .
بايدېكنز شيرى ايشنه اوزمان سزه برر او بيلدېرر . سورۃ
مائده، آیت ۱۰۴ .

— « يا ايها الناس اتقوا ربكم واخشوا يوماً لا يجزى والد عن ولده
ولا مولود هو جاز عن والده شيئاً » = اى ناس ! ربكزدن صابقنيز .
اويله بر كوندن ده قوزقكر كه هېچ بر پدر اولاديه بدل هېچ بر مكافات
ومجازاته معروض قالماسز . هېچ بر مولوده كندى بدردن طولايى
هېچ بر مكافات ومجازات كورمز . سورۃ لقمان، آیت ۳۲ .

— « تلك امة قد خلت لهما ما كتبتم ولكم ما كتبتم ولا
تسألون عما كانوا يعملون » = ايشنه اونلر كلوب كچمش بر امتدر .
قازاندىقلى كندېلرينه ، سزكده قازاندىقلى كندېكزه در . اونلرك

olan hiçbir kimse, diğèrinin günahını yüklenmez...”⁸⁸

“Sen onlara de ki: Allah’a ve Resûlüne itâat ediniz. Eğer yüz çevirirseniz Resûlün tebliğ hususunda kendisine yüklenmiş olan mes’ûliyet ancak kendisine; itâat hususunda da size yüklenen mes’ûliyet de ancak size dönüktür, âiddir. Bununla beraber eğer Peygamber’e itâat ederseniz hidâyeti (doğru yolu) bulursunuz. Resûl ise size karışmaz. Onun vazîfesi yalnız açıkça tebliğ etmekten / bildirmekten ibârettir.”⁸⁹

“Ey îmân edenler! Siz kendinize bakınız! Siz hidâyet yolunda olduktan sonra dalâlette (sapıklıkta) kalanların sapıklığından size zarar gelmez. Hepinizin dönüşü, Allah’adır. Yaptığınız şeyleri işte o zaman size birer birer O bildirir.”⁹⁰

“Ey insanlar! Rabbinizden sakınınız. Öyle bir günden de korkunuz ki, hiçbir peder evlâdı yüzünden hiçbir mükâfat ve cezâ ile karşılaşmaz. Hiçbir evlâd da kendi pederinden dolayı hiçbir mükâfat ve mücâzât / cezâ görmez...”⁹¹

“İşte onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Kazandıkları kendilerine, sizin de kazandığınız kendinizdir. Onların

پايتش اولدقلرى شيلردن ده سز مسؤل اولمازسكز . « سورة شوره » آيت ۱۲۸ .

دين اسلام مـؤلىتك بركيمـه دن ديكر كيمـه تعديـهـنى يالكـىز ايشلـنـشـ عـمـلـكـ، خـيـر و شـرك باشقـهـسـه سارى اولماـنـه قـهـر ايـدـيـور كـه بـونـده كي اصابـده محتاج ايضاح دكادر . سورة نـحـلـك ۲۷ نـحـي آيت كـرـيـمـهـسـتـه :

— « ليحملوا اوزارهم كاملة يوم القيامة و من اوزار الدين يضلونهم بغير علم الاساء ما يزرعون = تاكه اونلر قيامت كـونـده كـندى كـناـهـلـرى كامـلا يوكـلـد كـن مـاعـدا بـده اكلامـه دن ، ديـكـه مـه دن اضـلال ايـتـكـارى كيمـه نـرك كـناـهـلـرى يوكـلـسـونـلر . بـيـلـه نـرـنـك كـناـهـي نفـتـا كـناـهـد ! » بـيـورـيـلـيـوز .

كذلك بر حديث شريفده : « من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها و من سن سنة سيئة فله وزرها و وزر من عمل بها الى يوم القيامة = هر كيم ابي برعات احداث ايدرسه هم بوسنتك اجرينه ، هم ده امت آنكله عامل اولدقجه آنلرك اجرى مقدارنجيه اجره نائل اولور . هر كيم ده قا برعات احداث ايدرسه قيامت كونه قدر هم كندى عملك كناهه ، هم ده آنكله عامل اولانلرك كناهه كرفار اولور » بـيـورـيـلـيـوز .

ديكر بر حديث شريفدهده : « اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا من ثلاث صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو له = آدم اوغلى اولديكى وقتده عملى منقطع اولور . يالكـىز اوچـشـيده منقطع اولماز . بـرى صدقـه جـاريـه (يعنى كـوبـر و مسـجـد ، خـشـه خـاه ، مـكـتـب و امـانـلى خـيـرات) ، ديكرى كـنـديـسـدن انتفاع اولان بر علم اوچنجيسى ده كـنـديـسـه خـيـر دـعا ايـدن بر ولد صالح . »

ديكر بر حديث شريفدهده : الدال على الخير كفاعله والدال

yapmış oldukları şeylerden de, siz mes'ûl olmazsınız.”⁹²

Mes'ûliyeti gerektiren şartlar

İslâm dini mes'ûliyetin bir kimseden diğer bir kimseye geçmesini, yalnız işlenmiş amelin / davranışın, hayır ve şerrin başkasına bulaşması durumuna düşürüyor ki, bundaki isâbet de izaha muhtaç değildir.

Nahl Sûresinin 25. âyet-i kerimesinde:

“... Ta ki onlar, kıyâmet gününde kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka bir de anlamadan, dinlemeden sapıttırdıkları kimselerin günahlarını yüklensinler. Böylelerinin günahı, ne fenâ günahtır!” buyuruluyor.

Aynı şekilde bir hadîs-i şerîfde:

“Her kim iyi bir âdet başlatırsa, oluştursa hem bu âdetin sevabına, hem de ümmet onu yaptıkça onların sevabı miktarınca sevaba kavuşur. Her kim de fenâ bir âdet başlatırsa kıyâmet gününe kadar hem kendi davranışının günahına, hem de o âdet üzere davrananların günahına uğrar”⁹³, buyuruluyor.

Diğer bir hadîs-i şerîfde de:

“Âdemoğlu, öldüğü vakitte, ameli kesilir. Yalnız üç şeyden kesilmez: Biri sadaka-i cariye (yâni köprü, mescid, hastahâne, mekteb ve benzeri hayırlar), diğeri kendisinden istifâde olunan bir ilim; üçüncüsü de kendisine hayır dua eden yararlı bir evlâd.”⁹⁴

Başka bir hadîs-i şerîfde de:

علی الشکر کفاحه = خیره دلالت ایدن کیمه او خبری ایشلین ،
شیره دلالت ایدن کیمه ده او شری ایشلین کیدر . « دینه وارد اولمشدر .
کود و لیور که کرک ذکر اولنان آیت کریمه و کرک متعاقباً ایراد
ایدان احادیث نبویه ک هر برنده باشقه سنک عملیه منساب و یا
معاقب اولاجی کوستریان کیمه لر اساساً عملدن خالی دکلدن لر .
هر برینک کندیلریدن باشلا یوب آخره تعدی و سرایت ایدن
بر عملری وارد . بر کره کندیلریدن مسؤولیت ذاتیه لری تختده
صادر اولمش بر فعل خیر و شر وارد . صوکره بوقعلا برنی
خیره سوق ایتک ، برینک اکتنساب ایدمچی خیره مانع اولاق ،
بر سنت حسنه و یا سیه ایداع ایتک ، تعلیم علم ایتک ، بعدالموت پایدار
اولاجی بر صدقه جاریه تأسیس ایتک ، اعمال خیره سی باشقه لینه
ساری بر اولادک حسن تربیه سنه اعتنا ایتک کی شیلر اولدیفنه نظراً
نفع و ضرر لری بالطبع جوق زمان تمدادی ایدیور . بناء علیه بو نفع
و ضرر تمدادی ایتدیکه انلره مترتب ثواب و عقابدن یعنی مسؤولیتدن
منشی اولار سنک ده حصه وار اولمشی یک طبیعیدر . یک محقدر .

۶

دینیزک اختیاره مستند اولارق تأسیس ایتدیکي مسؤولیت مبدئی
ایشته بویه در . بومیدنک قدره ایمان مبدئی ایله برانکده فکر مزده
جایکیر اولماسی بحثه کانجه : بو مسئله بوراده مناقشه سی مناسب
اولمایان علم مابعدالطبیعه مسائلی عدداینه داخلدر . یالکیز شو قدر
دینه بیلیرز که قدرت بشریه فوقنده بر قدرت حاکمیه قارضی انقیاد
ضرورتی حسن ایتهمش هیچ بر قوم و هیچ بر فرد؛ بویه بر قدرک
وجودی افکار ایتش هیچ بر دین ، هیچ بر مذهب و فلسفه یوقدر .
اختلاف یالکیز بو قدرت قاهره یی تعین ایله آکا اسم و برمکنده نیلی

“Hayra (iyiliğe) öncülük eden kimse o hayrı işleyen; şerre (kötülüğe) öncülük eden kimse de o kötülüğü işleyen gibidir”⁹⁵, diye buyurulmuştur.

Görülüyor ki, gerek aktardığımız âyet-i kerimelerin ve gerek arkasından gösterilen hadîs-i şerîflerin her birinde, başkasının ameliyle sevap kazanacakları veya cezâyâ uğrayacakları gösterilen kimseler, aslında amelden / davranıştan uzak değildirler. Her birinin kendilerinden başlayıp başkasına geçen (hayır veya şer sayılacak) birer amelleri / davranışları vardır.

Bir kere kendilerinden şahsî mes’ûliyetlerin altından çıkmış birer hayır ve şer fiili vardır. Sonra bu fiillerin; birini hayra sevk etmek, birinin yapacağı hayra engel olmak, iyi yahut kötü bir âdet meydana getirmek, ilim öğretmek, ölümden sonra sürekli hayra sebep olacak bir sadaka tesis etmek, iyi amelleri başkalarına yarayacak bir evladın iyi terbiye görmesine itina etmek / özen göstermek gibi şeyler olması açısından fayda veya zararları çok zaman devam ediyor. Bu yüzden bu fayda veya zarar devam ettikçe, yâni onlara âid olan sevap veya cezâdan, yâni mes’ûliyetten ilk sebep olan insanların da hisse sâhibi olması pek tabîîdir, pek yerindedir.

6- Kader ve mes’ûliyet

Hayır ve şer davranışı yapmanın sorumluluğu fâiline âiddir

Dinimizin hürriyet fikrine dayanarak tesis ettiği mes’ûliyet prensibi, işte böyledir.

Bu prensibin, kadere îmân inancı ile birlikte fikrimizde yerleşmiş olması bahsine gelince:

Bu mesele, burada münâkaşası münâsib /uygun olmayan mâbe’dettabîa / metafizik ilmi meseleleri alanına dâhildir. Yalnız şu kadar diyebiliriz ki, beşerî gücün üstünde hâkim bir güce karşı boyun eğmek zaruretinin hissetmemiş hiçbir millet ve hiçbir ferd; böyle bir kudretin varlığını inkâr etmiş hiçbir din, hiçbir mezhep ve felsefe

yoktur. İhtilaf, yalnız bu üstün gücü belirlemek ile ona isim vermekte ortaya

ایدیور . بت پرست اقوامك معاينده ، موحد اولان اهل اديان ايله
فلاسفه نك قدرت فاطريه ، علت اولايه ، علة العلة اسناد اينديكني
ديكر بعض فلاسفه بر مجموعه شرط و علل موجهه علق ايتشلدرد . عجباً
منكر صانع اولان ده ترمه مينيت لرك ، تبجي اعتبار ايله ، يعني افعال بشر ك ايجاديني
بشمره نسبت ائجه مكدده ، قاناليستلردن نه فرق واردرد ؟ آزالنده كي فرق يالكدر
مبدأ اولده دكيدرد ؟ ده ترمه مينيتلر يالكدر بر مجموعه شرط و طايه علل و اسباب
موجهه [Causes déterminantes] اثبات ايدهرك اوراده قاليوزلر .
قاناليستلر اينسه سلسله عللدن مبدأ اوله ارتقا و آراده كي لايدد
وساطتي حذف ايدهرك قدرت فاعليتي يالكدر علت اولايه ، ذات
باري به قصر ايدورلر . علمای اسلام اينسه نه ده ترمه مينيتلر ك شرط ط
واسباب موجهه ني ؟ نه علت اولاني ، علت فاعليتي انكار ائجه مكله برابر ،
انسائده بر « اختيار » ، بر « اراده جزئيه » ، اثبات ايتشلر و ايتشك
غربي بوكونكي راسيونااليستلر ك ادله نه قريباله ائجه احتياج ايتشلردرد .
مسالك فلسفيه نك اسلام آراسنده ايتشاردن سوكره واقعا بعض
متكلمين اهل بدعت قاناليستلر كي اختيار بشري معدوم عد ايتديلر .
آنحقي بومذهب بين الاسلام مقبوله كچمه مش و مسؤوليتي اثبات ايدنلره
قارشى مغلوب اولمشدر .

مسلمانلر قانون اخلاقي نك ، مسؤوليتك متوقف علمي اولقي
اوزرد . بر « اراده جزئيه [Liberté personnelle] » نك ، برده
نامتناهي عظمت و قدرت صاحبي بر خالق كائنه ، ذات اجل و اعلاي
الهي عائد بر « اراده كلييه volonté divine » نك وجوديه و نواب
وعقابك يعني مسؤوليتك اراده جزئيه به ترتيب ايتديكنه قائل اولمشلدرد .
عجباً انسائده بر اراده جزئيه نك ، بوكونكي تعبيرات ايله — بر اختيار
اخلاقي نك [Liberté morale] وجوديه قائل اولمشله برابر نامتناهي
علم و قدرت و اراده صاحبي بر صانع كائنه ده وجوديه قائل اولان

çıkıyor.

Putperest milletlerin mâbud / tanrı tanıdıkları varlıklara, Allah'ın birliğini kabul eden dinlere mensup insanlar ile filozofların 'Yaratıcı Güç'e, ilk illete / sebebe, illetlerin illetine yükledikleri mânâyı, diğer bâzı filozoflar birtakım belirleyici şartlara ve illetlerin toplamına atfetmişlerdir. Acaba, Yaradan'ı inkâr etmiş olan deterministlerin, netice îtibâriyle, yâni insanın fiillerinin îcadını insana nisbet etmemekte, fatalistlerden / kadercilerden ne farkları vardır? Aralarındaki fark, yalnız ilk mebdede [ilk başlangıçta, kökte, kaynakta] değil midir?

Deterministler yalnız, bir şartlar toplamı ile illetleri ve gerektirici sebepleri [Causes determinantes] kabul ederek orada kalıyorlar.⁹⁶

Fatalistler ise, illetler silsilesinden ilk mebdeye / köke yükselerek ve aradaki sayısız vasıtaları kaldırarak faaliyet kudretini yalnız ilk illete, Yaratıcı Zât'a indirgiyorlar.

İslâm ulemâsı ise, ne deterministlerin şartlarını ve sebeplerini; ne ilk illeti ve yapıcı illeti inkâr etmemekle beraber, insanda bir "ihtiyar / seçme gücü", bir "cüz'î irâde" bulunduğunu savunmuşlar ve işin garibi bugünkü rasyonalistlerin / akılcıların delillerine yakın delilleri ileri sürmüşlerdir.

Felsefî akımların Müslümanlar arasında yayılmasından sonra hakîkten bâzı kelâmcılar, bid'at ehli fatalistler gibi insanın seçme gücü olan hürriyetini yok saydılar. Ancak bu mezhep, Müslümanlar arasında makbule geçmemiş ve mes'ûliyeti isbat edenlere karşı mağlup olmuştur.

Cüz'î irâde, küllî irâde

Müslümanlar, ahlâkî kânunun, mes'ûliyetin temeli, dayanağı olmak üzere bir irâde-i cüz'îyyenin [Liberte personelle'nin], bir de sonsuz büyüklük ve kudret sâhibi olan, bir Kâinatın Yaratıcısı'na, yüce İlâhî Zât'a âid bir "küllî irâdenin" [Volonto divine'ın] varlığını kabul

etmişler; sevap ve cezânın yâni mes'ûliyetin cüz'î irâdeyle ilgili olduğunu savunmuşlardır.

Acaba insanda bir cüz'î irâdenin, -bugünkü tâbirler ile- bir ahlâkî hürriyetin [Liberte morale] varlığını kabul etmekle beraber; sonsuz ilim, kudret ve irâde sâhibi olan bir Yaratıcı'nın varlığını kabul eden

بر مسلك فلسفئ ناقضه دوشمكسزین قدره ایمان ایتمكی تقبیح
ایده بیلیری؟ بوتقیح بوصفات السیهك باعدمته و باحدودیتنه قائل
اولمقه برابر دگی؟

فرانسك سابق السیتو اعضاستدن «شارل ژوردن» ك [*]
آئیدهكی سوزلری بر عالم اسلامك عادنای ترحمان افكاری اولمق
طولایسیله بورایه نقل ایتمی فائدهدن غیرخالی عدایدبورز:

«انسلك مختار اولدینی یقیناً ثابتدر. زیرا بوكا وجدان شاهددر.
الله تعالی لك نامتناهی صفات كالمه صاحبی اولدینی ینه یقیناً ثابتدر.
زیرا عقل بونی ادراك ایدبور. یوقین مضاعف قوه عقليه لك ایلک
دوره انكشافده و حتی تأملی اعماله باشلامدن اول قایده كمال متناهیله
راسخ و متمكندر. بناء علیه فلسفه بونلری تفكرات كونا كونیله اثبات
ایتمك محتاج اولسادینی كی بونلری سفسطه لرله ده توهین ایتمك
صلاحیتدار دكادر. فلسفه لك بوتون همی بذاتها غیرقابل رد و جرح
ایكی حقیقی نظراعتباردن دور طوتمامنه مقصور اولمالدر. فلسفه لك
بوايكی حقیقتك نقطه اسرار انكیز اجتماعی كشف ایتدیكی كون عالم
انسانك لك بوبوك كونلریدن بری اولوب قلاجقدر. مع مافیه بوايكی
حقیقتك کیفیت تألیفی بیامه مكمله بونلری انكاره و عقل سلیمك
كندیسته تودیع ایتدیكی وظیفه دن انحرافه صلاحیت قازانماز.»

اوت، مسلمانلر اراده السیهك بوتون حادثات كونییه بی وومیانده
مصنوع قدرت السیه اولان افعال بشری احداثده مستقل اولدیغنه؛ كرك
كاشانی تنظیم و تدبیر ایدن قوانین کلیه لك و كرك بوتوانین کلیه مقتضاستجه
تحدث ایدن جزئیات - حوائك خالق، مبدعی ذات اقدس باری اولدیغنه؛
ینه اوزات اجل و اعلا لك نامتناهی بر قدرت ابه، نامتناهی بر اراده ایله

[۱] G. Jourdain - Dictionnaire des sciences philosophiques,
art. «Fatalisme».

bir felsefî akım, çelişkiye düşmeksizin kadere îmân etmeyi kötü görüp, tenkid edebilir mi? Bu tenkid, bu ilâhî sıfatların ya yokluğuna veya mahdud / sınırlı olduğuna inanmakla aynı mânâyâ gelmez mi?

Fransa'nın eski Enstitü âzâsından Charles Jourdain'in⁹⁷ aşağıdaki sözlerini⁹⁸, bir İslâm âliminin âdetâ fikirlerine tercüman olması dolayısıyla buraya aktarmayı faydalı sayıyoruz:

“İnsanın, hür bir varlık olduğu, seçim sahibi olduğu kesin olarak sabittir. Zîra buna vicdan şâhiddir. Allahu Teâlâ'nın, sonsuz kemâl sıfatlarına sâhibi olduğu yine kesin olarak sabittir. Zîra akıl bunu idrak ediyor. Bu iki katlı kesin bilgi sâbit olan aklî melekenin ilk gelişme, olgunlaşma devrinde ve hatta düşünce üretmeye başlamadan evvel kalbde şüpheyi yer bırakmayacak şekilde, tam olarak sâbit ve yerleşiktir. Bu yüzden felsefe, bunları türlü türlü düşünceler yoluyla isbata muhtaç olmadığı gibi, bunları safsatalarıyla çürütmeye de yetkili değildir.

Felsefenin bütün gayreti, esâsen reddedilmesi ve çürütülmesi mümkün olmayan iki hakîkati gözden uzak tutmamaya hasredilmelidir, ayrılmalıdır. Felsefenin bu iki hakîkatin esrarengiz noktadaki beraberliğini keşfettiği gün, insanlık âleminin en büyük günlerinden biri olup öyle kalacaktır. Bununla birlikte bu iki hakîkatin [yani insanın hürriyeti ile Allahu Teâlâ'nın onun üzerindeki kader anlamına gelen mutlak hâkimiyetinin] birbiriyle uzlaştırılması keyfiyetini / yolunu bilmemesi yüzünden, bunları inkâra ve akl-ı selimin kendisine yüklediği vazîfeden ayrılmaya yetki kazanamaz.”⁹⁹

Evet, Müslümanlar ilâhî iradenin; varlıkla ilgili kâinatın bütün hâdiseleri ve bu arada ilâhî kudretin eseri olan beşerî fiilleri yaratmada müstakil olduğuna; gerek kâinatı düzenleyen ve idare eden küllî / evrensel kânunların ve gerek bu bütün küllî kânunların gereğince ortaya çıkmış olan tek tek hâdiselerin yaratıcısının, benzersiz var edicisinin yine o en kutsal Zât olduğuna; yine o yüce ve ulu Zât'ın sonsuz bir kudret ile, sonsuz bir irâde ile

فصل لما یرید اولدیفته معتقددرلر. بو اعتقادلرینه مخالفت ایدمه جگ، بونی خوش کورمیه جگ و ارسه اوده صانع عالی منکر اولان فلاسفه در. بویه بر اعتقاد ایسه قدره ایمان ایله توأمدر. آدنن اسلا انشکاک ایدمه من. ذات باری بی بویه اعتقاد اتمک باشقه، « فاعل حقیقی اللهدر » دپهرك مسؤولیت شخصیه بی بونی فرض اتمک، لوازم معیشتی تدارکدن فراغت اتمک، کندی تلبلکه و یرمک، تهلیکیه قارشى مدافعه بی لروم سز کورمک باشقه در. وینلرنده طولماز براوچوروم وارددر.

غایت مشهور فلسفه لغتنامه لرینک رنده [۸] مسلمانلرک قدره مؤمن اولدقلرندن بحث ایدیلرکن: « بر مسلمان حکومتی ایام حیانتز معدود واجل مسایى تبدیل ایدمه بیه جگ وسائل احتیاطیه مفقود اولدیفته قانع اولدیفنی ایچون طاعونک هجومه قارشى مدافعه سز طاورائیر. » دیلمش که بوندن دهها یا کلش بر سوز اولامااز. قرآن کریمده: « یا ایها الذین آمنوا خذوا حذرکم = ای ایمان ایدنلر! تدابیر احتیاطیه کزى یاکنز. سورة نسا، آیت ۷۳، » دیگر بر رنده ده « ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة = کندی کندیکزى تهلیکیه الفا ایتمیکنز. سورة بقره، آیت ۱۹۱ » بویورلمشدر.

بالخاصه طاعون و جذام حقیقته کی اوامر نبویه بو ظن باطلی اساسندن چورونور. بر حدیث شریفده: « فر من المخدم فرائک من الاسد = مجذومدن آرسلاندن قاجار کی قاج. » دیگر بر حدیث شریفده ده: « اتقوا صاحب الجذام کما تتقوا الاسد اذا هبط وادیا قاهبطوا غیره = جذام صاحبندن آرسلاندن قاجار کی قاجیکنز. او، بروادی به ایترسه سز باشقه بروادی به ایکنز. » بر دیگر رنده ده: « کم المخدم و بینک وینه قسدر ریح = مجذوم ایله آراکزده بر مزراق بوی مسافه اولدیفنی حالده قونوش، » بویورلمشدر. کندی

[۸] Dictionnaire des sciences philosophiques, art. «morales»

her dilediğini yapmaya muktedir olduğuna inanırlar. Bu inançlarına muhalefet edecek, bunu hoş görmeyecek bir zümre varsa da, âlemin yaratıcısını inkâr eden filozoflardır. Böyle bir inanç ise, kadere îmânın ayrılmaz parçasıdır, ondan asla ayrılamaz.

Yüce Yaratıcı'ya böyle inanmak başka, “hakîkî fâil, yaratıcı Allah'tır!” diyerek şahsi mes'ûliyeti yok farzetmek / kabul etmek, saymak, hayat için gerekli olan şeyleri tedarikten kaçınmak, kendini tembelliğe vermek, tehlikeye karşı kendini müdafaayı lüzumsuz görmek başkadır. Ve bu ikisi arasında dolmaz bir uçurum vardır.

Bulaşıcı hastalıklardan korunma

Gâyet meşhur felsefe lügatlerinin birinde¹⁰⁰ Müslümanların kadere inanmalarından bahsedilirken, “Bir Müslüman hükümeti, hayatımızın günleri sayılı olduğuna ve belirlenmiş olan ecele karşı gelecek hiçbir tedbir bulunmadığı inancında olduğu için vebâ salgınına karşı müdafaasız davranır”, denilmiş ki, bundan daha yanlış bir söz olamaz. *Kur'ân-ı Kerim*'de:

“Ey îmân edenler! İhtiyat / korunma tedbirleri alınız...”¹⁰¹, deniliyor, diğer birinde de “... Kendi kendinizi tehlikeye atmayınız...”¹⁰², buyurulmuştur.

Bilhassa vebâ ve cüzzam hakkındaki, Hazret-i Peygamber'in emirleri, bu bâtil zannı esasından çürütür. Bir hadîs-i şerîfde, “Cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaç!”¹⁰³, diğer bir hadîs-i şerîfde de, “Cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaçınız. O, bir vâdiye inerse, siz başka bir vâdiye ininiz”¹⁰⁴, bir diğerinde de “Cüzzamlı ile aranızda bir mızrak boyu mesâfe olduğu hâlde konuş”¹⁰⁵, buyurulmuştur.

Kendi

قبیله‌لری نامنه بیعت ایمون حضور عالی رسالتناهی به کان هیئت
مرخصه میبندم بر جذامی وارمش. هپسی برر برر بیعت ایشلر .
جذامی به کلنجه اوکا حضرت پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) الی ویر .
مکسزین: «ارجع فقد بایناک = سن دون، سنکه مایه من حاسلدور.»
بو یورمشلردر . بردقه انس بن مالک ایله برلکده بر یایی اوزرند
اوطوردرکن حضور عالیله بر مجذوم کلش . همان « یا انس ان
البساط لا یطأ علیه قدمه = یا انس! یایی دور ، ایاقیریه اوزرینه
یاصبارون. » بو یورمشلردر .

طاعون ایموندده : « اذا سمعتم بالطاعون بارض فلا تدخلوا
علیه و اذا وقع وانتم بارض فلا تخرجوا منها فراراً منه = بر یرده
طاعون اولدینی خبر آایسه کیز طاعونک اوزرینه کیمیکیز . سز
بر یرده ایکن ده طاعون اولورسه طاعوندن قاچارق اورادن چیقمیکیز.»
بو یورمشلردر . نبی محترم (صلی الله علیه وسلم) اقدمز حضرتلری
اصول تحفظک اساسی وضع ایکنکه علوم حاضره به تقریباً اون اوج
عصر سبقت ایشلر دیمکدر .

برده حدیث کنایلرندن منقول اولان شو فقره بی دقتله تعقیب
ایدهلم : ایکنجی خلیفه عمر بن الخطاب رضی الله عنه شام اردوسته
سعاونت مقصدیله بر مقدار عسکرله برابر چیقمش . شام اردوسته
اوصروده ویا کیرمش ایش . « سرخ » دنیان موقعه وارنجه ابوعبیده
بن الجراح ایله آرقداشلری کندیسی فارسولیه رق وایی خبر ویردیلر .
حضرت عمر برابرنده کی مهاجرین اولینی یانه جانیرتوب بوخصوصه
داثر استشاره ابتد . بر طاقی : « بر مقصد مهم ایمون بیتدی .
دوتمک مناسب دکل . » دیدیلر . دیگر طاقی ده : « استحاب
رسول اللهک قیه سی سنکه برابردر بونلری ویا نک اوسته کوتورمک
مناسب دکلد . » رأینده بولوندیلر . حضرت عمر بو اختلافی کورنجه :

kabîleleri adına bâat için Peygamber Efendimizin yüksek huzurlarına gelen temsilciler heyetinde bir cüzzamlı varmış. Hepsi birer birer bâat etmişler. Cüzzamlıya gelince, ona Hazret-i Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) elini vermeksizin “*Sen (geri) dön. Seninle de bâat etmiş sayılırız*”¹⁰⁶, buyurmuşlardır. Bir defa Enes bin Mâlik ile birlikte bir yaygı üzerinde otururlarken yüksek huzurlarına bir cüzzamlı gelmiş. Hemen, “*Ey Enes! Yaygıyı dür, ayaklarıyla üzerine basmasın*”, buyurmuşlardır.

Taun / vebâ için de: “*Bir yerde vebâ olduğunu haber alırsanız, vebânın üzerine gitmeyiniz. Siz bir yerde iken de vebâ peyda olursa vebâdan kaçarak oradan çıkmayınız*”¹⁰⁷, buyurmuşlardır.

Hürmet ve saygıya lâyık olan Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz Hazretleri, salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunmanın temelini atmakta, bugünkü ilimlerden yaklaşık on üç asır daha önde demektir.

Bir de hadîs kitaplarında nakledilen şu fıkrayı da dikkatli tâkip edelim:

İkinci Halife Ömer ibnu'l Hattab (Allah ondan razı olsun), Şam ordusuna yardım maksadıyla bir miktar askerle beraber çıkmış. Şam ordusuna o sırada vebâ girmiş imiş. “Surg” denilen mevkie varınca [Şam ordusu kumandanı] Ebu Ubeyde bin el-Cerrah ile arkadaşları kendisini karşılayarak vebâyı haber verdiler.

Hazret-i Ömer, beraberindeki ilk muhacirleri (yâni Hazret-i Peygamber'in, Mekke'deki en eski arkadaşlarını) yanına çağırıp bu hususa dâir istişâre etti. Bir takımı: “Mühim bir maksat için çıktık. Dönmek münâsib değil”, dediler. Diğer takımı da: “Resûlullah'ın ahabının geri kalanı seninle beraberdir, bunları vebânın üstüne götürmek münâsib / uygun değildir”, şeklinde görüş belirttiler.

Hazret-i Ömer, bu ihtilâfı görünce:

• یامدن صاوولکده انصاری چاغیرک • دیدی . اونلرله ده استشاره
ایندی . اونلرده مهاجرین کی اختلاف ایندیله . بو حاله بوسوتون جانی
صقیلوب : • سزده کیدک • قبل الفتح هجرت اتش اولان بوراده کی
مهاجرین قریشک اختیارلری چاغیرک • • دیدی . بونک اوزرینه
شیوخ مهاجرین دعوت اولوندیلر . ایسته بونلر ایچلرنده هیچ برخالف
اولماق اوزره عودت اتمک وبرابرلرندکی انسانلری وبا اوزرینه
کوتورمه مک رأینده بولوندیلر . بونک اوزرینه حضرت عمر ایرتسی
کون یوله چیقاجنی اعلان ایندی . و ایرتسی کون ارکندن عودته
طاوانندی . ایسته اوصرده اوعییده : « اقرار امن قدرالله = اللهک
قدرندن فرامی ایدورسک ؟ » دینه توجیه خطاب ایدجه حضرت
عمر : « اوغیرک قالها یا ابا عییده تم فراراً من قدرالله الی قدرالله ارایت
لوکان لک ایل فیهبط وادیاله عدوان اجداهما خصبة والاخری جدبة
الیس ان رعیبت الخصبة رعیتها بقدرالله وان رعیبت الجدبة رعیتها بقدرالله =
یا ابا عییده ! بو سوزی سندن طومامل ایدم . اوت اللهک قدرندن
فرار ایدرک یته اللهک قدرینه التجا ایدورز . دوشون که سنک بر
سوری دوهک اولسونده بر وادی به اینسون . بو وادینک ایکی
یماچندن بری اوتلاق • دیکری چییلاق اولسون . دوه لرکی اوتلاق
یماچده اوتلاتیرسهک سنک بو عملک اللهک قدریله دکلکی ؟ کذلک چییلاق
یماچده اوتلاتیرسهک یته سنک بو عملک اللهک قدریله دکلدر ؟ • جوابی
وبردی . دیرکن اووقته قدر اوراده حاشر بولونمايان عبدالرحمن بن
عوف چیقه کلدی . و « بو مسئله به دائرینده معلومات واردره • دیدی .
« رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دن اینشدم اذاسعتم بالمناعون ...
الح بووردی • دینه بو قصه دن اول نقل ایندیگمز بالاده کی حدیثی
روایت ایندی »

دیلمک که بو حدیث روایت ایدله مشده اولسه قدره ایمان ایله

“Yanımdan savulun / uzaklaşın da Ensar’ı çağırın!”, dedi. Onlarla da istişâre etti. Onlar da Muhacirler gibi ihtilâf ettiler. Bu hale büsbütün canı sıkılıp: “Siz de gidin, Mekke’nin fethinden önce hicret etmiş olan buradaki Kureyş Muhacirlerinin ihtiyarlarını çağırın” dedi. Bunun üzerine muhacirlerin en yaşlıları dâvet olundular. İşte bunlar da, içlerinde hiçbir muhalif olmamak üzere geri dönmek ve beraberlerindeki insanları vebâ üzerine götürmemek”, yönünde görüş belirttiler.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer ertesi gün yola çıkacağını ilân etti. Ve ertesi gün erkenden geri dönmek üzere davranıldı.

İşte o sırada Ebû Ubeyde:

“Allah’ın kaderinden firar mı ediyorsun?”, diye sorunca, Hazret-i Ömer:

“Ya Ebâ Ubeyde! Bu sözü senden duymamalı idim. Evet, Allah’ın kaderinden firar ederek yine Allah’ın kaderine sığınyoruz. Düşün ki senin bir sürü deven olsun da bir vâdiye insin. Ve bu vâdinin iki yamacından biri otlak, diğeri çıplak olsun. Develerini otlak yamaçta otlatırsan, senin bu hareketin Allah’ın kaderiyle değil midir? Gene çıplak yamaçta otlatırsan yine senin bu hareketin Allah’ın kaderiyle değil midir?” cevabını verdi.

Derken o vakte kadar orada hazır bulunmayan Abdurrahman İbn Avf çıka geldi. Ve “bu meseleye dâir bende malûmat vardır”, dedi.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve selem)’dan işittim ki “Bir yerde vebâ olduğunu haber alırsanız... buyurdu”, diye bu kıssadan evvel naklettiğimiz yukarıdaki hadîsi rivâyet etti.

Demek ki bu hadîs rivâyet edilmemiş de olsa kadere îmân ile

مسئولیتہ تعلق ابدن آیات واحادیثک مجموعتدن ، تعلیم ایدیان دینک روحندن استنباط ایدلک لازم کان نتیجہ ذاتاً بو اولاجق ایتش . عبدالرحمن بن عوفک حدیثی روایت ایتسندن اول اسلامک اکبر بوک پیشوالری اولان حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ایلہ شیوخ مهاجرینک عودت قرارنی ویرمه لری بوکا دلالت ایدور . حدیث شریف سابقین اسلامک ، دینی الکچوق آکلایانلرک زیدہ معلوماتلریدن مستحصل اولان اوقرارنی او وقعهده بالکیز تأیید ایتش اولدی .

هم نه حاجت؟ دین اسلامک طبایته ویردیکی اهمیت بو عصرک اک معظم آناردن بری اولان اولتنامهده کی بو اسنادی تمامیلہ مکذبدر . مسلمانلرک طبایته ایندیکی بونجه خدمتلمیدانده ایکن بویه براد حقیقه ضریدر . کاه حضرت پیغمبره (صلی الله علیه وسلم) ، کاهده اعظم علمدان برذاته اسناد اولونان « العلم علمان علم الابدان وعلم الاديان = علم ایکیدر : بری علم ابدان ، دیگرى علم اديان » کلامی بن المسلمین فوق العاده شایع اولمش بر سوزدر . دقت ایدنه کی بو کلامده علم ابدان علم اديان بيله تقدیم ایدلشدر . وامام غزالینک بیسانه کوره تحصیل واجرای طبابت فروض کفایه دندر .

بزعزالی بی برافالمده دها صاعلام برمنبمه ، طوغروردن طوغروربه متبع وحیه مراجعت ایدملم . آتیده کی حدیثلردعوامزک رد اولونماز بر برهانیدر :

— « يا عباد الله تداروا فان الله تعالى لم يضع داء الا وضع له دواء غير داء واحد اللهم = اى اللهک قوللری ! تدایى ایدیکیز . زیرا الله تعالی هیچ بر خسته لقی ویرمه مشدرکه اوکا برده درمان ویرمه سون بالکیز بر خسته لقی مستثنادرکه اوده اختیارلشدر .

— « ان الله تعالى لم ينزل داء الا انزل له دواء علمه من علمه وجهله من جهله الا السلام = الله تعالی هیچ بر خسته لقی ایندی برمه دی که

mes'ûliyeteye âid olan âyetlerin ve hadîslerin toplamından, öğretilen dinin ruhundan çıkarılması lâzım gelen netice, zâten bu olacak imiş.

Abdurrahman İbn Avf'ın hadîsi rivâyet etmesinden evvel Müslümanların en büyük önderlerinden olan Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) ile en yaşlı Muhacirlerin geri dönme kararını vermeleri buna işaret ediyor. Hadîs-i şerîf, İslâm öncülerinin, dini en çok anlayanların bütün bildiklerinin özünden çıkmış olan o kararı, o vak'ada yalnızca doğrulamış oldu.

Müslümanlık ve Tıp ilmi

Hem ne hâcet / ihtiyaç? İslâm dininin tıp ilmine verdiği ehemmiyet, bu asrın en muazzam eserlerinden biri olan o lügatteki bu isnadı tamamıyla yalanlamaktadır. Müslümanların tıp ilmine ettiği bunca hizmetler meydanda iken böyle bir iddia, hakîkaten gariptir. Kâh Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, kâh da büyük âlimlerden bir zâta isnâd olunan: "İlim ikidir, biri bedenlerin ilmi, diğeri dinlerin ilmidir", kelâmı / sözü Müslümanlar arasında fevkalâde yayılmış bir sözdür. Dikkat edilmeli ki bu kelâmda, "bedenlere âid ilim", "dinlere âid olan ilimden" önce takdîm edilmiş, anılmıştır.

Ve İmam-ı Gazâlî'nin ifâdesine göre de, tıp ilmini tahsil etmek ve uygulamak farz-ı kifâyedendir.

Biz Gazâlî'yi bırakalım da daha sağlam bir kaynağa, doğrudan doğruya vahyin kaynağına müracaat edelim.

Aşağıdaki hadîsler, dâvâmızın reddolunmaz birer delilidir:

*"Ey Allah'ın kulları! Tedâvi olunuz. Zîra Allahu Teâlâ hiçbir hastalık vermemiştir ki, ona bir de derman vermesin. Yalnız bir hastalık müstesnadır ki, o da ihtiyarlıktır."*¹⁰⁸

"Allahu Teâlâ hiçbir hastalık indirmede ki,

او کا مخصوص برده دوا ایندیرمه سون . اودوایی بیلر ، بیلیم بیلیم . یا لکنز سام یعنی موت بوندن مستنادر .

— « ان الله خلق الداء والدواء فتداووا ولا تتداووا بحرام = الله تعالی دردی ده ، درمانی ده یا راعشدر . او یله ایسه تداوی ایدیکیز . شو قدر وار که حرام ایله تداوی ایچیکیز . »

— « ان الذي جعل الداء ازل الدواء فعمل شفاء ما شاء . فها شاه = شیهه سز خسته لقی یان دوا بی ده ازال ایدرک ایستدیکنتک شفائی ایستدیک شیده قلعشدر . »

— « ما ازل الله داء الا ازل الله له شفاء = الله هیچ بر خسته لقی ازال ایتمه مشدر که او کا مخصوص برده شفا ازال ایتمش او ناسون . »
— « لكل داء دواء فاذا اسبب دواء الداء برأ باذن الله = هر خسته لک بر دواسی واردر . خسته لک علایجی الله کچنجه او خسته لقی اللهم اذنیله شفا بولور . »

— « والدواء من القدر وقد ينفع باذن الله = دوا قدر دندر و باذن الله منفعی اولور . »

— « والدواء من القدر وقد ينفع من يشاء بما شاء = دوا قدر دندر . جناب حق ایستدیک کیسه بی ایستدیک شبله شفا باب ایدیه بیلر . »
آرقی مسلمانلری لایقیه بیلیم بیلیم لیدر که قدره اولان ایمانلری سائق عطالت و مسکنت دکدر . بوتون کاشانده حادثاند ، برطاق قوانین مستمره دائره سنده جریان ایتدیکنی ، حوادث کونی طوع و نودان شیک برسلسله مدید اسباب و مسببات اولدیفنی مسلمانلر بیلر . واسبابه توسل ایتمه دیکه هیچ برشی الله ایتمک امکان اولمادیفنی و نحم آماد فیه حصاد اولامه جفنی بیلیم بیلیم یوسلمان یوقدر . دوه سی مسجد شریفک طیشار یسنده باشی بوش صالیو بره رک حضور عالی رسالتناهی به کیرن معنای توکلی بیلیم بر اصرابی به : « اعقلها و توکل = دوه کک آغنی

ona mahsus bir de devâ (çözüm, çâre) indirmesin. O devâyı bilen bilir, bilmeyen bilmez. Yalnız ölüm, bundan müstesnâdır.”¹⁰⁹

“Allah Teâlâ derdi de, dermanı da yaratmıştır. Öyle ise tedâvi olunuz. Şu kadar var ki haram ile (yasak olan şeylerle) tedâvi etmeyiniz.”¹¹⁰

“Şüphesiz hastalığı yapan devâyı da indirerek, istediğinin şifâsını istediği şeyde kılmıştır.”¹¹¹

“Allah hiçbir hastalık indirmemiştir ki, ona mahsus bir de şifâ indirmemiş olsun.”¹¹²

“Her hastalığın bir devâsı vardır. Hastalığın ilâcı ele geçince o hastalık Allah’ın izniyle şifâ bulur.”

“Devâ kaderdendir ve Allah’ın izniyle faydalı olur.”¹¹³

“Devâ kaderdendir. Cenab-ı Hak istediği kimseyi istediği şeyle sağlığına kavuşturabilir.”¹¹⁴

Tevekkül nedir?

Artık Müslümanları lâıykıyla bilmeyenler bilmelidir ki, kadere olan îmânları, tembellik ve miskinlik sebebi değildir. Bütün kâinatta hâdiselerin birtakım kânunlar dâiresinde cereyan ettiğini, hâdiseleri doğuran şeyin bir sebep ve sonuçlar silsilesi olduğunu Müslümanlar bilirler. Ve sebeplere el koymadıkça hiçbir şeyi elde etmeye imkân olmadığını ve tohum atmadıkça ekin olamayacağını bilmeyen Müslüman yoktur.

Devesini mescid-i şerîfin dışarısında başıboş salıvererek Hazret-i Peygamber’in yüksek huzuruna giren ve tevekkülün mânâsını bilmez bir Arab’a: “Devenin ayağını

باغلاده اوندن صوكره توكل ايت . بيوريلور . هر بن الخطاب
رضي الله عنه . سز نه چيسكز ؟ . ديهه صوردئي . بوشده كزن
يئيليردن . بز متوكلوز . جواني آلتجه . خير ، سز متوكل دكر ،
يالا چيسكز . تخمى يره آتوب آندن صوكره توكل ايده متوكل
ديتير . . ديور .

دين اسلامده نوكلت شرطي قوانين طيبيهك مقتضياتي نظر
ايسيرندن دورطو شامق ، طوبدي نفديده باشه كلن شيلردن طولاي
كنديه نوم ايدوب كندی كذاهي ، نصبري قدره عطف ائمه مكدور .
قوانين طيبيهدن غفلت ائلك ، اولري هيجه سايقي يا مسلمانلي
بيلمه مكدن ، ويا عجز و سكستدن نشات ايدر . حتى قوانين طيبيهك
لسان قرآنده كي اسي و سة الله در . بو دنياده نه علوم ، نه فلسفه
اولماييدي . بيه مسلمانلر كاشانده حكومتها بر طاقم قوانينك .
تغير شرعيه سنه الهيك . موجود اولديقي بيله جاكردى . زيرا
قرآن كريمده : « سنة الله التي قد خلت من قبل ولن تجد لسنة الله
تبديلا » . ايشته بو ، اوتندن برى كلوب طوران سنه اللهدر .
يعنى الهيك عادتدر . سنه الهيك ايسه تبدل ايدليكى كورمزاله
(سورۃ فتح، آيت ۲۳) ! ديكر بر يردده : « فان تجد لسنة الله تبديلا
ولن تجد لسنة الله تحويلا » = سنه الهيك تبدل ايدليكى كورممه .
چكك كي سنه الهيك تحويل ايدليكى ده كورمزاله (سورۃ مائده،
آيت ۱) . . بو يورنشدور هم عقيدة اهل اسلامده كي سلامت وصافيتك
همده قرآندكي اداي بديع رسجرك بر نونهسي اولوب كاشاني اداره
ايدن قوانين طيبيهك مذهبني ميين اولان بوسوك آيت كريمه اوزرنده
انظار فارقي استطراداً بر آتو قيف ائلك ايسه روز .

عتل بشرك بالكز باشه ، وصايت ودالات وجيه محتاج اولمق سزين
كشف ايده بيله چكي حقايق علميه اكر چه قرآنك موضوع و غايه سندن

bağla da ondan sonra tevekkül et!”¹¹⁵ buyuruluyor.

Ömer İbnu’l-Hattab (Allah ondan razı olsun), “Siz necisiniz?” diye sorduğu boşta gezen Yemenlilerden, “Biz tevekkül edenlerdeniz”, cevabını alınca, “hayır, siz tevekkül eden değil, yalancısınız. Tohumunu yere atıp, ondan sonra tevekkül edene mütevekkil denir”, diyor.

İslâm dininde tevekkülün şartı, tabîî kânunların gereklerini gözden uzak tutmamak, tuttuğu takdirde başına gelen şeylerden dolayı kendini kınayıp azarlayıp kendi günahını, noksanlığını, kusurunu kadere yüklememektir. Tabîî kânunlardan gaflet etmek, onları hiçe saymak ya Müslümanlığı bilmemekten veya âcizlik ve miskinlikten kaynaklanır. Hatta tabîî kânunların *Kur’ân* lisanındaki ismi “Sünnetullah”dır.

“Sünnetullah”, din ve ilim ilişkisi

Bu dünyada ne ilim, ne felsefe olmasaydı, yine Müslümanlar, âlemde hüküm süren bir takım kânunların – Şerîatin tâbiriyle ilâhî sünnetin / Allah’ın kanununun- mevcut olduğunu bileceklerdi. Zîra *Kur’ân-ı Kerim*’de:

“İşte bu, öteden beri gelip duran Sünnetullah’dır, yâni Allah’ın kânunudur. Sünnetullah’ın ise değiştirildiğini göremezsin.”¹¹⁶

Diğer bir yerde de: *“... Sünnetullah’ın tebdil edildiğini / değiştirildiğini göremeyeceğin gibi, Sünnetullah’ın değişime uğradığını da göremezsin.”¹¹⁷* buyurulmuştur.

Hem İslâm inancındaki doğruluk ve safiyetin / temizliğin hem de *Kur’ân*’daki insanları âciz bırakacak kadar güzel ve eşsiz nitelikteki anlatımın bir numûnesi olup, kâinatı idare eden tabîî kânunların mâhiyetini açıklayan bu son âyet-i kerime üzerinde okuyucuların dikkatini çekmek için birazcık durmak isteriz.

İnsan aklının yalnız başına, vahyin tavsiye ve işaretine muhtaç olmaksızın keşfedebileceği ilmî hakikatler, eğer ki *Kur’ân*’ın konu ve gayesinden

خارج ایسه ده کندی غایب سی ترویج ایچون ایراد ایدیکي عبارتک هر حالده یقینات ایله چاریشماسی ، یقیناتی مؤید اولاجق ماهیتده اولماسی اقتضا ایدر . بویله اولماسی قرآنه ایمان ایتک ایچون بوجه صیح بولوناماز . عبارات قرآنییه کی بوحال عجیبدر که بیک اوج بوزسته دن بری معلومات بشریه قلبدن قابله کیرمش ، علوم تجربیه و فلسفه بوقدر تحول اوضامش ایکن به عقیده اهل اسلامی متزلزل ایده چک بر سبب جدی و معقول بولونامقده در . بالعکس معلومات بشریه هر هانکی مرتهبه اولورسه اولسون قرآن کریم اونلری تحصیله ، ممکن ایسه ایلری کونورمهک مشوقدر .

ایشته بو آیت کریمه کی اولوب بیانده علم الهی دین حقیقی بیننده کی تنازع و تعارضک آکلاشلماز بر شی اولدینی کوستره چک ارشادات الهی دندر . بر آژ تأمل ایدنجه کورورزکه :

اولاً — علوم تجربیه وثابته ک فرضیه حالده اولایان قضایای بو آیت کریمه به نظراً شایسته قبولدر . وسایات و اراض حقنده معلومات ایدنجهکی آمر اولان دیگر آیات عیدیه ک دلالتیه بوعلملری اوکرتمک مسلمانلره بورجدر . ذرا آیات الهیه بی تفکر ایتک فرضدر . آیات الهیه ایسه قوانین کونیه بی — قرآنک تسمیه سته کوره سته الهی — بیلیمده که تفکر ایدیله من .

ثانیاً — آیت کریمه سته الهیه تبدیل و تحویل کوروله میه چکی تمام ایدیه که بوده علوم تجربیه ک موضوعی اولان قوانینک لایتنیر کورونه سی افاده دن باشقه بر شی دکلدر . بوده کشفیات علمیه دن استفاده میه مشوقدر .

ثالثاً — آیت کریمه کی تکرارک بر اهمیت مخصوصه سی وارددر . بو تکرار قوانین کونیه ک تعظیم شانته اعتقادن باشقه بزه ایکی حقیقت بیلدیر یور . نکته عبارت مکررده دکشن که لکه تبدیل ،

hariç ise de, kendi gayesini desteklemek için getirdiği, ortaya koyduğu ibarelerin herhalde kesin hakikatler ile çarpışmaması, hakikatleri doğrulayacak nitelikte olması gerekir. Böyle olmasa, *Kur'ân'a* îmân etmek için geçerli bir sebep bulunamaz. *Kur'ân'ın* ibarelerindeki bu harikulâde hâldir ki, bin üç yüz seneden beri insanlığın bilgi birikimi kalbden kalbe girmiş; tecrübî ve felsefî ilimler bu kadar değişikliğe uğramış iken yine, Müslümanların îtikadlarını / inançlarını sarsacak ciddi ve uygun bir sebep bulunamamaktadır. Aksine, insanlığın malûmatı / bilgisi hangi mertebede olursa olsun, *Kur'ân-ı Kerim* onları öğrenmeyi, elde etmeyi, mümkün ise ileri götürmeyi teşvik eder.

İşte bu âyet-i kerimedeki anlatış tarzı da, ilim ile hakikî din arasındaki çatışma ve çelişkinin anlaşılmaz bir şey olduğunu gösterecek ilâhî uyarılardan biridir.

Biraz düşününce görürüz ki:

Birincisi:- Tecrübî ve müsbet ilimlerin faraziye / varsayım hâlinde olmayan önermeleri, bu âyet-i kerimeye göre, kabul edilebilir niteliktedir. Gökyüzü ve yeryüzü hakkında malûmat edinmeyi emreden diğer birçok âyetin delâletiyle / yol göstericiliğiyle bu ilimleri öğrenmek Müslümanlara borçtur. Zîra ilâhî âyetleri tefekkür etmek farzdır. İlâhî âyetler ise, kevni / olgusal kânunları, -*Kur'ân'ın* isimlendirmesine göre Sünnetullah'ı- bilmedikçe tefekkür edilemez.

İkincisi:- Âyet-i kerime, Sünnetullah'ta tebdil / değiştirme ve tahvil / değişim görülemeyeceğini gösteriyor ki, bu da tecrübî ilimlerin mevzusu olan kânunların değişmezliğinin görünmesini ifâdeden başka bir şey değildir. Bu da, ilmî keşiflerden istifâdeyi teşvik etmektedir.

Üçüncüsü:- Âyet-i kerimedeki tekrarın özel bir önemi vardır. Bu tekrar, kevni / olgusal kânunlara [kâinatta hüküm süren kânunlara] saygı göstermenin gerektiğinden başka bize iki hakikat bildiriyor: Tekrar edilen ibarede değişen kelimelerin “tebdil / değiştirme”

و «تحويل» کلمه‌ای اولیاست در آیت کریمه که سیاق نظم جلیلی
بو کونکی قوانین کونیه که دیکشوبده برلینه دیگر قانونلرک وضع
اولیاستی، تبدیل‌آیه‌سی خاطریدن سبیلکی کی؛ قوانین موجوده که
بلا تحول احکامی شایسته دن عامل اولاجنه اشارت اتمکده در که
بویله بر اعتقاد ایل کشف خفایای کونه قویولان بر طالب حقیقتک
طویاجنی عشق و اشتیاق مستغنی تعریفدر .

رابعاً — آیت کریمه ده لفظ مفرد ایل «سنة الله» تعبیرایدیلورده
«سنة الله» بویورلیور . بوندن ده علوم جدیده که شیمدی به قدر
برندن آیری ظن اولونان قوانین متفرقه قانون واحد ارجاع
ایچون صرف ابتدیی مساعیتک یک محق اولدیغنی آکلاپورز .

خامساً — ملاحظات سابقه دن دهامهم اولان ملاحظه «تبدیل»
تحويل یوقدر «دینلمیوبده» تبدیل، تحويل واقع اولاجنی
کوره میه چکسک «دینلمه‌سی» حقیقه وارد اولور که اوده علوم تجربیه به
تعلق ایدن درجه یقینه عایددر . معلومدر که بوتون حقیقی ارباب علم
نظرینده علوم طبیعی قضایای حقیقه کی یقینمن یقین ریاضی قوی حاکم
دکدر . بالاستقرا علت اولارق طائیدیمز حادثاتک بعضیاری علل
حقیقه دکدر . علل حقیقه اولانلرینکده ضروری اولدیغنی اثبات
ایده بیلجک بر طریق علمی یوقدر . قوانین طبیعی لاستغیر اعتبار
ایلمکله برابر بوعقیده هیچ بر وقته ضروره معلوم اولان حقایق
میتقنه قوتنده دکدر . بناء علیه علوم وقون نه قدر رقی ایتسه ،
حادثات ایچون معلوم اولان علتدن ، ویا علتلردن باشقه بر علت
تصوریه امکان ذاتی دائماً باقیدر . چونکه یوزده یوز درجه‌سنده کی
یقین ریاضی حاصل اتمک کرک مجموع کون وکرک ازل الالالال
ابدالآیاده قدر بوتون حادثات اوززنده راستقراء نام پایمه متوقفدر .
بونکده محال اولدیغنی بداهه ظاهردر . بوندن طویلایدر که علوم تجربیه ده

ve “tahvil / değişim” kelimeleri olmasındandır. Âyet-i kerimenin siyakı / ifâde tarzı bugünkü kevnî / olgusal kânunları (hüküm süren tabiat kânunlarının) değişip de yerlerine diğer kânunların konulmasını, değiştirilmesini hatırdan sildiği gibi; mevcut kânunların da değişime uğramadan, hükümlerini şaşırmadan yerine getireceğine işaret etmektedir ki, kevnî / olgusal böyle hakikatler ile keşfe koyulan bir hakikat araştıracısının duyacağı aşk ve şevki târife ihtiyaç yoktur.

Dördüncüsü:- Âyet-i kerimde tek ifâde ile “Sünnetullah” tâbir / ifâde ediliyor da, çoğul olarak “sünenullah” buyurulmuyor. Bundan da, yine ilimlerin şimdiye kadar birbirinden ayrı sanılan çeşitli kânunları tek kânuna çevirmek için sarf ettiği çalışmanın, gayretin pek yerinde olduğunu anlıyoruz.

Beşincisi:- Dile getirdiğimiz bütün bu mülahazalardan / düşüncelerden daha mühim olan düşünce, âyet-i kerimde “tebdil / değiştirme, tahvil / değişim yoktur”, denilmeyip de “değiştirme ve değişim meydana geleceğini göremeyeceksin”, denilmesi hakkında vârid oluyor / geliyor ki, o da tecrübî ilimlerle ilgili olan “yakîn / kesinlik” derecesine âiddir.

Herkes tarafından bilinmektedir ki, bütün hakikî ilim adamlarına göre, tabiî ilimlerin önermeleri hakkındaki kesinlik, matematikteki kesinlik ölçüsünde kuvvetli değildir. Tümevarım yoluyla, illet / sebep olarak tanıdığımız hâdiselerin bâzıları, hakikî illetlerden / sebeplerden değildir. Hakikî sebeplerden olanlarının da zarurî olduğunu isbat edebilecek bir ilmî yol yoktur. Tabiî kânunlar değişmez sayılmakla beraber bu inanç hiçbir vakit de, zorunlu olarak bilinen kesin hakikatler kuvvetinde değildir.

Onun için, ilim ve fen ne kadar ilerlerse, hâdiseler için malûm olan illetten / sebepten veya sebeplerden başka bir sebep tasavvuru her zaman kendiliğinden mümkün olur. Çünkü yüzde yüz derecesindeki matematik kesinliği elde etmek, gerek olgular dünyasının tümünde, gerekse ezelden ebede kadar bütün hâdiseler üzerinde tam bir

tümevarım yapmaya bağılıdır. Bunun da muhal / imkânsız olduğı son derece açıktır. Bundan dolayısıdır ki; tecrübe / deneysel ilimlerde

علت اولارق طائش اولان حادثه متقدمه نيك علقنى مكذب بر حادته ناليه نيك
 ظهور ائجه ميسى حصول قناعت واطمئنانه كافي عد ايدايلىر. ينه بوندن
 طولايىدركه اديان ساويه معتقدلرى علوم تجربيه ده وحى و معجزه
 حقه ده كى ايمانلارنى اخلاص ايدى جك بر قضيه ، بر فاعده بيلمزلىر .
 بوتقد برجه آيت كريمه : «سز سنت اللهى اوكر نه بيلديككز قدر بيلمزكز .
 او بيلديككز مقداره ايه تغير بولامازككز . نه تبديل ، نه تحويل
 ايدليككى كوره مزككز . معافيه شو كشف ايتديككز سنتك آثار
 ظاهره ميسى ده ضرورى دكلدر . خالق كاشانك آثار افعال اختياريه سندن
 عبارتدر . بو آثارك بذاتها تغير ائجه سته امكان واردر ، كى بر معنائى
 متضمن اولش اولور .

الحاصل علم ايله دين صحيح دائما ياريشيق كيدر . چونكه هر ايكيسى ده
 حقيقتدر . ايكي حقيقتك ايه تعارضنه امكان بوقدر . عقلى اساسلره
 هيچ ده طوق قنصيرين وحيه ، معجزه و ايمان ائجه نيك طريقتى ، امكانى
 ديمز بزه كوستريور و فرضيه دوره سنى سكمش ، تحقيق ائش علمى
 اساسلرك كافه سنى ايمان ايله تاليف ايتديكى كى وظيفه و مسؤليت ،
 سى و عمل اساسلرى ده قدره ايمان ايله بك كوزل تاليف ايدور .
 واقعا اور و ايلرك حقمزده سوء ظننى جالب اولان انحطاط
 و تدبير ، كندبيليله مسابقه ده كى محض عارض و موقتمز ظاهر خالده آثاره
 حق و يرديره جك كى كورونور . شوكت سابقه مزى الدين قاجير ديفه مزدن
 طولايى بى نه قدر تعيب ايدر لسه اعتراض ائيك المزدن گلز . بو كى
 اعتراضات بزم ايجون بلكه مجد سابقه مزه عودت ايجون بر نازيانه
 تشويق اولور . يلكز بوتزل و انحطاطى عقيدة اهل اسلام دن منيعت
 بر امر ذاتى كى تلقى ايدر لسه بك زياده ياكلا دقلرنى اخطاره ينه
 كندمى بوجلى عد ايددرز . زيرا بو دين ايله على وجه الكمال
 حامل اولانلرك ، اى مسلمانلرك عددى غالب اولديى مدتيه مسلمانلر

sebeb olarak tanınmış olan bir önceki hâdisenin sebebliliğini geçersiz kılan ikinci devreden bir hâdisenin meydana çıkmaması, kanaat ve bilginin hâsıl olmasına yeterli sayılır.

Din ve ilim

Yine bundan dolayıdır ki, semavî dinlere inananlar, tecrübî ilimlerde vahiy ve mûcize hakkındaki îmânlarını bozacak bir önerme, bir kural bilmezler. Bu takdirde âyet-i kerime: “Siz Sünnetullah’ı, öğrenebildiğiniz kadar bilirsiniz. O bildiğiniz miktarda ise değişiklik bulamazsınız. Ne değiştirmeye, ne değişime uğradığını göremezsiniz. Bununla beraber şu keşfettiğiniz sünnetin görünen eserleri de zarurî değildir. Kâinatın Yaraticısı’nın hür irâdesiyle ortaya koyduğu eser ve işlerinden ibârettir. Bu eserlerin bizatihi kendi içinde değişmesine imkân vardır”, gibi bir mânâyı içermiş olur.

Sözün kısası, ilim ile sahih din, dâima barışık gider. Çünkü her ikisi de hakîkattir. İki hakîkatin ise çekişip çarpışmasına imkân yoktur. Aklî esaslara hiç de dokunmaksızın vahye, mûcizeye îmân etmenin yolunu, imkânını dinimiz bize gösteriyor ve faraziye / varsayım devresini geçmiş, doğrulanmış ilmî esasların hepsini îmân ile bağdaştırdığı gibi, vazîfe ve mes’ûliyet, çalışma ve amel esaslarını da kadere îmân ile pek güzel bağdaştırıyor.

İslâm âlemindeki geriliğin hakîkî sebepleri

Gerçekte Avrupalıların, hakkımızda kötü zan beslemelerine yol açan çözülme ve geriliğimiz, kendileriyle girdiğimiz müsabakadaki geçici ve sonradan olan aczimize bakıldığında onlara hak verdirecek gibi görünür. Ve eski gücümüzü elden kaçırdığımızdan dolayı, bizi ne kadar ayıplarlarsa itiraz etmek elimizden gelmez. Bu gibi itirazlar, bizim için belki eski güçlü devirlerimize dönmek için teşvik edici bir sebep olur. Yalnız bu çöküş ve çözölmeyi, Müslümanların inançlarından kaynaklanan tabii bir sonuç gibi telâkki ederlerse pek fazla yanıldıklarını hatırlatmaya yine kendimizi borçlu addederiz. Zîra

bu dini tam olarak yaşamış olanların, iyi Müslümanların sayısı
çoğunlukta olduğu müddetçe Müslümanlar

ترقی اجتناب و امر بر عکس اولاددن سوکره بو عاقبت الیه کرفتار اولمشلردر . مسلمانلر سی و عملی ترک اجتناب ، توکل فضیلتی سوء استعماله اوغراشمالریسه قباحه دینلرنده مکلدر . حضرت پیغمبر توکلی بزه بویه اوکرتمه مشدر . بالعکس «اعقلها و توکلی» بویورمشدر . محقق اولان برشی وارسه اوده قدره ایمان عقیده سندن مسلمانلرک انکشاف مدنی و سیاسی و علمی و اخلاقی اعتباریه یک جوق استفاده اجتناب اولمیشدر . دولت اسلامیه یک بر عصر ایجتده معلوم اولان درجه ده حدود استیلاسی توسیع اتمیسی بو ایمانک بخش ابتدیی عزم و ثبات سایه سنده حاصل اولمشدر . مسلمانلرک یته بو قدر مدت ایجتده املاک و بداوت طالعنن اک مدنی اقوامک نعمت حضارته نائلینلری یته بو سایه ده اولمشدر . علوم و فنونده بوگونکی اوروپا علماسنک و قتیله استادلفی احراز اچلمشده دخی بومبدأ عالینک دخل کلیمی اولدیغه شبه یوقدر . هله ساحه اخلاقده قدره ایمانک کوستره یله چکی تأثیرات خوارق تمانی کورمه مک نفوس بشریه یی یک آرز تبع اجتناب اونق دیمکدر . سخا و ایثار ، شجاعت عسکریه و مدنییه ، مصائبه قارشی صبر و تحمل ، منفعتی و حق حیاتی استحقاق کی خصائل بر کزیده یی مرتبه علای کماله ایصال ایتدیرمکده بویه بر ایمانک کوستره یله چکی فوق العاده لشکری یا لکنر خاطره کنترمک کافیدر .

۷

فلسفه مک اخلاق ایچون وضع ایتدیکی ایکنجی مبدئک ، یعنی وظیفه تصوریته نظر اسلامده کی موقعی تعین ایدم . اولاشونی سوبیلیم که عقله نظر شریعتده حائز اولدینی موقع بالاترین احترامی هیچ بر دین و برمه مشدر . دین اسلامک اساسلری قبول کیفیتی سربست مناظره و مناقشه نتیجه سی اولقی آمک اک مهم

ilerlemişler ve iş tersine döndükten sonra, bu çok acıklı, üzücü sonuca uğramışlardır.

Müslümanlar çalışma ve gayreti terk etmişler, tevekkül fazîletini kötüye uğratmışlarsa da kabahat dinlerinde değildir. Hazret-i Peygamber, tevekkülü bize böyle öğretmemiştir. Aksine “*Deveni bağla, sonra tevekkül et*”, buyurmuştur.

Muhakkak olan bir şey varsa, o da kadere îmân inancından Müslümanların; medenî, siyasî, ilmî, ahlâkî gelişme bakımından pek çok istifâde etmiş olmalarıdır. İslâm devletinin bir asır içinde, herkesçe bilinen derecede genişleyerek yayılması, bu îmânın bahşettiği gayret ve dayanıklılık sayesinde meydana gelmiştir.

Müslümanların yine bu kadar müddet içinde ümmîlik ve göçebelik âleminden en medenî milletlerin medeniyet nimetlerine, imkânlarına kavuşmaları yine bu sayede olmuştur. İlim ve fende bugünkü Avrupa bilginlerinin vaktiyle üstadlığını yapmış olmalarında dahi, bu yüksek, bu büyük inancın tesiri olduğunda şüphe yoktur.

Hele kadere îmânın ahlâk sahasında gösterebileceği harikulâde tesirleri görmemek, insan ruhunu pek az araştırmış olmanın sonucu olsa gerektir. Cömertlik ve ikram, askerî ve medenî cesaret, felâketlere karşı sabır ve tahammül, menfaati ve hatta hayatı küçümsemek, feda etmek gibi seçkin özellikleri, en yüksek seviyeye, olgunluğa ulaştırmakta böyle bir îmânın gösterebileceği fevkalâdelikleri yalnızca hatıra getirmek yeterlidir.

7- İslâm’a göre vazîfe

Felsefenin ahlâk için vazettiği / koyduğu ikinci prensibin, yâni vazîfe anlayışının da İslâm’daki yerini belirleyelim:

Evvelâ şunu söyleyelim ki, Şerîat’ın akla verdiği yüksek ve saygın yeri, başka hiçbir din vermemiştir. İslâm dininin esaslarını kabul etmek keyfiyetinin, serbest münazara / araştırma ve münâkaşa neticesi olması, onun en mühim

اساسلر نئندرد. ایمان دنیای شی برامی قلبی ایسه ده هر حالده استحسان
عقلی نمره سی اولمق ایجاب ایدر. علمای اسلامک قسم اعظمی مقبلدک
ایماننه بکده اوقدر خوش نظرله باقارلر. قرآن کریمده : « لا اکراه
فی الدین قد تبین الرشد من الغی » دینی قبول ایتدیرمک ایچون
زورلامق یوق. زیرا رشد ایلدی، طوغرولفله اکربلک بولاری اؤتق
تماماً تبین ایشدر. سوره بقره، آیت ۲۵۷ « کذلک دیکر بر آیت
کریمه ده : « لیسک من هلك عن بینة و یحیا من حی عن بینة » تا که
ایچلر نئدن هلاک اولاجق و ارسه بیله بیله هلاک اولسون، حیات بولاجق ده
وارسه بیله بیله حیات بولسون . سوره انفال، آیت ۴۴ « بوورلشدر.
اسول ایمانیه حقنده عقول اقناع ایچون وارد اولان آیات کریمه بی
غزالی یدی یوز آتئش اوچه ابلاغ ایدر. بوتلری تعداد ایمک اوزون
کیدر . هله بر کره شو احادیث نبویه باقلم :

— « دین المرء عقله و من لاعقل له لادین له = انسانک دینی
عقلیدر . عقلی اولیاسک ده دینی یوقدر . »

— « قوام المرء عقله و لادین لمن لاعقل له = انسانک قوامی
عقلیدر . عقلنرک ده دینی یوقدر . »

— « افلیح من رزق لباً = عقل ایلر مرزوق اولان کیمسه
قلاچی بولشدر . »

— « ابن آدم اطع ربک تسبی عاقلا و لاتهغه قسبی جاهلا =
ای آدم اوغلی ا ربکک اطاعت ایت که سکا عاقل دنیسین، اوکا عیبان ده
ایجه . یوقسه جاهل دیه آکیلر سک . »

— « ان الله تعالی یبغض المؤمن الذی لازرله = الله تعالی عقلی
اولیان مؤمنی سوز . »

— « ما اکتسب مکتسب مثل فضل علی بهدی صاحبه الی هدی
اوردده عن ردی و لا استقام دینه حتی یستقیم عقله = هیچ و مکتسب

esaslarındandır.

Îmân ve akıl

Îmân denilen şey, bir kalb işi ise de, herhalde aklın güzel görmesinin semeresi / verimi, sonucu olması da gereklidir. İslâm âlimlerinin büyük kısmı, mukallidin / taklitçinin îmânına pek de o kadar hoş bir gözle bakmazlar. *Kur'ân-ı Kerim*'de:

*“... Dini kabul ettirmek için zorlamak yok. Zîra rüşd ile ğayy, yâni doğruluk ile eğrilik yolları artık tamamen belli olmuştur...”*¹¹⁸ Aynı şekilde diğer bir âyet-i kerîmede,

*“... Ta ki, içlerinden helâk olacak varsa bile bile helâk olsun. Hayat bulacak da varsa bile bile hayat bulsun!...”*¹¹⁹ buyurulmuştur.

Îmân esasları hakkında, akılları iknâ / inandırmak için gelmiş olan âyet-i kerimelerin sayısını, Gazâlî, 763'e vardiıyor. Bunları saymak uzun sürer. Hele bir kere Hazret-i Peygamber'in şu hadîslerine bakalım:

Aklın değeri ile ilgili hadîsler

*“İnsanın dini, aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur.”*¹²⁰

*“İnsanın kıvamı / olgunluğu, ölçüsü, aklıdır. Akılsızın da dini yoktur.”*¹²¹

*“Akıl ile rızıklandırılmış olan kimse, kurtuluşu bulmuştur.”*¹²²

“Ey Âdemoğlu! Rabbine itâat et ki sana akıllı denilsin. Ona isyan da etme! Yoksa câhil diye anılırsın.”

*“Allahu Teâlâ, aklı olmayan mü'mini sevmez.”*¹²³

“Kazanan hiçbir kimse,

صاحبی هدایت و ادر بر اقی با خود هلاک کن فوراً راجق بر زیاده علم
قبیله برشی قازاناماز، هیچ بر کیمسه نیک دین ده عقل مستقیم اولمادجه
مستقیم اولاماز . »

— « انا الشاهد على الله ان لا يهتر عاقل الارفعه ثم لا يهتر الارفعه
حتى يحول مصيره الى الجنة — الله طرفدن شوکا شاهدیم که عاقلک
صوک بری جنت اولونجیه قدر هیچ بر دفعه آغی قیماز که الله تعالی
اونی قالدیرماسون . »

— « لایسجیتکم اسلام رجل حق قلموا ماعقده عقله — بر
کیمسه نیک مسلمان اولامی او کیمسه نیک عقده عقلی یعنی درجه عقل
معلومکنز اولمادجه او قدر خوشکنزه کیمسه سون . »

— « الجنة مائة درجة تسعة وتسعون لاهل العقل ودرجة لسائر
الناس الذين دونهم — جنت یوزدرجه در. بودر جاتک طفسان طقوزی
اهل عقل ایچون ، بر درجه ده آنلرک دوشنده اولان سائر ناس
ایچوندر . »

— « يا علی اذا تقرب الناس الى الله بانواع البر تقرب الى الله بانواع
العقل تسبقهم بالدرجات والزلفى عند الناس في الدنيا وعند الله في الآخرة —
یا علی! خلق الله تعالیه انواع بر ایله تقرب ایدرسه سن انواع عقل ایله
تقرب ایت که آنلره دنیاده عند الناس و آخرتده عند الله درجات عالیاته
سابق اولاسک . »

— « ان الله خواص يسكنهم رفيع الدرجات لانهم كانوا في الدنيا
اعتل الناس كانت همهم المسابقة الى الطاعة وهانت عليهم فضول
الدنيا وزينتها — الله تعالیک بر طاقم خواصی وارد که دنیاده اعتل
ناس اولدقلری ایچون آنلری کیبوکسک درجانه اسکان ایدرککدر.
بونلرک دنیاده کی همتری طاعته مسابقت جهته مصروف ایدی .
فضول دنیا ایله زینتی نظرلرنده حقیر ایدی . »

sâhibini hidâyete / doğru yola vardırarak yahut helâkten kurtaracak fazla ilim kıymetinde hiçbir şey kazanamaz. Hiçbir kimsenin dini de aklını doğru kullanmadıkça doğru olmaz.”¹²⁴

“Allah tarafından şuna şâhidim ki, akıllının son yeri Cennet oluncaya kadar hiçbir defa ayağı kaymaz ki, Allah Teâlâ onu (tutup) kaldırmazın.”¹²⁵

“Bir kimsenin Müslüman olması, o kimsenin aklının derecesi bilinmedikçe o kadar hoşunuza gitmesin.”

“Cennet, yüz derecedir. Bu derecelerin doksan dokuzu akıl sâhipleri için, bir derecesi de onların gerisinde olan diğer insanlar içindir.”

“Ey Ali! Halk, Allahu Teâlâ’ya çeşit çeşit iyilik ile yaklaşırsa, sen O’na aklınla yaklaş ki dünyada insanlar katında, âhirette Allah katında yüksek derecelere çıkasın.”

“Allahu Teâlâ’nın birtakım has (seçkin) kulları vardır ki, dünyada insanların en akıllıları oldukları için Allah onları en yüksek derecelere yerleştirecektir. Bunların dünyadaki gayretleri, Allah’a itâat hususunda herkesten ileri olmaktır. Dünyanın lüzumsuz ve süslü şeylerine îtibar etmezler (değer vermezler).”

« الناس يعملون بالخير وإنما يعملون أجورهم على قدر عقولهم — خالق خیر ایشانرا. آلا جقاری اجر ایسه آنجق عقلربنك مقدارینه كوره در . »

عقلك هیچ بر شی ایله قابل وزن و قیاس اولیان قیمت علیاسی نبی مکرّم (صلی الله علیه وسلم) ایسته بوکی سوزلرله تقدیر ایدرورد. ایمانك اساسی و مستندی بزده عقلدر. كرك وجود باری به و كرك نبی اکرم حضرت محمد صلی الله علیه و سلمك رسالتیه و تبلیغات نبویهك طرف حقندن وارد اولدیغنه ایمان ایدن هر مسلمان هر حالده طریق استدلاله مراجعتله بو حقیقتله قانع اولور. استدلالك ضعف و قوتی، شكل و صورتی متخالف اولسهده اساس ایمان هیچ بر وقته بر نوع استدلاله مستند و یقندن خالی قالماز.

كذلك دین اسلامده عقله غیر مكشف اسرار ایمانیه بو قدر. هیچ بر کیمسه به و عقلك آلسون آلماسون هر حالده ایمان ایله مكلفك. مسائل ایمانییه مناقشه به عقلك صلاحی بو قدر « دنیلمه مش و دنیلمه من ». اودرجهده كه دلالت عقل ایله، اك قطعی استدلالات ایله ارکان ایمان حقیقه قناعت وجدانیه؛ قرآنك وحی، حضرت محمدك (صلی الله علیه وسلم) نبی مرسل اولدیغنه اطمنان حاصل اولدندن سو كره بیه نصوص شرعییه ایله دلیل قطعی عقلی یئنده بر تضارض موجود اولدینی كورولسه نص شرعی نبی تأویل ایتك جهته كیدیلر. بو کی احواله اکثر علمای اسلامك ادعای اوزره اصل ایمان استدلال عقلیه استناد ایتدیکی ایچون نصی تأویل ایله ظاهرندن متبادر اولان معنای ترك ایتك لازم كورولمشدر. زیرا بو تقدیرجه نصه اعتبار ایتك اصلی فرعه فدا ایتكدر دیورلر. دین اسلامك و طیفه تمدنییه سی او قدر سرعتله حسن اینفا ایتمه سنده کی حکمتی؛ دول واقوام نصرا- نیتمك او منظم و معظام تشکیلات ایله او قدر فداکارلقلره آسیبا

“Halk, hayır işlerler. Alacakları karşılık / sevap ise ancak akıllarının ölçüsüne göredir.”

Îmânın temeli ve desteği akıldır

Aklın, hiçbir şeyle karşılaştırılmayacak, mukayese edilmeyecek seviyede en yüksek değerini yüce Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), işte bu gibi sözlerle takdir ediyor. Îmânın esası ve dayanağı bizde akıldır. Gerek Allah'ın varlığına ve gerek insanlığın en şerefli olan peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine ve bu sıfatla bildirdiklerinin Allah tarafından indirildiğine îmân eden her Müslüman, herhalde aklî delillere müracaatla bu hakîkatleri kabul ediyor.

Getirilen delillerin zayıf ve kuvveti, şekil ve görünüşü değişik olsa da, îmânın esası hiçbir vakit, bir şekilde delillendirilmekten uzak kalmaz.

Aynı şekilde, İslâm dininde aklın keşfedemeyeceği nitelikte, sâdece îmân edilmesi gereken sırlar yoktur. Hiçbir kimseye “aklın alsın, almasın herhâlde îmân ile mükellefsin. Îmân edilmesi gereken meseleleri münâkaşaya aklın yetkisi yoktur”, denilmemiş ve denilemez. O derecede ki, aklın yol göstermesi ile, en kat'î delillendirmeler ile, îmânın temelleri hakkında vicdanî kanaat, *Kur'ân*'ın vahiy, Hazret-i Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğuna kalbî îmân gerçekleştikten sonra bile, şer'î nasslar / kaynaklar ile kesin aklî delil arasında bir çatışma mevcut olduğu görülse, şer'î kaynağı tevil etme / yorumlama yoluna gidilir. Bu gibi hâllerde İslâm âlimlerinin çoğunun iddiası üzere / göre, asıl îmân, aklî istidlâle / delillendirmeye dayandığı için, nassı yorumlayarak, ilk anda anlaşılan mânâyı terk etmek gerekli görülmüştür. Zîra bu takdirde nassın zâhirine îtibar etmek, asıl olanı ikinci derecede önemli olana fedâ etmektir, diyorlar.

İslâm dininin medenîleştirme vazîfesini o kadar sûratle güzel bir şekilde yerine getirmesindeki hikmeti, burada aramak (gerekir); Hıristiyan devlet ve milletlerinin, o muntazam ve muazzam teşkilat ile o kadar fedakârlıklarla Asya

و آفرینانه سوق ابتدائی دعاء انجیل اوردورلرینک [۱] - مساهی
و مشقنلرله هیچده متناسب اولمایان موفقات جزئییه مقابل دین
اسلامک تشکیلاتیز ، میسینورسز ، یازدسز ، بولسز اولارق انتشار
سیرلنمدهکی سری ایشته بوراده آرامالیدر ، ری عقلی مخاطب ایدبور .
دیگری حسی . بری دلائل منطقیه ایله اقتساعه جالبشور . دیگری
اسراردن بحث ایدبور . ینه بوندن طولاییدر که اوروباده فلسفه ایمانی
ضعفه اوغراشمش ، ینه قارشیی بر عداوت بیله اوپاییدر مشکن شرقده
فلسفه ایله اشتغال ایدنلر ینه دین علماسی اونش وعلم کلام فلسفه ایله
هم دست وفاق اولارق حقایق ایمانییه تأیید ایتشدور .

۸

بومتدائی سردایتمکدن مقصدمر مسلمانلرجه وظیفه اخلاقیه مک
استادکاهی وحی اولمقله ماهیت عقلیه سندن بر شی غایب ایتدیککی
آکلاعتدور . اوت ، بزد و اجاب اخلاقیه مک منی دیندر ، وحیدر .
مفردات و طائفه تعلق ایدن اوامر و نواهی تعداد ایدله میه چک قدر
چوقدور . فقط بر مسلمان کوزه ظاهر خالده کندندن خارج بر منیعدن
صادر اولان بو اوامر و نواهی به متابعت ایتک حقیقتده ینه وظیفه
تصورینی مبدأ اصلیی اولان عقلدن اقتباس ایتک دیمکدر . چونکه
اونک فی الامل مسلمان اولیشی ، ایمان ایتیه ذاتی استدلال عقلی
نتیجه ی ایدی . هر مسلمان وجودینه ایمان ایتدیککی ذات اجل
واعلانک علم اولدینی ، خالق کائنات اولق طولاییمسبله فطرت
بشریه مک کافه سرانریه مطلع اولدینی ، غایت کمالیه ینه وصوله مدار
اولاجق تربیه اراده مک کیفیته ده کندیسندن زیاده مطلع اولدینی ،
[۱] صوک بایلان بر ایستاتستیکه نظراً اوروپا و آمریکا میسینورلرینک
نشر انجیل اوغورنده صرف ابتدائی مبالغ سنوی بشی یقین ملیون انکلیتر
لیراسی متجاوزدر .

ve Afrika'ya sevk ettikleri İncil'e dâvet / misyoner ordularının—¹²⁶ çalışma ve sıkıntı ve eziyetle hiç de orantılı olmayan kısmî muvaffakiyetlerine karşılık, İslâm dininin teşkilatsız, misyonersiz, parasız, pulsuz olarak süratle yayılmasındaki sırrı işte burada aramalıdır. Biri akla hitap ediyor, diğeri hisse. Biri mantıkî deliller ile iknaya / inandırmaya çalışıyor, diğeri sırlardan bahsediyor. Yine bundan dolayıdır ki, Avrupa'da felsefe, îmânı zaafa uğratmış / zayıflatmış, dine karşı bir düşmanlık bile uyandırmışken, Şark'da felsefe ile uğraşanlar yine din ulemâsı olmuş ve kelâm ilmi, felsefe ile el ele vererek îmân edilen hakikatleri doğrulamıştır.

8- İslâm ahlâkının aklî niteliği

Bu mukaddimleri öne sürmekten, izah etmekten maksadımız, Müslümanlarca ahlâkî vazîfenin dayanağı vahiy olmakla beraber, onun aklî mâhiyetinden / niteliğinden de bir şey kaybetmediğini anlatmaktır. Evet, bizde ahlâkî vazîfelerin kaynağı dindir, vahiydir. Ahlâkî vazîfelere âid olan, ilgili olan emirler ve yasaklar sayılamayacak kadar çoktur. Fakat bir Müslüman'a göre, görünüşte kendinden hâriç bir kaynaktan belirlenen bu emirler ve nehiylere uymak, itâat etmek, hakîkatte de yine vazîfe düşüncesinin asıl kaynağı olan akıldan almak demektir. Çünkü onun esâsen Müslüman oluşu, îmân etmesi, zâten akla dayandırmanın neticesi idi.

Her Müslüman, varlığına îmân ettiği yücelerin en yücesi olan Allah'ın âlim olduğunu / her şeyi bildiğini, Kâinatın Yaratıcısı olması dolayısıyla insanî fitratın bütün sırlarını bildiğini, varabileceği olgunluk seviyesine varmasına yardım edecek irâde terbiyesinin nasıl olması gerektiğini de kendisinden daha iyi bildiğini,

غنى عن المالىين اولى حسیله او امریک داتما خیره ، نواهینک داتما شره متعلق اولدینی بیلور .

ایش بونکده قلیور . طرف شارعدن تبلیغ اولان بو اوامر ونواهینک قوائد و مضراتی ده تعداد ایدیلرک غایه کاله کیفیت وصول حقیقه اکثر ایضاحات و اشارات ایله شهره قوم اعتداسی سنور ایدیلور . تعبیر دیگرله شریعت معطره تکلیفاتى سرد ایدرکن او تکلیفات انشاده کی سعادت محضه ادله و براهینی ده برلکده سرد ایتمکدن ، یعنی عقلک دلائلی استعمالدن خالی قلیور . مسلم مکلف داتما واجباتک وسائل خیر ، محظوراتک اینه وسائل شر اولدینه عقلاً قناعت ایدور . مادام که انسان نور عقلی ورن ؛ خیر و شر ، سعادت و شقارت ، حق و باطل ، وظیفه کی مبادی اول ایله عقلی تجهیزایدن ذات یاریدر . بیه او ذات باریک بعض اوامر و نواهی ایله واجبات انسانیته تک تقاضایی کمال لطف و کرمتدن سیدر معنی ، عقلک خدمت ارشادیه سنی کسپل ایتمه سنی بدن عقلی حائر اولدینی پایه اعتلادن تنزیل ایقسون ؟ بوقیلدن بر اعتراضک وجه ورودینی تمینده انسان شه سز مشکل بر موقعه قایلر .

دین اسلامده واقعا غایه اخلاقینک ، تعبیر دیگرله قانون اخلاقینک ، بدرقه سعادت اولاجق قاعده کلیه تک ، نقصان و استثنای قبول ایترکلی و ضروری بر قانونک منشأی وحی منزلدر . فقط بولک بویه اولماسی ، الحکمة ضالة المؤمن اخذها این وجدها = حکمت مؤمنک غائب اولمش مالیدر . آئی نرده بولسه آلیر . حدیث شریفده کی ارشاد علوی به تبعاً قانتک عموماً قبول اولونان : « اوله حرکت ایسه که اولدک تک تابع اولدینی قاعده کلیه یعنی اطاعت ایندیکک قانون بر قانون کلی میدتی صورتنده اولسون » قاعده مشهوره سنی قبول ایتمه مزه هیچ ده مانع دکلد ، مانع اولقی شویله طورسون ، بزم تابع اولدیمه قانون اخلاقیه

yaratılmış varlık âleminden hiçbir şeye ihtiyacı olmaması dolayısıyla emirlerinin dâima iyiliğe yönelik, yasaklarının ise dâima kötülüğe yönelik olduğunu biliyor.

Kemâl gayesine varmanın yolu

İş bununla da kalmıyor. Hazret-i Peygamber tarafından tebliğ olunan bu emirlerin ve yasakların faydaları ve zararları da sayılarak, kemâl gayesine varmak için neler yapılacağının yöntemi hakkında çoğunlukla yapılan izah ve işaret ile hidâyet yolu aydınlatılıyor. Diğer bir ifâde ile kutsal Şerîat ile, tekliflerini ortaya koyarken o tekliflere uymanın sağlayacağı saâdetin delillerini de birlikte izah etmekten, yâni aklın yol göstericiliğini kullanmaktan geri kalmıyor.

Dînî emirlerle mükellef olan Müslüman, dînî buyrukların dâima hayra ulaştırdığına, dinî yasakların ise kötülükten uzaklaştırdığına aklen kanaat getiriyor. Mâdem ki insana akıl nurunu veren; hayır ve şer, saâdet ve bedbahtlık, hak ve bâtıl, vazîfe gibi ilk prensipler ile akli donatan, Cenâb-ı Hak'tır. Yine o Cenab-ı Hakk'ın bâzı emirleri ve nehiyleri ile insana âid vazîfelerin ayrıntılarını büyük bir lütuf olarak bildirmesi, aklın irşad yolundaki hizmetini kolaylaştırması, akli sâhip olduğu yüksek değerden niçin aşağılara indirsin? Bu şekilde bir itirazın ortaya konuş şeklini belirlemekte insan şüphesiz zor bir durumda kalır.

İslâm'da ahlâkın kaynağı vahiydir

İslâm dininde hakîkaten ahlâkî gayenin, diğer tâbirle ahlâkî kânunun, saâdet rehberi olacak küllî / evrensel kaidenin, noksanlık ve istisna kabul etmez evrensel ve zarûrî bir kânunun kaynağı, ilâhî vahiydir. Fakat bunun böyle olması, “*Hikmet, mü'minin kaybolmuş malıdır. Onu nerede bulursa alır*”¹²⁷ hadîs-i şerîfindeki yüce irşada / aydınlatmasına uyarak, Kant'ın umumiyetle kabul olunan “Öyle hareket et ki, irâdenin tâbi olduğu küllî kaide, yâni itâat ettiğin kânun, küllî bir kânun prensibi şeklinde olsun”, meşhur kaidesini kabul

etmemize hiç de engel değildir. Engel olmak şöyle dursun, bizim tâbi olduğumuz ahlâkî kânun da

ذاتاً بوندن عبارتدر ديه بيلير، واجباب اخلاقيه منك تفرعات و تعاليقاته
 دائر اولان جزئيات اوامر و نواهي بي بر طرفه براقه رق نصوص
 شرعيه دن اصل قانون كلي بي تحري ايدرسهك بوقانونك طرف شارعدن
 عقول ماسه دها قولاي خود ايديه بيله جك بر طرز اكلمه افاده ايدلديكي
 كوردور. بر حديث شريفده: « البر ما اطمأن اليه القلب وان افنوك
 وان افنوك = بر، يعني ايتلك، قابلك مطمن اولديني شيدر، سكا
 خلافته قوتى و برسه لرده آلديرمه، تكرار ايدرم كه سكا خلافته
 قوتى و برسه لرده خلافته آلديرمه » بويوريليور. معلومدر كه بر فلك خير
 اولديغه قلبك مطمن اولماسي بحالده عقلك دلالته، نور ارشاديه
 وايسته در، ديكر بر حديث شريفده: « البر حسن الخلق والائم ماحاك
 في صدرك وكرهت ان يطلع عليه الناس = بر، يعني ايتلك، حسن
 اخلاقدر، كناده قابلكده برلشوبده ناسك آكا مطلع اولديني
 ايسته مديكك شيدر. » ديكر بر حديث شريفده: « ما كرهت ان
 يراء الناس منك قلا تفعله بنفسك اذا خلوت = سندن صدور بي
 خلقك كورديكسي ايسته مديكك شيئي يالكتر ايكن ده كندى كنديكه
 ياچه. » بويوريليور.

بر كره دوشونه لم، ناسك مطلع اولديني ايسته ميه جكمز شي عقلك
 بر قاعده كلي اولارق طابق ايسته مديكسي، بكنمديكي شيدن باشقه مي
 اولاييليرمي؟ برو مصيبتك ماهيتلري تعيين ايدن بوقاعده لك قانك قانون
 اخلاقيسته در راجع اولديني ينه عقلمز بزه سويليور. زيرا قانك
 سالب الذكرفقانوني يالكتر افعاله يعني اعمال جوارحه شامل كي كوردورنيور.
 بوقانون نيات و مقاصد مزى يعني اعمال قاي اعمال ايديور. قومه قالمش، كم
 نوايادن ساحة تطبيقه جقمع ماش اعماله مسؤوليت ترمب ايديكي اوقدر
 آجيق كوسترميور. قانك قانوننده كي « حركت ايت » صفة امرينك
 متضمن اولديني معناني نيا تمزه ده اشعل افسهك بيله حديث شريفك

zâten bundan ibârettir, diyebiliriz. Ahlâkî vazîfelerimizin ayrıntılarına ve uygulamalarına dâir cüz'î mâhiyette olan emirleri ve yasakları bir tarafa bırakarak, Şer'î naslardan, asıl küllî / evrensel kânunu araştırarak olursak, bu kânunun Şeriat'ı koyan tarafından insanların akıllarına daha kolay nüfuz edebilecek / işleyebilecek, geçebilecek mükemmel bir tarzda ifâde edildiğini görürüz.

Bir hadîs-i şerîfde: *“Birr, yâni iyilik, kalbinin mutmain (emin) olduğu şeydir. Sana aksine fetva verseler de aldırma. Tekrar ederim ki sana aksine fetva verseler de, aksine aldırma”*¹²⁸, buyuruluyor.

Herkes tarafından bilinir ki, bir davranışın iyi olduğuna kalbin tatmin olması, iknâ olması, herhâlde aklın aracılığına, yol göstericiliğine ve aydınlatmasına bağlıdır.

Diğer bir hadîs-i şerîfde, *“Birr, yâni iyilik, güzel ahlâktır. Günah da, kalbde yerleşip de insanların bilmesini istemediğin şeydir”*¹²⁹, diğer bir hadîs-i şerîfde de:

*“Senden ortaya çıkmasını, halkın görmesini istemediğin şeyi yalnız iken de kendi kendine yapma”*¹³⁰, buyuruluyor.

Bir kere düşünelim:

İnsanların görmesini, bilmesini istemeyeceğimiz şey, aklın bir küllî / evrensel kaide olarak tanımak istemediği, beğenmediği şeyden başkası olabilir mi? İyilik ve günahın mâhiyetlerini belirten bu kaidelerin, Kant'ın ahlâkî kânunundan da üstün olduğunu yine aklımız bize söylüyor. Zîra Kant'ın demin anlattığımız kânunu, yalnız fiillerimize yâni organlarımızın işlediği şeyleri kapsar gibi görünüyor. Bu kânun, niyetlerimizi ve maksatlarımızı, yâni kalbimizin emellerini, isteklerini ihmal ediyor. Düşüncede kalmış, yâni niyet olarak kalıp tatbik sahasına çıkmamış, geçirilmemiş davranışlara mes'ûliyet gerektiğini o kadar açık göstermiyor. Kant'ın kânunundaki “hareket et” emir kipinin içerdiği mânâyı, niyetlerimizi de içine alacak kadar genişletsek bile, hadîs-i şerîfin

طرز بیانده کی رجحان و کاله ینه خلل کفر . زیرا بوتون انساناری
یکدیگرینه قارش قالی ایتک قصدیه مشبوع فرض ایتسه که اراده
شر اعمال جوارح واسطه سیاه فعلاً خارجده نجلی ایتدکه کیمسه به بر
شور ترب ایتدجکندن بو حکمک قانون اخلاقی، وظیفه کی بالکسر
اعمال جوارحک حسن استعماله قصر ابتدکی آکلا شایبور. حدیث
شرفدن ایه خبر اولسون، شر اولسون نیاتنک کافستدن مسئول
اولدیمز صراحة سین ایدبور . بناء علیه قانون شرعی به کوره بر
ساحة فعله چیقامش نیاتنکده مسئول . نه کیم قرآن کریمده :
« وان تدوا ما فی افئکم او تخفوه بحاسبکم به الله = نفکرده
اولانی اظهارده ایتسه کیز، اخفاده ایتسه کیز الله تعالی سزدن حسابی
صوراجقدر . سورة بقره، آیت ۲۸۴ . « دیگر بر آیت کریمه ده ده :
« ان السمع والبصر والفؤاد کل اولئک کان عنه مسؤولاً = شه سز
سمع، بصر، قلب، بوتلرک همسندن طولانی سؤال واقع اولاجقدر .
سورة اسراء آیت ۳۸ « دییه وارد اولمشدر .

یزجه انسانک قیمت اخلاقیه سی اعمالندن زیاده نیله در . پیغمبر من
(صلی الله علیه وسلم) ائدمز اعمالنک قیمتی نیات ایله اولجوله جکینی
افهام ایچون : « اما الاعمال بالنیات = عمللرک قدری آنجق نیات
ایلدور . بووردنلری کئی دیگر بر حدیث شریفده : « ان الله لا ینظر
الی صورکم و اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونواياکم = الله تعالی سزک
صورتلرکیزه، عمللرکیزه باقاز . قلبلرکیزه، نیتلرکیزه باقار » ، دیگر
بر حدیثده ده : « نية المؤمن خیر من عمله = مؤمنک نیتی عملندن
خیرلیدر » بووردور . قانتک قاعده سی اینه دعین سوبله دیکمز اصل
قاعده کلیه شرعیه نک بفرعی اولوب : « ما احببت ان یفعل بک الناس
فافعله هم وما کرهت ان یفعلوا بک فادع الناس منه = هر نه کی که
خاقل طرفندن سکا یابلدیغنی ایتدورسه که اونی یاپ . هر نه کی که خلق

ifâde tarzındaki üstünlük ve mükemmelliğe yine zarar gelmez. Zîra bütün insanları birbirine karşı fenâlık etmek kastıyla dolu farz etsek bile, kötülük irâdesi, organların davranışı vasıtasıyla fiilen hâriçte kendini göstermedikçe kimseye bir zarar gelmeyeceğinden bu hükmün, ahlâk kânununu, vazîfeyi yalnız organların davranışlarının iyi kullanılmasına verdiği anlaşılıyor. Hadîs-i şerîfden ise iyi olsun, kötü olsun, niyetlerimizin tümünden mes’ul olduğumuz açıkça anlaşılıyor. Bu yüzden Şer’î kânuna göre, biz, fiil sahasına çıkmamış olan niyetlerimizden de sorumluyuz. Nitekim *Kur’ân-ı Kerim*’de:

“... *Nefsinizde, yâni içinizde olanı açığa da vursanız, gizleseniz de, Allah Teâlâ, sizden hesabını soracaktır...*”¹³¹, diğer bir âyet-i kerimede de:

“... *Şüphesiz kulak, göz, kalb, bunların hepsinden dolayı sual sorulacaktır*”¹³², diye buyurulmuştur.

Amel ve niyet

Bizce insanın ahlâkî kıymeti, davranışlarımızdan, hareketlerimizden ziyâde niyetiyledir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, davranışlarımızın kıymetinin niyetlerimizle ölçüleceğini anlatmak için:

“*Davranışların değeri ancak niyetler ile dir*”¹³³, buyurdıkları gibi diğer bir hadîs-i şerîfde:

“*Allahu Teâlâ, sizin sûretlerinize / dış görünüşünüze, davranışlarınıza bakmaz. Kalblerinize, niyetlerinize bakar*”¹³⁴, diğer bir hadîsde de:

“*Mü’minin niyeti davranışından hayırlıdır*”¹³⁵, buyuruyor.

Kant’ın kaidesi ise, demin söylediğimiz asıl kaide-i külliyye / evrensel olan Şer’î kuralın bir dalı olup: “*Her neyi ki, halk tarafından sana yapıldığını istersen onu yap. Her neyi ki, halk*

طرفندن سکا بایلدیغنی ایسته مزسهك اونكه خلق ازواج ایجه ،
حدیث شریفه ناظر در .

۹

مسلمانلارك حقیقته تابع اولدقلری دستور اخلاقی ایشته بودر.
راسیونالیستلرجه «وظیفه ایچون ایضای وظیفه» دن معنای اخلاقی
وعملی نه ایسه مسلمانلرجهده «بر واجبی الهك امری اولدیغنی ایچون
اجرا ایتمك» دهكی معنی مآل اعتبارله اودر. حضرت رسول اکرم
(صلی الله علیه وسلم) کیجه ال آفاق چکندکدن ، وهرکس اوقویه
واردقدن سوکره نمازده اوقدر طورورلرمش که آفاقلری شیشلرمش.
زوجه سی عایشه (رضی الله عنها) ردفه سنده : «یا رسول الله ! کندیک
نه یه بوقدر بورارسك ؟ اولمش اولاجق کناهلرك مغفور اولما مشعیدر ؟»
دیه اظهار آثار شفقت ایتمش ده «افلا اکون عبداً شکورا = بر
عبد شکورده اولیه می ؟» جوابی آلمش. اعمال وافعاللرك رضای باری
ایچون یا ملق لازم کله چکی مسلمانلرك خواص وعوامنجه معلوم برفکر
مشق کدر. زیرا قرآنده سمادات دنیویه و اخرویتهك انواعی اعداد
ایدلر کدن سوکره : «ورضوان من الله اکبر ذلك هو الفوز العظيم =
جناب حقك رضایی بوتلرك هیسندن بوو کدر. فوز عظیم ایشته
بورضواندر. سورذویه، آیت ۷۳» بوو بیلور. رضوان النبی ایسه
هیچ شبهه بوقدر که مأموریه اولان ، تعیر دیکرله انسانی سر منزل
سعاده ایصال ایدمك اولان اعمال وافعاله وحقی خطرات قلبه ترتب
ایدر. هر هانکی برعمل خالص اولق ایچون «لوجه الله» اولق لازم
کله چکی بیلیم مسلمان بوقدر . حضرت عمر بن الخطاب اصحاب
کرامدن صهب رومی حقنده : «رحم الله صبیاً لو لم یخف الله لم یحصه =
الله تعالی صبییه رحمت ایسون ، ایمانی اوقدر قویدر که اللهیدن

tarafından sana yapıldığını istemezsen onunla halkı rahatsız etme”, hadîs-i şerîfine yöneliktir.

9- Rasyonalizm İslâm Dini ile barışabilir

Vazîfe için vazîfe

Müslümanların hakikatte bağlı oldukları ahlâkî kural da işte budur.

Rasyonalistlerce “vazîfe için vazîfenin yerine getirilmesi” prensibinden kastedilen ahlâkî ve amelî mânâ ne ise, Müslümanlarca da “bir vacibi / buyruğu, Allah’ın emri olduğu için yerine getirmek”teki mânâ, anlam îtibâriyle odur.

Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), gece el ayak çekildikten ve herkes uykuya vardıktan sonra, namazda o kadar dururlarmış ki ayakları şişermiş. Zevcesi Âişe (Allah ondan razı olsun) bir defasında: “*Ya Resûlullah! Kendini niye bu kadar yorarsın? Olmuş ve olacak günahların bağışlanmamış mıdır?*”, diye müşfik bir şekilde sorunca, “*Allah’a şükredici bir kul olmayayım mı?*”¹³⁶, cevabını almış.

Davranışlarımızı Allah rızası için yapmak ön koşuldur

Davranış ve yapıp ettiklerimizin Allah rızası için yapılmak lâzım geleceği, Müslümanların seçkinleri ve geniş halk kitlelerince de bilinen ortak bir fikirdir. Zîra *Kur’ân*’da dünyevî ve uhrevî saâdetin çeşitleri sayıldıktan sonra: “... *Cenâb-ı Hakk’ın rızası, bunların hepsinden üstündür, hepsinden büyüktür. En büyük başarı, işte bu rızayı kazanmaktır.*”¹³⁷ buyuruluyor.

Allah’ın rızasını kazanmak ise, şüphe yoktur ki, bize emrolunan, diğer bir ifâdeyle, insanı saâdete hedefine kavuşturacak olan davranış ve hareketlerle ve hatta kalbteki niyetlerle ilişkilendirilir. Herhangi bir davranışın, hareketin sâmimî olması için; sâdece “Allah için, Allah rızası için yapılmış” olması lâzım geleceğini bilmeyen Müslüman yoktur.

Hazret-i Ömer İbnu'l-Hattab, ashâb-ı kiramdan / Peygamberimizin arkadaşlarından Suheyb-i Rûmî hakkında: "Allahu Teâlâ, Suheyb'e rahmet etsin. İmânı o kadar güçlüdür ki Allah'dan

قورقوسى اولماسده ، كنديسنه عذابدن امان نازل اولسده ينه آكا
عصيان اتمز . بويوربور . آكلاشيلبور كه صهييك اطاعى ، عدم
عصيانى صرف واجب الاتباع بيلديكى مقام اعلاى الوهيته جلال
قدرسه احترامدن نشأت ايدورمش . امام شافعى : « هيج بر منظرديه
كيريشديكى بيلم كه حقه خصمك ينده ظهور ايتديكى نهي
ايتيم . » ديور . كورولبور كه امام مشار اليك مناظره دن مقصدى
خصمى الزامدن زاده حقيقتك تين وظهورى ايتش . وحق ينده
ظاهر اولسه نفس الامرده عرض مطلوب ايله علاقه دار اولمان نطمين
نفس ، عجب ، خصمه تفوق كى شوايك آرايه قارشماسدن احتراز
ايدورمش . كذلك مشهور سعدى شيرازيك نقله كوره شيخى
مهروردى كيجه ياريسنده كى عبادات و مناجاتده : « يارب ! بنم جسمى
جهنمه ات . و او قدر بويوت كه قوللر كدن كيسه يه اوزاد ، بر قالماسون . »
نيازنده بولونورمش . سرى سقطى ديرمش كه : « وقتيله بر كره الحمد لله
ديديكم ايچون اوتوزسده در استغفار ايدورم . بغدادده بر يانغين اولدى
ايدى . برى بكا تصادف ايدوب سنك دكانك قور تولدى ديدى . بنده
الحمد لله ديدم . ايسته اوتوزسده در بوحمدعه نادم . چونكه او آنده باشقه سنى
اونودوب كندى خير يى دوشونمشدم . » سفيان ثورى رابعه عدويه به :
« ايمانك حقيق ندره ؟ » ديه صور نجه او : « اللهك به جهنمدن قورقديم ،
نده جنى سوديكم ايچون عبادت ايتش دكم . يوقسه كوتوخدمتكاردن
نه فرق فالير ؟ بن او كا عبتمدن ، اشتباقدن طولاي عبادت ايدورم . »
جوابى و يريور . ابو سليمان دارانى ديور كه : « اللهك اوله قوللرى
وارد كه انلرى نه جهنم قورقوسى ، نه جنت اميدى اللهدن غافل
راقاز . يعنى اللهى تفكر بوكى شيللرى عقللر نه كنيرمن . » نرده
قالدى كه دنيايى : « معروف كرخى به خوانندن برى : « يا با محفوظ
سنى بودرجه عبادته سوق ايدن شى ندره ؟ » ديه صورمش . اوسكوت

korkusu olmasa da, kendisinin azaba uğramayacağı bildirilse de, yine Allah’a isyan etmez”, buyuruyor.

Anlaşıyor ki, Suheyb’in itâati, isyandan korunması, sırf tâbi olunması gerektiğine inandığı en yüce ulûhiyet makamının yüksek değerine saygı duymasından ileri geliyormuş.

İmam-ı Şâfii: “Hiçbir tartışmaya girdiğimi bilmem ki; hakîkatin, hasmımın tarafında ortaya çıktığını temenni etmeyeyim”, diyor.

Görülüyor ki, adı geçen imamın, münazaraya / tartışmaya girmekten maksadı, hasmını ezmekten ziyâde hakîkatin ortaya çıkması imiş. Ve hakîkat kendi tarafında ortaya çıksa, birinci derecede arzu edilen gaye ile ilgili olmayan nefsi tatmin, kibir, hasma üstün gelme gibi şâibelerin / kusurların araya karışmasından kaçınıyormuş.

Aynı şekilde meşhur Sa’dî-i Şîrâzî’nin nakline göre, şeyhi Sühreverdi gece yarısındaki ibâdet ve yalvarıp yakarışlarında: “Ya Rab! Benim cesedimi Cehenneme at. Ve o kadar büyü ki, kullarından kimseye orada yer kalmasın!” yakarışında bulunurmuş.¹³⁸

Serî-i Sakatî dermiş ki: “Vaktiyle bir kere ‘elhamdülillâh’ dediğim için otuz senedir istiğfar / tövbe ediyorum.” Bağdat’ta bir yangın oldu idi. [Bütün çarşı yanmıştı.] Biri bana tesadüf edip, ‘Senin dükkânın kurtuldu!’ dedi. Ben de ‘Elhamdülillah / Allah’a hamdolsun!’ dedim. İşte otuz senedir bu şükrüme pişmanım. Çünkü o anda başkasını unutup kendi iyiliğimi düşünmüştüm.”

Süfyân-ı Sevrî, Râbia-i Adeviyye’ye: “Îmânının hakîkati nedir?” diye sorunca o, “Allah’ın ne cehenneminden korktuğum, ne de cenneti sevdiğim için ibâdet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetkârdan ne farkım kalır? Ben, O’na muhabbetimden, özlemimden, arzumdan dolayı ibâdet ederim”, cevabını veriyor.

Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: “Allah’ın öyle kulları vardır ki, onları ne cehennem korkusu, ne cennet ümidi, Allah’dan gafil / habersiz bırakmaz. Yâni, Allah’ı tefekkür, bu gibi şeyleri akıllarına getirmez. Nerede kaldı ki dünyayı!..”

Ma'rûf-ı Kerhî'ye arkadaşlarından biri: "Ey Ebâ Mâhfûz! Seni bu derece ibâdete sevk eden şey nedir?" diye sormuş. O sükût

ایچش. اوزات نه اصرار ایدەرك سورمش : « ذکر موتی؟ - موت دیدیکك نەدرکه؟! - قبر وریزخ ذکریمی؟ - قبر دیدیکك نەدرکه؟! - جهنم قورقوسيله جنت امیدیمی؟ - بودیدیکك نه ایچش؟ بوسایدیکك شیلرك كافهسی ید قدرئنده اولان. ملك قادر اویله بر ذات اجل واعلادركه اکر اونی سورسەك شودیدیکك ریتك هپسە سكاوتودورور. کندیسی ایله آراکده بر معرفت، بر بیدیک، بر طایفه اولورسه بونلرك هپسەند سنی قورتاریر. » جوانی ویرمش .

انسانلرك وجه ایمان ائەدن، يالکیز وظيفه وظيفه اولدینی ایچون ابقاء نظریه اخلاقهسی عشقه بورادیه قدرتهذب نفسه مقتدر اولوب اولال. مەجقلری مناقشه ائەکیزین بونك عالم اسلامده امثالی تعداد ایله بئیرە مەجکیزی سولیه بیلیر. ایشك الک مهم جهتی انسانلرك بو دورلوسنده احراز شان و شرف، انقای نیک نام ائەك غایهسی نیله یوقدر. زیرا مسلمانلرك مقتدا هپی اولان حضرت رسول (صلی الله علیه وسلم) اخلاصی امر ایچش و : « یا ایها الناس! اخلصوا اعمالکم لله فان الله لا یقبل من الاعمال الا ما خالص له = ای ناس! اعمالکیزک لوجه الله اولسانه، اوکایاشقه هیچ بریت قاریشامنه دقت ایدیکیز. زیرا الله تعالی اعمال ایچنده خالص اولارق کندیجه رضامتی ایچون یالیش اولانلرنیدن باشقهسی قبول ایچمز. » و ان الله لا یقبل من العمل الا ما کان له خالصاً وابتغی به وجهه = جناب الله عملک یالکیز خالص اولاتی ووجه ذوالجلالی طاب ایدیلەرك یابلاتی قبول ایدر » بویورمشدر .

بوسیدن طولاییدرکه اعمال صالحهك خفی اولانی آجیق اولاننه ترجیح ایدیه کلشدر. زیرا عمل سر، ریا و قصەدن آزاده اولاییلیر. ودرجه کال خالصیه ده یاقین اولور. صاغ الک ویردیکدن صول الک خبردار اولمامسندەکی ذوق وجدانی لاتی بیلیم شرقی یوقدر

etmiş. O zât yine ısrar ederek sormuş: “- Ölümlü anmak mı?” “- Ölümlü dediğin nedir ki?” - Kabir ve berzahı¹³⁹ düşünmek mi?” “-Kabir dediğin nedir ki?” “-Cehennem korkusuyla cennet ümidi mi?” “- Bu dediğin ne imiş?..

Bu saydığın şeylerin hepsini kudretinde bulunduran / elinde tutan, mutlak güç ve kuvvet sâhibi öyle yüce bir Zât’tır ki, eğer O’nu seversen, şu dediklerinin hepsini sana unutturur. Kendisi ile aranda bir marifet, bir bilgi, bir tanışma olursa, bunların hepsinden seni kurtarır!” cevabını vermiş.

Vazîfe aşkı

İnsanların vahye îmân etmeden, yalnız “vazîfeyi vazîfe olduğu için îfâ / yerine getirme” ahlâk nazariyesinin aşkıyla bu dereceye kadar nefsi terbiyeye muktedir olup olamayacaklarını münâkaşa etmeksizin, bunun İslâm âleminde örneklerini saymakla bitiremeyeceğimizi söyleyebiliriz. İşin en mühim ciheti, îsârın¹⁴⁰ bu türüsünde şan ve şeref kazanmak, ölümsüz bir isim bırakmak gayesi bile yoktur. Zîra Müslümanların kendisine tâbi oldukları Hazret-i Resûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) “ihlâs”ı emretmiş ve, “*Ey insanlar! Davranışlarınızın, hareketlerinizin Allah için olmasına, ona başka hiçbir niyet karışmamasına dikkat ediniz. Zîra Allahu Teâlâ, ameller içinde samimî olarak kendi rızası için yapılmış olanlarından başkasını kabul etmez.*”¹⁴¹ Ve “*Cenab-ı Allah, amelin yalnız samimî olanını ve yalnız O’nun rızası taleb edilerek, gözetilerek yapılanını kabul eder*”¹⁴², buyurmuştur.

Bu sebepten dolayıdır ki, sâlih amellerin / yararlı, güzel işlerin [nâfile olanlarının]¹⁴³ gizli olanı, açık olanına tercih edile gelmiştir. Zîra gizli yapılan davranış, gösterişten ve sun’îliğe kaçmaktan, yapmacıktan uzak olabilir. Ve sırf Allah rızası için yapılmış olmak derecesine daha yakın olur. Sağ elin verdiğinden sol elin haberdar olmamasındaki vicdanî zevkin lezzetini bilmeyen Şarklı yoktur,

دیه بیلیر . نه کیم قرآن کریمده : « ان تبدوا الصدقات فنعما هی وان تحفوها وتؤتوها الفقراء فهو خیر لکم » اکر صدقاتی آجیقلارسه کن نه اعلی ! اکر کیزله یوبده ققرايه وبربرسه کن سزک ایچون دها خیرلدر . سورة بقره ، آیت ۱۷۳ « دیه وارد اولمشدر . کذلک اخلاصک الک برنجی علامتی سر وعلائیک بر اولماسیدر دیلمشیدر . نه کیم حدیث شریفده : « تمام الیر ان تعمل فی السر عمل الدلانیة = برک تمام اولماسی آجیقلده کی عملکی کیزلی ده باعقله کی وابسته در . دیکر بر حدیث شریفده ده « من احسن فیما یبینه و بین الله کفاه الله ما یبینه و بین الناس ومن اصلح سر یرته احسن الله علائیکه = هر کیم کندیس ایلله آرسندده کی حالی یعنی کیزلی عمللری دوزلیرسه الله تالی ده او کیمسه ایلله خلق آراسندده کی معامله دن یعنی آجیق عمللر دن متولد قتالنه محل بر اقلاز . هر کیم باطنی ، سرخی ، اصلاح ایدرسه جناب حق ظاهری ، علائقی کوزلشدیر بر ، بیورلشدیر .

۱۰

کورولورده شریعت اسلامی و احکامات اخلاقیه فی مشکاة نبوتدن اقتباس ایتکله بو مبادیک عقلی اولماسنه ذره جه خلل کشرمه مش ، عقله مستحق اولدنی منزل شرف و امتیازک ذره سی فدا ایجه مش اولبور . مسئله ک جهت نظریه سی بویه اولدنی کی دین اسلام بونک جهت عملیه و تطبیقیه سنده یعنی وظیفه فکریک طبقات مختلفه خلق آراسنده انتشار ایجه سندده مثالسیز بره و فقیهت اظهار ایتشدیر . بالاده بحث استدی کمز صهیب رومی ، شافعی ، سهروردی ، سری سقعی ، ابو سلیمان دارانی ، معروف کرخی ، رابعه عدویه کی اعظم رجال ونسوانک امثالی جوق اولقله : « ابو نذر مسلم انزلک اکثریت عظمائی تشکیل ایتزلر . بو مرتبه علای اخلاقیه وارمق ایچون نه قدر متین

diyebiliriz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: “Eğer sadakaları açıklarsanız ne iyi! Eğer gizleyip de fakirlere verirsiniz sizin için daha hayırlıdır...”¹⁴⁴, diye belirtilmiştir. Aynı şekilde ihlâsın en birinci alâmeti, gizlilik ve açıklığın bir olmasıdır [insanın gizli hâli ile alenî hali arasında fark bulunmasıdır]¹⁴⁵, denilmiştir. Nitekim hadîs-i şerîfde, “İyiliğin tamam olması, açıktaki amelini gizlide yapmaya bağlıdır”¹⁴⁶, diğer bir hadîs-i şerîfde de, “Her kim kendisi ile Allah arasındaki hâli, yâni gizli amelleri düzeltirse, Allahu Teâlâ da o kimse ile halk arasındaki muâmeleden, yâni açık amellerinden ortaya çıkan fenâlığa yer bırakmaz. Her kim iç dünyasını, sırrını düzeltirse, Cenâb-ı Hakk dış görünüşünü, dış dünyasını güzelleştirir”¹⁴⁷, buyurulmuştur.

10- Ahlâkın kaynağı vahiy olmakla ahlâkî vazîfe niteliğini kaybetmez

Görülüyor ki İslâm şerîatı ahlâkî vazîfeleri peygamberlik aydınlığından almakla, bu prensiplerin aklî nitelikte olmasına da zerrece zarar getirmemiş; aklın hak ettiği şeref ve ayrıcalığın zerresini feda etmemiş oluyor.

Meselenin nazarî yanı böyle olduğu gibi, İslâm dini bunun amelî ve tatbikî cephesinde de, yâni vazîfe fikrinin bütün halk tabakaları arasında yayılmasında da eşsiz bir muvaffakiyet göstermiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Suheyb-i Rûmî, Şâfi'î, Sühreverdî, Serî Sakatî, Ebû Süleyman Dârânî, Ma'rûf-ı Kerhî, Râbia-i Adeviyye gibi önde gelen erkeklerin ve kadınların benzerleri çok olmakla beraber, bunlar Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturmazlar. Bu yüksek ahlâk seviyesine varmak için ne kadar sağlam

بر مجاهده، نه قدر عالی بر تربیه فکریه و روحیه احتیاج اولدینی
ایضاح اتمک زائددر. خلقک اکثری بوجیه کمالی یالکز تصور اتمکله
ا کتفا ایدر. دهادون طبقه ده کی عوام ناسک فعالیتده سانی، نه قدر اولسه
روز جزاده کی ثواب و عقاب تصور ایدر. یعنی آتیجه سی فکر منفعتدر.
آتیجی شوراسی کمال اهمیتله اختصاره سزادرکه بر کمال مجردی
کندیلرینه غایه عمل اتخاذ ایدم چک قدر یوکسله مین بوعوام زمهره سی
بیله اعمالده اخلاصک وجوب و اهمیتنی تقدیر ایتیور دکلددر. آنلرده
شوق ثواب و یا خوف عذاب - صرف نقصان تربیه اولارق - وظیفه
حقیقه فکریته قاریشدر مقصدن منع نفس ایدم مدکاری بر سانی خفیدن
باشقه بر شی دکلددر. اوامر دینی عمومیه شامل، یعنی وظیفه کلی
اولدینی ایچون هبسته اخلاصه بر تمایل وار. عاتی بواخلاص هبسته
بالفعل موجود اولامیور. شریعت مظهره اکثر نفوس بشریه کوره
حتیاتی مجرد یعنی تلقین اتمک تربیه و تصحیح اخلاق ایچون دوا
کافی اولمادینی نظر اعتباره آلارق ترغیبات و ترهبات مشخصه [Concret]،
سعادت و شقاوت اخرویه نیک تفصیل احواله یک زیاده اعتنا ایشدر.
واقعا ده نفوس بشریه نیک کالات اخلاقیه و سول ایچون ترغیب و ترهیب
مادییه اولان احتیاجی منکر دکلددر. زیرا بدایت امرده انسانک
کندیستدن فکر متفنی سوکوب آتماسی امکانسزدر. دیگر طرفدن ده فکر
منفعت نشأ اولای بشریه ده تربیه فکریه و روحیه نی تسهیل ایدیور.
اراده نیک بر غایه قیمنداره قولایجه توجه اتمسته یاریم ایدیور. علم
و عرفان آردنجه، عقل و درایت توسع و اعمالی استبدکجه غایه ده
یوکسایر. غایه فعالیت ایسه نهایت کافه سعادتانی متضمن اولان رضای
باری به منجر اولور. حقیقی فکر وظیفه ده ایسته اوزمان تمام و کمالی
اوزده بالفعل حاصل اولور. بوقیه فلسفه نیک بزه اوکرنیکی طرزده
وظیفه فکری صرف نظری بر مابقی حائز اولارق قالیر و بالفعل

bir mücâdeleye, gayrete, ne kadar yüksek bir fikir ve ruh terbiyesine ihtiyaç olduğunu izah etmek gereksizdir.

Halkın çoğunluğu, bu yüksek ahlâkî gayeyi yalnız düşünmekle yetinir. Daha alt tabakadaki insanları faaliyete sevk eden etken, ne kadar olsa kıyâmet günündeki sevap ve cezâ düşüncesidir. Yâni açıkçası, menfaat fikridir.

İhlâs

Ancak şurası büyük bir ehemmiyetle hatırlatılmalıdır ki, mücerred / soyut bir kavram olan kemâli, kendilerine hareket ve fiilin gayesi olarak seçecek kadar yükselemeyen bu halk topluluğu bile, amelde samîmiyetin, lüzum ve ehemmiyetini takdir etmiyor değildir. Onlarda sevap kazanmaya yönelik yahut azaba uğrama korkusu -sırf terbiye eksikliği olarak- hakîkî vazîfe fikrine karıştırmaktan kendilerini sakınamadıkları gizli bir sebepten başka bir şey değildir. Dinî emirler geneli kapsadığı, yâni küllî / evrensel nitelikte vazîfe olduğu için, hepsinde de ihlâsa bir eğilim, bir yönelme var. Gerçi bu ihlâs, hepsinde fiilen mevcut olamıyor. Şerîat-ı mutahhara / temiz, yüce Şerîat, insanların çoğunluğuna göre mücerred / soyut hakikatleri telkin etmenin, ahlâkî terbiye ve düzeltmek için kâfi çözüm olmadığını dikkate alarak, müşahhas / somut [Concret] teşvik ve cezâlara, uhrevî saâdet ile bedbahtlık durumlarının detaylarına pek ziyâde özen göstermiştir.

Gerçekte insanların ahlâkî olgunluğa ulaşmak, varmak için maddî teşvik ve cezâlara muhtaç oldukları inkâr edilemez. Zîra işin başlangıcında insanın kendisinden menfaat fikrini söküp atması imkânsızdır.

Diğer taraftan da menfaat fikri, insanda ilk ortaya çıkışında fikir ve ruh terbiyesini kolaylaştırıyor. İradenin kıymetli bir gayeye kolayca yönelmesine yardım ediyor. İlim ve irfan arttıkça, akıl ve dirâyet / kavrayış genişleyip yükseldikçe, gaye de yükselir. Gayelerin gayesi ise,

sonunda saâdetlerin tümünü içine alan Allah'ın rızasına varır. Hakîkî vazîfe fikri de, işte o zaman tam ve mükemmel olarak fiilen gerçekleşir. Yoksa felsefenin bize öğrettiği tarzda vazîfe fikri, sırf nazarî / teorik bir mâhiyete sâhip olarak kalır ve fiilen

قلیلده براتر. و اخلاقیونک غایه خیالاری تعین ایدن برتمی صرف مرتبه سندن اونه کجه من .

بوندن طولاییدر که شریعت احمدیه نیک ناسی طریق خیر و صلاحه سوق ایچون ابتدکی خطابنک موضوعی- بری سعادت محضه دن، رضای حق دن؛ دیکری « تراب و عقایدن عبارت اولق اوزره- ایکی درجه لیدر . بدایت حالده ایکنجی درجه ده کی خطابه مستحق اولیان یوقدر . برنجی درجه دن خطابه مظهر اولایمک هر حالده یونک بر مرتبه کالی احرازه متوقدر . «الدنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام علی اهل الدنیا وهاجر امان علی اهل الله = دنیا اهل آخرته ، آخرت اهل دنیا» دنیا ایله آخرتک هر ایکسی ده اهل الله حرامدر « حدیث شریعی مؤمنلری غایه اخلاقیلرینه کوزده اوجه آیرمشددر . «اهل دنیا» تسمیه ایدیلن برنجی مرتبه ده کی انسانلرک قیمت اخلاقیسی اولمادیغه دال اولان آیات و احادیثک عددی مابیلایمچق قدر چوقدر . نظر شرع شریفده قیمت اخلاقییه یی خاثر اولانلر « اهل آخرت » ایله «اهل الله» در. اهل آخرت ایکنجی درجه دن مستحق خطابددر. صل اهل کمال ایسه برنجی درجه ده کی خطابه مستحق اولان اهل الله در که اهل آخرت ایله ینلریده: «حسنات الابراار سیئات المفترین = ابرارک حسناتی مقربینک سیئاتیدر» مصداقجه فرق عظیم وارددر .

« اهل الله » و « مقربین » زمرة جلیله سی تشکیل ایدن یختیازلر ایمان و معرفتده، صلاح و خیرده ترقی ایچون هیچ برحدو یایان اولمادیغی دوشونمکدن برآن خالی قالمیان ، دیده حتی احراز کالات نی نهاییه قهر ایدن ذوات عالیه در. قرآن کریمده حقارنده : « الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون = خبر کز اولسون ! اولیاء الله ایچون هیچ بر خوف یوقدر. حزن ده نهدر بیامزلر » آیت کریمه سی وارد اولان بو ذوات کرامک دستور حرکتی « من استوی یوماء فهو

kalblerde yer etmez. Ve ahlâkçıların hayâllerinin gayesini tâyin eden sırf bir temenni mertebesinden öteye geçemez.

“Dünya ehli”, “Âhiret ehli” ve “Allah ehli”...

Bundan dolayıdır ki, Şerîat-ı Ahmediyye’nin (Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem’in getirdiği dinin) insanları iyilik ve kurtuluş yoluna sevk etmek için yaptığı hitapların mevzuu; -biri, sırf saâdetten, Allah rızasından; diğeri, sevaptan ve cezâdan ibâret olmak üzere- iki derecelidir. Başlangıç hâlinde ikinci derecedeki hitaba hak kazanamayan yoktur. Birinci derecedeki hitaba mazhar olabilmek / erişebilmek, kavuşabilmek herhâlde büyük bir kemâl mertebesini kazanmaya bağlıdır.

“Dünya âhiret ehline; âhiret dünya ehline; dünya ile âhiretin her ikisi de, Allah ehline haramdır”¹⁴⁸, hadîs-i şerîfi mü’minleri, ahlâkî gayelerine göre üçe ayırmıştır:

“Dünya ehli” diye isimlendirilen birinci mertebedeki insanların ahlâkî kıymeti olmadığına delil olan âyetlerin ve hadîslerin adedi sayılamayacak kadar çoktur.

Şer’i şerîf’e (yüce İslâm şerîatine) göre ahlâk açısından kıymet taşıyanlar “âhiret ehli” ile “Allah ehli”dir. “Âhiret ehli”, ikinci dereceden bir hitaba hak kazanmıştır. Asıl kemâl ehli ise, birinci derecedeki hitablara hak kazanan “Allah ehli”dir ki, “Âhiret ehli” ile bunların aralarında: “Ebrarın hasenâtı / iyi insanların güzel işleri, mukarrebînin / Allah’a yakın olanların nazarında kötü işlerdir”, ölçüsünce büyük fark vardır.

“Allah ehli” ve “mukarrebîn” / Allah’a yakın olanlar şerefli topluluğunu oluşturan mes’ut ve mutlu kişiler, îmân ve bilgide, iyilik ve kurtuluş yolunda yükselmek için hiçbir sınır ve engel olmadığını düşünmekten bir an uzak kalmayan, gayretlerini mutlak kemâl pâyelerini / mertebelerini kazanmaya ayıran, tahsis eden yüksek kimselerdir.

Kur’ân-ı Kerim’de haklarında, “Haberiniz olsun! Allah’ın velî kulları için hiçbir korku yoktur. Hüzün nedir bilmezler”¹⁴⁹, âyet-i kerimesinde belirtilen bu güzîde / seçkin zâtların hareket kuralları,

مغبون = اینک آنی بر برینه مساوی اولان کعبه آلدانمشدر ، مغبوندر ، آریدر . بولر مغبونلر زه مرهسندن قور تولقی ایچون دائما مراقبه و محاسبه نفسدن غفلت اجزلر ، وهران حیاتلریده اولکی آیدن دها کامل و دها مبرقی اولنه چالیشیرلر . اوله بر حرص تنکملری وارد که بی نهایه بیلدکلی مراتب کالانک هیچ برله قانع اولمازلر . قرآن کریمده قیامت کونیه «یوم نقان» نامی و برلهسی ایشته بوندن نشأت ایدور . زیرا اوراده کافر و مؤمن ، پروفاجر ، ولی و صدیق هیچ بر کیسه یوقدر که کندیسی آلدانمش کورمهسون . هر کس کندی بولوندینی مرتبهدن اعلی و ارقی بر مرتبه موجود اولدیغنی کوره جک و بوجهدن آلدانمش اولدیغنی آکالا یا حقدر .

آخیق شوراسی ده جای ناملر که حسنانده سائق عمللری نواب و عقاب اولان اهل آخرتک مبدأ اخلاقیاری ده . مقرینک مبدئی قدر یوکسکلهسه سیه . هر حالده بعضی مذاهب فلسفیه یک تلقین ابتدییکی مبدأ منفعتدن چوق دها یوکسکدر . اولرله عادتاً هیچ برعلاقهسی یوقدر . بو ینه راسیونالیستلرک بکنه سیه چکی بر وظیفه مبدئیدن باشقه برشی دکلددر . منفعت مبدئی قبول ایدنلرک سائق اعمالی منفعت عاجله اولدیغنی ایچون آنلرجه مأمون القائله اولقی شرطیه هر منفعت عاجله مقبولدر و خبر مطلوبدر . منفعت اخرویه سوداسنده بولونان — تربیه روحیهسی اکیک دیدیکمز — بو مساعائیلر ایسه بو منفعت اخرویه ملاحظه سیه برابر بوتون کائناتی بر نظام بدیع اکل اوزره یارادان ، و بو میسانده نوع بشر ایچون ده سعادت دنیویه و اخرویه سی کافل و فطرت اصلیه سنه اک موافق اولان قوانینی وضع ایدن ذات اجل و اعانلک امرینه اقتدای دوشونورلر که نتیجه الامر به عمللرینک مقتضیسی بر خیر محض اولمش اولور . و راسیونالیستلرک انسانلری مکلف طوعتی ایسته دکلی مشهور قاعده کلیه تمامیه موافق حرکته بولونمش اولورلر .

“İki anı birbirine eşit olan kimse aldanmıştır, zarardadır”, sözüdür.

Bunlar, zarara uğrayanların zümresinden kurtulmak için dâima nefislerini kontrol eder, dâima kendilerini hesaba çekerler, ve her an hayatlarında daha evvelki andan daha olgun ve daha ileri olmaya çalışırlar. Öyle bir hırs ve istekle hareket ederler ki, sonsuz bildikleri kemâl mertebelerinin hiçbirisiyle yetinmezler. *Kur’ân-ı Kerim*’de kıyâmet gününe “Tegâbun günü” adı verilmesi, işte bundan ileri geliyor. Zîra orada kâfir ve mü’min, iyi ve kötü, velî ve siddîk hiçbir kimse yoktur ki, kendisini aldanmış görmesin. Herkes kendi bulunduğu mertebeden daha yüksek ve daha mükemmel bir mertebe mevcud olduğunu görecektir ve bu cihetten aldanmış olduğunu anlayacaktır.

Ancak şurası da düşünülmesi gereken bir husustur ki, yapılan iyilikleri sevap ve cezâ tesiriyle yapan “âhiret ehli”nin ahlâkî prensipleri de -mukarrebîn / Allah’a yakın olanların ahlâkî prensibine yükselmese bile- herhâlde bâzı felsefî akımların telkin ettiği menfaat prensibinden çok daha yüksektir. Onlarla âdeta hiçbir alâkası yoktur.

Bu, yine rasyonalistlerin beğenebileceği bir vazîfe prensibinden başka bir şey değildir. Menfaat prensibini kabul edenleri harekete geçiren etken, hemen elde edilecek menfaat olduğu için onlara göre insana bir sıkıntı getirmemesi şartıyla, kısa zamanda gerçekleşecek her menfaat makbuldür ve istenmeye değer bir iyiliktir.

Uhrevî menfaat sevdasında bulunan -ruhî terbiyesi eksik dediğimiz- bu Müslümanlar ise, bu uhrevî menfaat düşüncesiyle beraber, bütün kâinatı en mükemmel nîzam üzere yaratan, ve bu meyanda, insan cinsi için de dünyevî ve uhrevî bahtiyarlığı sağlayan ve beşerin asıl fıtratına en uygun olan kânunları koyan şanı yüce Allah’ın emrine itâati düşünürler ki, netice îtibâriyle yine amellerinin gerektirdiği şey, yine sırf iyilik olmuş olur. Ve rasyonalistlerin insanları mükellef / sorumlu

tutmak istedikleri meşhur küllî kaideye / evrensel kurala tamamıyla uygun harekette bulunmuş olurlar.

بو مناسبته شرق حقهده يازلمش بعض آئارده آرا صبره تصادف ايديلن بر ياكلى تصحيح ايجكى كنديمزه بر وظيفه عد ايدموز . اوروياليرك بر طاقى كنديلري كي انسان اولان بعض مخلوقه تبعد مرتبه سنده ايديلن تعظمت حقهده كوردكاري نمونه له آلهامارق بر شرقايليركده بيميرمن صلى الله عليه وسلم اقدمزه عبادت ايتديكمزه قائل اوليورلر . بوندن ياكلىش بر فكر اولاماز . مسلمانلر وظيفه عبادتي آخيق خالقاره قارشى ايفا ايدرلر . و عبادت مولايه هيچ بر كيمسي تشريك ايجرلر . چونكه بو ، اونلرجه شرك محضدر . بت برستلك عبيدر .

واقما بر مسلمانلر بيميرمن اقدمن حضرتلرله اطاعت كامله ايله اطاعتى وجائب ايماندن بيليرلر . ذات شريفه قارشى اولان تعظيم و محترمزه هيچ بر مخلوقك ديكر مخلوقه قارشى عجيله قابل قياس دكلدر . فقط بو اطاعت ، بو تعظيم ، بو محبت ايله برار هيچ بر زمان الله تعالى ايله آرازده واسطه بيلير اولان حضرت رسولك مافوق البشر بر موجود اولدني هيچ بر مسلمانك خاطريه كرز . قرآن كريمك متعدد برلرند : « قل انما انا بشر مثلكم يوحى الى = اونلره دى كه : بن آخيق سزك كي بشرم . بكا وحى اولونوره ديه وارد اولشدر . حضرت اسماء شريفه محمديه دن برى « عبدالله » يعنى « اللهك قولى » در . كله شهادتك جزه ناييسى ده : « واشهد ان محمدا عبده ورسوله » دركه بوراده حضرت بيميرك (صلم) عبيدى رسالتدن اول مذكوردر . كالات نبوتده مشاهد ايله ديني هيت وعظمتك تأثيريله بوتون اعضاسي نتره كه باشلايان بر اعرابي بي حضرت بيمير (صلى الله عليه وسلم) : « هون عليك فاما انا ابن امرأة كانت تأكل القديد = كنديكه كل . بده قديد لقمه سيله كچين بر قارينك اوغلي يم . » سوزلريله

11- Müslümanların Peygamber inancı

Bu münasebetle Şark hakkında yazılmış bâzı eserlerde ara sıra tesadüf edilen bir yanlış düzeltmeyi kendimize bir vazîfe sayarız.

Avrupalıların bir kısmı, kendileri gibi insan olan bâzı mahlûklara tapınma derecesinde gösterilen saygı hakkında gördükleri örneklerle aldanarak, biz Şarklıların da, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e ibâdet ettiğimize inanıyorlar. Bundan yanlış bir fikir olamaz. Müslümanlar ibâdet vazîfesini ancak Yaradan'a karşı îfâ ederler / yerine getirirler. Ve Allah'a ibâdete hiçbir kimseyi ortak etmezler. Çünkü bu, onlara göre Allah'a eş ve ortak kabul etmektir. Putperestliğin aynısıdır.

Gerçi biz Müslümanlar, Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerine tam bir itâat ile itâat etmeyi, îmânın gereklerinden biliriz. Şerefli Zâtına karşı olan hürmet ve muhabbetimizin de hiçbir yaratılmışın diğer bir yaratılmışa karşı muhabbetiyle kıyas edilmesi mümkün değildir. Fakat bu itâat, bu saygı, bu muhabbet ile beraber hiçbir zaman Allah Teâlâ ile aramızda tebliğ vasıtası olan Hazret-i Resûl'ün insanüstü bir varlık olduğu, hiçbir Müslüman'ın hatırına gelmez.

Kur'ân-ı Kerim'in değişik yerlerinde: “Onlara de ki: Ben ancak sizin gibi insanım. Bana vahyolunur...”¹⁵⁰, diye buyrulmuştur. Hatta Hazret-i Muhammed'in güzel isimlerinden biri “Abdullah” yâni “Allah'ın kulu”dur. Kelime-i şehâdet'in ikinci kısmı da, “ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûlühû”dur. [Ve yine “ben şahadet ederim ki, Hazret-i Muhammed Allah'ın kulu ve resûlü”dür] ki, burada Hazret-i Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)'in Allah'ın kulu olması, peygamber olmasından evvel zikredilmiştir.

Peygamberin tevâzuu

Onun üstün peygamberlik özelliklerinden müşâhede ettiği heybet ve azâmetinin tesiriyle bütün vücudu titremeye başlayan bir Arab'ı,

Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem):

“- Kendine gel! Ben de kuru ekmek lokmasıyla geçinen bir kadının oğluyum”, sözleriyle

تسکین بخشاردی . مع مافیه بو تواضع علوی رسالتناهی ده اونک واجب اطاعه اولدیفنی ، تبلیغ ایتدیکی اوامرو نواهیئک طرف حقندن اولدیفنی هیچ برمسالمک ذهندن چیتارماز . زیرا امتک مرشدیدر ، هادیسیدر . تکلیفات السبیه اطاعی محض سخی اعتقاد ایدن کسه البته اولکلیفانک واسطه تبلیغه ده اطاعی محض شیر اعتقاد ایدر . حضرت پیغمبره اطاعتک وجوبی مشعر اولان آیات واحادیث کریمه عیب بو نظرله باقلیق لازم کله چکنی آکلامق ایچون آیتده کی آیات کریمه یی دقتله اوقومق کافیدر :

— « وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا » = برده رسول سزه هر نه یی کتیرمش ایسه اولی آلکنر . سزی هر نه دن نهی ایتدی ایسه اولندن ده وانچکنر . « سورة حشر ، آیت ۷ .

— « قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی يحبکم الله ویغفر لکم ذنوبکم والله غفور رحیم . قل اطیعوا الله والرسول فان تولوا فإِنَّ الله لَیَکْذِبُ کَافِرِینَ » = اونلره دی که : اکر اللهی مسووره کز بکا تبعیت ایدیکز که الله ده سزی سوسون . وکناهل کزی مغفرت ایتسون . الله ایسه غفور ورحیمدر . سن اونلره دی که : الله ورسوله اطاعت ایدیکز . اکر دیکله مزسه کز شه سز بیلکز که الله کافر لری سوز . « سورة آل عمران ، آیت ۳۹ .

— « قل اطیعوا الله واطیعوا الرسول فان تولوا فإِنَّما علیہ ما جمل وعلیکم ما حاتم وان اطیعوه تمیدوا وما علی الرسول الا البلاغ البین » = سن اونلره دی که : الله اطاعت ایدیکز . اکر اعراض ایدر سزه کز رسولک امر تبلیغه کند یسته تمجیل اولونان مسؤولیت اتحقق کند یسته ، امر اطاعتده سزه تمجیل اولونان مسؤولیت اتحقق سزه راجعدر . مع هذا اکر اوکا اطاعت ایدر سزه کز هدایتی بولور سکز ، رسول ایسه سزه فاریشتاز . اونک وظیفه سی یالکنر آجیقجه تبلیغ ایتمکدن عبارتدر . « سورة نور ، آیت ۵۳ .

sâkinleştirmişlerdi. Bununla beraber Hazret-i Peygamber'in bu ulvî tevâzuu da, ona itâat etmenin dînî bir görev olduğunu, onun bildirdiği emirlerin ve yasakların Allah tarafından vahyedilmiş olduğunu hiçbir Müslüman zihninden çıkarmaz. Çünkü o, ümmetin aydınlatıcısı, doğru yola ileticisidir. Allah'ın yüklediği ilâhî tekliflere itâatin, sırf hayır olduğuna inanan kimse, elbette o teklifleri insanlara bildirene itâat etmeyi de tam bir iyilik olarak kabul eder.

Peygambere itâat

Hazret-i Peygamber'e itâatin zorunluluğunu bildiren âyet-i kerime ve hadîs-i şerîflere, hep bu nazarla bakılmak lâzım geleceğini anlamak için aşağıdaki âyet-i kerimeleri dikkatle okumak kâfidir:

"... Bir de Resûl size her neyi getirmiş ise onu alınız. Size her neyi yasak etti ise ondan da vazgeçiniz..."¹⁵¹

"Onlara de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz, ki Allah da sizi sevsin. Ve günahlarınızı bağışlasın. Allah ise bağışlayıcı ve rahmet edicidir. Sen onlara de ki: Allah'a ve Resûl'e itâat ediniz. Eğer dinlemezseniz, şüphesiz biliniz ki Allah kâfirleri sevmez."¹⁵²

"Sen onlara de ki: Allah'a itâat ediniz. Eğer yüz çevirirseniz Resûl'ün tebliğ işinde kendisine yüklenen mes'ûliyet ancak kendisine, itâat işinde size yüklenen mes'ûliyet de ancak size âiddir. Bununla beraber eğer ona itâat ederseniz hidâyeti / doğru yolu bulursunuz. Resûl ise size karışmaz. Onun vazîfesi, yalnız açıkça tebliğ etmekten ibârettir."¹⁵³

« یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم فان تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والرسول ان کنتم تؤمنون بالله والیوم الآخر = ای ایمان ایدنلر ! الله اطاعت ایدیکیز . رسولده و ایچیکیزدن اولوالامر اولانلرده اطاعت ایدیکیز . برشی حقنده آرا کزده نزاع و اختلاف ظهور ایتدیکی تقدیرده اگر الله و یوم آخرته ایمانکنر و ارسه او شیئی اللهک و رسولنک حکمنه احاله ایدیکیز . » سورة نساء آیت ۶۳ .

بو خصوصه متعلق اقوال نبویه بده مراجعت ایتدیگیزده آئینده کی حدیثلره تصادف ایدهرز :

« اما انا بشر اذا امرتکم بشئ من دینکم فخذوا به و اذا امرتکم بشئ من رأی فانما انا بشر = بن آئحقی برشرم . سزه دیکیزه عائد برشی امر ایتدیگیزده اونکله عامل اولکنز . کندی رأیندهده سزه برشی امر ایدرسه بنم آئحقی بر بشر اولدیمکی بیلکنز . »
« اما انا بشر مثکم وان العن یخطئ ویصیب ولكن ما قلت قال الله فلن اکذب علی الله = بن آئحقی سزک کی برشرم . ظننده ایسه خطاده اولور ، صوابده اولور . لکن سزه « الله شوبله بوبله دیدی » دیدیمی ، یالاندن الله برشی اسناد ایتیکلکمه احتیال یوتدر . »

اصحاب کرام بو نکتهیه تماماً واقف اولدقلری ایچون طرف رسالندن کندیلرینه امر اولونان برایش حقنده عجب اطراف حقنده بده بوقسه حضرت پیغمبرک (سلم) رأی واجتهادیمیدر؟ دیب شکه دوشوبده کندیلرینکده آتک خلافت بر رأیلری اولدینی زمانلرده استیضاح ایدرلردی . اگر بو امر حقندر جوابی آلیرلرسه بلا تردد اطاعت واکر رأی واجتهاد نبوی اولدینی جوابی آلیرلرسه کندی رأیلرینی بیان ایدرلردی . و « وشاورهم فی الامر » ایشده اونلرله مشاوره ایت « آیت کریمه سنک منطوق منیفه تبعاً بعد المشاوره رأی اصحابک ترجیح ایدله بکیده واقع

“Ey îmân edenler! Allah’a itâat ediniz, Resûl’e de ve içinizden olan idareci olanlara da itâat ediniz. Bir şey hakkında aranızda anlaşmazlık ve ihtilâf ortaya çıktığı takdirde, eğer Allah’a ve âhiret gününe îmânınız varsa, o şeyi Allah’ın ve Resûlü’nün hükmüne bırakınız...”¹⁵⁴

Peygamber de insandır

Bu hususla ilgili olarak Hazret-i Peygamber’in sözlerine müracaat ettiğimizde aşağıdaki hadîslere rastlarız:

“Ben ancak bir insanım. Size dininize âid bir şey emrettiğimde, onu yerine getiriniz. Kendi reyimle de size bir şey emredersem, benim ancak bir insan olduğumu biliniz.”¹⁵⁵

“Ben ancak sizin gibi insanım. Zan’da ise hata da olur, isabet de olur. Lâkin size, ‘Allah şöyle böyle dedi, dedim mi, yalandan Allah’a bir şey isnad etmekliğime ihtimal yoktur.”¹⁵⁶

Ashâb-ı Kirâm bu nükteye, inceliğe tamamen vâkıf oldukları için Hazret-i Peygamber tarafından kendilerine emrolunan bir iş hakkında: “Acaba Allah tarafından mıdır? Yoksa Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in görüş ve içtihamı mıdır?”, diye şüpheyi düşüp de kendilerinin, onun aksine bir görüşleri olduğu zamanlarda, işi sorarlardı. Eğer bu emir, Allah’tandır, cevabını alırlarsa tereddütsüz itâat ederler, eğer Hazret-i Peygamber’in görüş ve içtihamı olduğu cevabını alırlarsa, kendi görüşlerini açıklarlardı. Ve “...İş konusunda onlarla istişâre et!...”¹⁵⁷ âyet-i kerimesinin son derece açık olan hükmüne uyarak müşavere ederler / fikir alışverişinde bulunurlar, istişâre sonunda ashâbın görüşünün tercih edildiği de vâki

اولوردی . نه کیم بذر ایله احد وقه لریده امر جرنی تدبیر ایتک
خصوصنده اصحاب کرامک دانی ترجیح بو بورولدی کی خرما آتینی
تعریف بو بورولکن : « بزونی باشقه دورلو یا سورز ، جوانی اوزرینه :
« اتم اعلم بامور دنیا کم = سز دنیا ایشلر یکنزی ده ا پی
بیلور سکنز » بو بورملردر .

کورولور که حضرت پیغمبره اطاعت فکر وظیفه بی اخلال ایده جاک
ماهیتده اولمادی کی عبادات و طاعاتزده حقیقته اللهه در . پیغمبره
اطاعتز بالبعیده در . بو عینله وظیفه سی ایایه عنیم ایتش بر اردونک
قوماندانه اطاعتی کیدر . ناصل که قوماندانک مسئولیتی کندینه ،
بر نفرک مسئولیتده کندینه عائد اینه پیغمبر ایله امتک مسئولیتده
بو یله در . « من احبنی فقد احب الله و من اطاعنی فقد اطاع الله =
نی سون اللهی ده سومش ، بکا اطاعت ایدن اللههده اطاعت ایتش
اولور . « حدیث شریفده کی معناده بودر . بوقسه حضرت پیغمبر
آمر مجبر دکدر . امته بالکنز حقیقی ، وظیفه انسانی سی آجیفجه تبلیغ
ایدر . آنلری طوع و یول شودر ، اگری یول بودر دییه ارشاد ایدر .
اوندن صوکره متابعت و عدم متابعت ، خیر محضی قبول ایدوب ایتمک
ایمانه ، عقیده یه یعنی مکلفک عقله مودوع قالور . نه کیم ده بین ذکر
ایتدیکمز حدیث شریفی : « من یطع الرسول فقد اطاع الله و من تولی
قفا ارسلناک علیهم حقیقاً = رسولله کیم اطاعت ایدر سه اللههده
اطاعت ایتش اولور . هر کیم ده اطاعتدن رو کردان اولور سه کندی
بیلیر . زیرا بر سی اونلرک اوزرینه نکجه بان اولارق کوندرمه دک .
سوره نساء آیت ۸۴ ، آیت کریمه سیه « فذکر انما انت مذکور است علیهم
بسیطره = سن تذکر ایت . زیرا مذکردن باشقه بر سی دکلسک .
سن اونلرک اوزریده مسیطر یعنی آمر مجبر دکلسک . سوره غاشیه
آیت ۲۱ ، ۲۲ آیت جلیله سی ایله صراحة تفسیر ایتمکده در .

olurdu. Nitekim Bedir ile Uhud harblerinde, harb işini idare etmek hususunda Ashâb-ı kirâm'ın görüşü tercih buyurulduğu gibi, hurma aşısını târif buyururlarken: “Biz bunu başka türlü yapıyoruz”, cevabı üzerine, “Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz”¹⁵⁸, buyurmuşlardır.

Peygambere itâatin hakîkî mânâsı

Görülüyor ki Hazret-i Peygamber’e itâat, vazîfe fikrini ihlâl edecek mâhiyette olmadığı gibi, bütün ibâdet ve itâatlerimiz de hakîkatte, Allah’adır. Peygamber’e itâatımız, onun Allah’tan getirdiklerine itâat demektir. Bu itâat, aynıyla vazîfesini yapmaya azmetmiş bir ordunun, kumandanına itâati gibidir. Nasıl ki, kumandanın mes’ûliyeti kendine, bir askerin mes’ûliyeti de kendine âid ise, Peygamber ile ümmetin mes’ûliyeti de böyledir. “Beni seven Allah’ı da sevmiş, bana itâat eden Allah’a da itâat etmiş olur”, hadîs-i şerîfindeki mânâ da budur. Yoksa Hazret-i Peygamber, her emrini zorla yaptıran bir âmir değildir. Ümmete yalnız hakîkati, insanî vazîfeyi açıkça tebliğ eder. Onları, doğru yol şudur, eğri yol budur, diye irşâd eder / aydınlatır. Ondan sonra ona uymak veya uymamak, mutlak hayrı kabul edip etmemek, îmân ve inanca, yâni mükellefin / sorumlu kişinin aklına bağlıdır. Nitekim demin zikrettiğimiz hadîs-i şerîfi; “Resûl’e kim itâat ederse, Allah’a da itâat etmiş olur. Her kim de itâatten yüz çevirirse kendi bilir. Zîra biz, seni, onların üzerine zorlayıcı olarak göndermedik”¹⁵⁹, âyet-i kerimesiyle; “Sen hatırlat. Zîra hatırlatıcıdan başka bir şey değilsin. Sen onların üzerinde zorlayıcı bir âmir değilsin”¹⁶⁰, âyet-i celîlesi ile açıkça tefsir etmektedir.

وظیفه و مکلفیت فکری دین اسلامده او قدر قوی بر اساسه مستنددرکه تکلیفدن پیغمبرمن (صلی الله علیه وسلم) دخی آزاده دکلدر . حتی دین اسلام ایله ، وظائف متشوعه دینه ایله ایلك مکلف اولان اودر . برخی مسلمان متبوع و مرشد اعظمزاولان پیغمبرمن (صلی الله علیه وسلم) در . حتی اونک مکلفیتی امتندن آغبردر . ازجه کیجه یازیلری اویقودن قاقوب نهجد نمازی قیلحق امتنه واجب دکل ایکن کندینه واجب ایدی . صدقه آلق امتی ایچون مباح ایکن کندینه دکلدی . امتی اولادو عیاله میراث براقوب طورورکن اونک ولو جزئی مقدارده اولسون براقیدنی میراث بنه کندیسندن روایت اولونان : « نحن معشر الانبیاء لانورث ما تركناه صدقة = بز پیغمبرلر زمره سلك میراثی کیسه یه قالماز . براقیدنمز صدقه در . » حدیث شریفه بناء ورثه یه ورله دی و بیت المال مسلمینده قالدی . امتی کی ذات رسالتیهایکده عندالله مسؤولیتی متضمن اولان شو آیات کریمه شایان عبرندر :

— « قلذلك فادع واستقم كما امرت ولا تتبع اهواءهم وقل آمنت بما انزل الله من كتاب وامرت لاعدل بينكم الله ربنا وربكم لنا اعمالنا ولكم اعمالكم لا حجة بيننا وبينكم الله يجمع بيننا واليه المصير = ايشته سن بو خصوص ایچون دعوتده بولون . محمد سکا ناصل امر اولوندیه اولهجه استقامت ایت . اونلرك آرزولرینه تبعیت ایجه . واونلره دی که : اللهمك انزال ایندیکی هر کتابه بن ایمان ایتدم . وسزك آرا کزده عدالتله معامله ایتمکه مأمور اولدم . سزکه بزم آرامنده الله وار . بزم عمللرمز بزه ، سزکده عمللرکمز سزده در . سزکه بزم آرامنده نزاع و خصومتده محل یوق . زیرا الله بزی بر آرایه کنبره جك . وازیلاجق بر حضورالتپسیدر سورۃ شوری ، آیت ۱۵۴ . — « قل انی نهیت ان اعبد الذین تدعون من دون الله لماسجانی

Mükellefiyette Peygamber ile ümmet ortaktır

Vazîfe ve mükellefiyet / yükümlülük fikri, İslâm dininde o kadar kuvvetli bir esasa dayanır ki, bu tekliften Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahi kurtulmuş değildir. Hatta İslâm dini ile, çeşitli dinî vazîfeler ile ilk mükellef olan odur.

Birinci Müslüman, kendisine tâbi olunan ve en büyük mürşidimiz olan Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Hatta onun mükellefiyeti, ümmetinden ağırdır. Örnek olarak, gece yarısı uykudan kalkıp teheccüd namazı kılmak, ümmetine vâcib değil iken kendisine vâcib idi. Sadaka almak, ümmeti için mubah iken kendisine değildi. Ümmeti, çocuk çoluğuna mîras bırakıp dururken onun az miktarda da olsun bıraktığı mîras, yine kendisinden rivâyet olunan, “*Biz peygamberler zümresinin mîrası kimseye kalmaz. Bıraktığımız sadakadır*”¹⁶¹, hadîs-i şerîfine dayanılarak mîrasçılara verilmedi ve Müslümanların devlet hazinesine kaldı. Ümmeti gibi Hazret-i Peygamber'in de Allah katında mes'ûliyetine işaret eden şu âyet-i kerimeler oldukça ibret alınmaya lâyıktır:

*“İşte sen, bu husus için dâvette bulun. Hem de sana nasıl emrolunduysa öylece dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve onlara de ki: Allah'ın indirdiği her kitaba ben îmân ettim. Ve sizin aranızda adâletle muâmele etmeye memur oldum. Sizinle bizim aramızda Allah var. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz sizedir. Sizinle bizim aramızda anlaşmazlık ve düşmanlığa da yer yok. Zîra Allah bizi bir araya getirecek. Ve varılacak yer, Yüce Allah'ın huzurudur.”*¹⁶²

البنات من ربی وامرت ان اسلم لرب العالمین = سن اونلره دی که :
اللهدن باشقه عبادت ایتدکلر کیمه عبادت ایتدکلدن بن نهی اولوندیم .
زیرا دیمدن بکا بنات کلدی . کذلک رب العالمینه قارشئ تسلیم ایله امر
اولوندیم . « سورة مؤمن ، آیت ۶۸ .

— « وامرت ان اکون من المسلمین = برده بن مسلمیندن
اونقله امر اولوندیم . « سورة یونس ، آیت ۷۳ و سورة نمل ، آیت ۹۳ .
— « قل انی امرت ان اعبد الله عخلصاً له الدین وامرت لان اکون
اول المسلمین قل انی اخاف ان عصبت ربی عذاب يوم عظیم = سن
اونلره دی که : اللهه عبادتله ، اونلک رضای بارئسی اوغریده دینه هیچ
برئسی قاریدشدرماقله امر اولوندیم کچی مسلملرک برنجیسی اونقلهده
مأمور اولدم . کذلک اونلره دی که : بن ریمه عصیان ایدرسم بک بوپوک
برکونک عذابندن قورقارم ... « سورة زمر ، آیت ۱۴ ، ۱۵ .

— « قل انی امرت ان اکون اول من اسلم ولا تکون من المشرکین =
اونلره دی که : بکا ایلك مسلمان سن اول وصاقین مشرکلردن اولما
دیه امر اولونمشدر . « سورة النعام ، آیت ۱۴ .

— « قل ان صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین لاشریک له
وبذلک امرت وانا اول المسلمین = اونلره دی که : بن صلاتم ، عبادتم ،
باشامقلغم ، اولومم هپ رب العالمین اولان الله ذوالجلال ایتچوندور . اویله
الله که هیچ برشریکی یوقدر . ایشته بن بونکله امر اولوندیم . و مسلملرک
برنجیسی بنم . « سورة النعام ، آیت ۱۲۳ .

وظیفه ومسئولیت فیکرلری نه زادهیه قدر قلوب اهل اسلامه نقش
ایدلک ایسته نلش که حضرت پیغمبرک هر امر ونهی محض حکمت
وفرمایش رب عززت اولدینی هر مسلمانیجه براسمیرهن و بویله برعقیده
حاصل اولماقدی بر غیر مسلم ایچون ایمان واهدایه طالب اولق عقله
کلزکن یته حضرت پیغمبره اطاعتک امر بالمعروفه قهر ایدلدیکنی
برآیت کریمده اوقویوروز . ایشته آیت کریمه :

“Sen onlara de ki: Allah’tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmekten ben nehyolundum. Zîra Rabb’imden bana apaçık âyetler geldi. Aynı şekilde âlemlerin Rabb’ine karşı teslim ile emrolundum.”¹⁶³

“... Bir de ben, Müslümanlardan olmakla emrolundum.”¹⁶⁴

“Sen onlara de ki: Allah’a ibâdetle, O’nun rızası uğrunda dine hiçbir şey karıştırmamakla emrolunduğum gibi, Müslümanların birincisi olmakla da emrolundum. Yine onlara de ki: Ben Rabbime isyan edersem pek büyük bir günün azabından korkarım.”¹⁶⁵

“... Onlara de ki: Bana, ‘ilk Müslüman sen ol ve sakın müşriklerden (Allah’a ortak koşanlardan) olma!’ diye emrolunmuştur.”¹⁶⁶

“Onlara de ki: Benim namazım, ibâdetim, yaşamım, ölümüm, hep âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah içindir. Öyle Allah ki, hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum ve Müslümanların birincisi benim.”¹⁶⁷

Peygambere itâatin kapsamı

Vazîfe ve mes’ûliyet fikirleri ne dereceye kadar gelip Müslümanların kalblerine nakşedilmek istenilmiş ki, Hazret-i Peygamber’in her buyruğu ve yasağının sırf hikmet ve Yüce Rabb’in bir emri olduğu, her Müslüman tarafından kesin bir hakikat olarak kabul edilir. Ve böyle bir inanç hâsıl olmadıkça bir gayri-müslim için îmân ve hidâyete tâlip olmak akla gelmezken, yine Hazret-i Peygamber’e itâatin “iyiliği emretmek” prensibine indirgendiğini bir âyet-i kerimede okuyoruz. İşte âyet-i kerime:

« يا ايها التي اذا جاءك المؤمنات يبائعنك على ان لا يشركن بالله شيئاً ولا يسرقن ولا يزنبن ولا يفتنن اولادهن ولا يأتين بهتان بفترتهن بين ايديهن وارجاهن ولا يعصينك في معروف فبائعهن واستغفرلهن الله ان الله غفور رحيم = اي نبي مكرم! مؤمن اولمق ايستهين قاديستر سكا كلوبده الله تعالى بهيج برشيني شريك طو غامق، سرقت ائتمك، زنا ائتمك، جوجوقلرني اولدورمهك، باشقه سنك جوجونى كندى قوجه لرته استاد ائتمك، هيچ بر اي ايشده سكا عصيان ائتمك اوزره مبايعه ائتمك ايستلرسه اوزلرله مبايعه ايت. والمهدن اوزلر ايچون مفرقت طلب ايت. شهبه عز الله تعالى غفور ورحيمدر، سورة ممتحه، ايت ١٢.

وظيفه ومسئوليتك نه قدر آغير تلقى ايدليني شوندى آكلا شيليركه « فاسئتم كما امرت = سكا ناصل امر اولوندييه اولهجه استقامت ايت » مآلندهكي آيت كريمى حاوى اولان سورة شريفه نازل اولديني زمان عليه الصلاة والسلام اقدم: « شيتنى سورة هود = سورة هود نى اختيارلا ندى » بو يورديلر. وفي الحقيقة مبارك صفة لارينه او تاريخده همان قبر دوشدى. كذلك حجة الوداع ايله از تحال عاليه ربه قريب صوك خطبه ده حضرت پيغمبرك (صلى الله عليه وسلم) بوتون امقى اشهاد ايدرك: « الاهل بلغت = سويليك تبليغ ايندى؟ » ديه سؤال ايتلري و « أوت يارسول الله تبليغ ايندك. » جوابى اوزرينه: « يارب شاهد اول! » ديه باركاه احديته فارشى تيريه نفس يولنده توجيه خطاب ائتمسى هب وظيفه ومسئوليت فكلر لرينك آغيرلنى حس ائتمككن و ايتدبرمك آرزوسوندى نشأت ايدوردى. الحاصل دين اسلام اقتضاستنجه عبادت و اطاعت يالكتر الله عظيم الشانه مخصوصدر. مخلوقه اطاعت آتقيق اللهك رضاسته موافق اولمق اوزره امر بالمعروفه وقوانين شرعيه ي - كه بزم احكام

“Ey şerefli Peygamber! Mü’min olmak isteyen kadınlar sana gelip de Allahu Teâlâ’ya hiçbir şeyi ortak tutmamak, hırsızlık etmemek, zinâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu kendi kocalarına isnad etmemek, hiçbir iyi işte sana isyan etmemek üzere tâbi olmak isterlerse, onların isteğini kabul et. Ve Allah’tan onlar için bağışlanmalarını dile. Şüphesiz Allah Teâlâ affedici ve merhamet edicidir.”¹⁶⁸

Vazîfe ve mes’ûliyetin ne kadar ağır telakkî edildiği şundan anlaşılır ki, “Sana nasıl emrolunduysa öylece dosdoğru ol!...”¹⁶⁹ anlamındaki âyet-i kerimeyi ihtiva eden sûre-i şerîfe nâzil olduğu zaman aleyhissâlatü vesselâm -Allah’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- Efendimiz: “Hûd Sûresi beni ihtiyarlattı!” buyurdular. Ve gerçekten de mübarek sakallarına o tarihte hemen kır düştü.

Aynı şekilde Veda Haccı ile vefatlarına yakın son hutbede Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)’in bütün ümmetini şâhid tutarak: “Söyleyin, tebliğ ettim mi?” diye sual sormaları ve “Evet ya Resûlullah! Tebliğ ettin!” cevabı üzerine, “Ya Rab, Şâhid ol!”, diye Yüce Allah’a karşı nefsinı temize çıkarma yolunda söz söylemesi, hep aynı vazîfe ve mes’ûliyet fikirlerinin ağırlığını hissetmekten ve ettirmek arzusundan ileri geliyordu.

Sözün kıyası, İslâm dini gereğince, ibâdet ve itâat, yalnız şânı yüce olan Allah’a mahsustur. Mahlûka / yaratılmışa itâat, ancak Allah’ın rızasına uygun olmak üzere, iyilik emredilmesine ve şer’î kânunlara – ki bizim medenî -

مدنیہ مزدور .. تطبیق ایتک ایستہ دیک زمانہ مقصود در . معصیتہ ایستہ
هیچ بر کیمسہ اطاعت ایدار . نه کیم حدیث شریفہ : « لا طاعة
لخلق فی معصیة الخالق » خالقہ عصیان ایتک خصوصتہ هیچ بر
مخلوقہ اطاعت اواز « بوبراشدر . بونک خلافتہ کی ظنون باطلدر .
وساحتہ اسلام مخلوقی معبود طاعتدن کلیاً بریدر .

۱۲

وظیفہ تحتہ ختام و برآمدن هر حالده مسؤولیت اخلاقیه ، مکلفیتہ
عقله مستند اولان وشوقدر که بالاده شرح وتفصیل ایتدیکمز اوزره
ایکی درجه اوزره تجلی ایدن وظیفه تصویری حقیقتہ کی مسرودات
سابقہ مزی بر دها خاطره کثیردک شوی ده سویله لم که انسانلرده کی
تفاوت تربیه اقتضاسجه درجه مکلفیتلری ده متفاوت اولقی اینجا
ایتدیکندن . اهل آخرت ایلہ اهل الاهدن ، دمن تحت ایتدیکمز
صبرده خفیفجه اشارت ایتدیکمز اوزره . وظائف دینیة اخلاقیه .
مزدور ایکی درجه لیدر . وظائفک اک اشاعی درجه سی آخره فارشی
« عدل » ، « فسه فارشی » و رخصت در . مافوق درجه سی ایستہ آخره
فارشی احسان ، « فسه فارشی » عزیمت در . بو متأخرین فلاسفه مک
وظائفی « وظائف مضیقہ Devours stricts » ایلہ « وظائف موسعه
Devours larges » دپسه تصنیف ایتارسته پک بکزر . بر مسلم
مکلف کندیتسه لایق کوردیکی مرتبه کوره نمدی به فارشی مقابلہ به
مأذون اولسه بیله دها یوکسک و مرتبه اخلاقیه اهلندن ایستہ نمره
خیر ایلہ مقابلہ ایتک وظیفه سیله کندیتسی مکلف عد ایدر .
اهل عدن و رخصت اولانلر آتیده کی آیتلرله عامل اولورلر :
« ولکم فی القصاص حیات یا اولی الالباب لکم تتون »
ای عقل صاحبقری ! سزک ایچون قصاصده حیات واردر . بونکله
برابر اومولور که الاهدن اتا ایدہ سکزه سورہ بقره آیت ۱۷۵ .

hükümlerimizdir- tatbik etmek istediği zamana indirgenmiştir. Allah’a isyan hususunda ise hiçbir kimseye itâat edilmez. Nitekim hadîs-i şerîfde:

“*Yaradan’a isyan etmek hususunda hiçbir yaratılmışı itâat olmaz*”¹⁷⁰, buyurulmuştur. Bunun aksine olan zanların, kanaatlerin hepsi bâtıldır.

Ve İslâm sahası, yaratılmışı mâbud / ilâh tanımaktan bütünüyle temizlenmiş, arındırılmıştır.

12- Dînî ve ahlâkî vazîfeler iki derecelidir: Ruhsat ve azîmet

Vazîfe bahsine son vermeden herhalde ahlâkî mes’ûliyet, mükellefiyete, akla dayanan ve şu kadar ki, yukarıda şerh ve izah ettiğimiz üzere, iki dereceli olarak görünen vazîfe tasavvuru hakkında daha evvel söylediklerimizi bir daha hatıra getirerek şunu da söyleyelim ki, insanlardaki terbiye farklılığı gereğince mükellefiyet dereceleri de ayrı olmak îcab ettiğinden -âhiret ehli ile Allah ehlinden, demin bahsettiğimiz sırada hafifce işaret ettiğimiz üzre- dinî ve ahlâkî vazîfelerimiz de iki derecelidir.

Vazîfelerin en aşağı derecesi, başkalarına karşı “adâlet”, kendine karşı “ruhsat” [yâni kolaylık, genişlik dâiresinde davranmak]’tır.

Daha üstün derecesi ise, başkalarına karşı “ihسان / iyilik”, kendine karşı “azîmet”tir¹⁷¹. Bu, son devir filozoflarının vazîfeleri “dar vazîfeler (devoirs stricts)” ile “geniş vazîfeler (devoirs larges)” diye tasnif etmelerine pek benzer.

Bir Müslüman mükellef, kendisine lâîk gördüğü mertebeye göre, şahsına yapılan saldırıya karşı mukâbele etme / karşılık verme imkânına sâhip olsa bile, daha yüksek ahlâk mertebesine erişen bir kimse, kötülüğe iyilikle karşılık vermek vazîfesiyle kendisini mükellef sayar.

Azîmet ve ruhsat ile ilgili âyetler

Adâlet ve ruhsat ehlinden olanlar aşğıdaki âyetlere göre hareket ederler:

“Ey akıl sâhipleri! Sizin için kısısta hayat vardır. Bununla beraber umulur ki Allah’tan gerektiğı şekilde korkasınız.”¹⁷²

« فَن اَعْتَدِي عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدِي عَلَيْكُمْ
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ = هر کیم سزّه تعدی ایدرسه
 سزّه ایتدیکی تعدینک مثله اوکا مقابله ایدیکز . لکن اللهیدن
 اتقا ایدیکز . و بیلکیز که الله متقین ایله برادرده » سوره بقره آیت ۱۹۰ .
 — « وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَسْلَحَ فَأَجِرْهُ عَلَىٰ اللَّهِ أَنَّهُ
 لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ = برسیته تک جزاسی اونک کی برسیته در . لکن هر کیم
 راه عفو وصلاحی طوئارسه اجری اللهه قایلر . شه سز الله تعالی ظلم
 ایدنلری سوزن . « سوره شوری آیت ۲۸ .
 اهل احسان و عزیمت ایسه آئیده کی آیات کریمه ایله عمل ایدرنر:
 — « وَإِنْ لَعَفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ = اگر عفو ایدرسه کز تقوایدها
 موافق برایش پایش اولورسکیز . « سوره بقره آیت ۲۳۸ .
 — « وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا الْاِتِّحَابُونَ اِنْ يَنْفَرُوا إِلَيْكُمْ = برده اونار
 عفو وصفح ایله معامله ایتسونلر . اللهم سزّه مغفرت ایتدیکی
 ایسته من میسکیز ؟ « سوره نوره آیت ۲۲ .
 « اِنْ تَبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تَخَفُوا أَوْ لَعَفُوا عَنْ سُورٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ
 عَفْوًا قَدِيرًا = سز اکر بر خیری اظهار و یا خود بر قتالی عفو
 ایدرسه کز شه سز الله تعالی صاحب عفو جزیلدر ؟ سزی عفو ایدر .
 صاحب قدرت و اسعه در ؛ سزّه مقابله ایتجه که ادرده . « سوره نساء آیت ۱۵۸ .
 — « وَإِنْ لَعَفُوا وَتَصَفَحُوا وَتَنَفَرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ =
 اکر اونارک دشمنلکارتنه قارش عفو ایله معامله ایدر ، مقابله
 ایتجه کز ، خطالری ستر ایدرسه کز شه سز الله تعالی غفور
 ورحیمدر . « سوره تباہ آیت ۱۴ .
 — « لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يَنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ
 وَالْمُؤْتِينَ عَنِ النَّاسِ وَأُولَٰئِكَ يُحِبُّ اللَّهُ الْمُحْسِنِينَ = او متقیلر ایچون که یسر
 حاللریدهده ، عسر حاللریدهده اتفاق ایدرلر ، غیظلری بکرلر ، خلق

“... Her kim size karşı saldırıda bulunursa, size yaptığı saldırının benzeriyle ona karşılık veriniz. Lâkin Allah’tan gerektiği biçimde korkunuz. Ve biliniz ki Allah, kendisinden gerektiği şekilde korkanlarla beraberdir.”¹⁷³

“Bir kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür. Lâkin her kim kötülüğü yapanı affederse, onun sevabı Allah’a kalır. Şüphesiz ki Allah Teâlâ zulüm edenleri sevmez.”¹⁷⁴

İhsan ve azîmet ehli ise, aşağıdaki âyet-i kerimeler ile amel ederler:

“... Eğer affederseniz, takvaya daha uygun bir iş yapmış olursunuz...”¹⁷⁵

“... Bir de onlar, insanları affetsinler ve bağışlasınlar. Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?... ”¹⁷⁶

“Siz eğer bir iyiliği açığa vurur veya onu gizlerseniz ya da bir fenâlığı affederseniz, şüphesiz Allah Teâlâ, bol bol affedicidir, sizi affeder; mutlak kudret sâhibidir, yaptığının karşılığını vermeye gücü yeter.”¹⁷⁷

“... Eğer onların düşmanlıklarını, karşı af ile muâmele eder, karşılık vermezseniz, hatalarını örterseniz, şüphesiz Allah Teâlâ bağışlayan ve merhamet edendir.”¹⁷⁸

“Allah’tan gereği gibi korkanlar için ki, genişlik hallerinde de, darlık hallerinde de, Allah yolunda harcama yaparlar. Öfkelerini ve kırgınlıklarını yenerler, halkı

عفو ایدرلر . الله ذاتاً بویه محسنلری سور . سورۃ آل عمران ، آیت ۱۲۸ .

« فاعف عنهم واسمُح ان الله يحب المحسنين = يا محمد ! سن اونلری عفو ایت ، قائلرینه مقابله ایت ، شهم سز الله محسنلری سور . سورۃ مائده ، آیت ۱۶ .

« فما رحمة من الله انت لهم ولو كنت فظاً غافظاً لفلن نضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم = المالك رحمق ائیدرکه سن اونلره قارشى ملايم طاورا تيورسك . يوقسه اكر درست سوزلى ، قافى قابلى بر كيمسه اولايك سنك يانكدن طاعيليرلدى . اوسالده سن اونلری عفو ایت وائلر ايچون استغفار ایت . سورۃ آل عمران ، آیت ۱۵۳ .

« نذالعفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین = عفو ساديل ، ايلكي امر ایت ، جاهلاردن يوز چوير . سورۃ آل عمران ، آیت ۱۹۸ .

برده شو احاديث شريفه ي اوقويالم :

« العفو احق ما يعمل به = عفو ، پالغه اك زياده شايسته اولان شيدر . »

« ان الله عفو يحب العفو = شهم سز الله تعالى عفودر . وعفوى سور . »

« قال موسى بن عمران يا رب من اعن عبادك عندك قال من اذا قدر عفر = موسى بن عمران : « يا رب سنك تزكده قوللركلكاك اك هيزي كيمدر ؟ » ديه سوردى . ودمقتدر اولدين زمان مغفرت ايددر « جوازي آلدى . »

« من اراد ان يشرف الله له البنيان وان يرفع له الدرجات يوم القيامة فليغف عن ظلمه وليعط من حرمه وليصل من قلمه وليعلم من جعل عليه = هر كيم يوم قيامنده يارى كمالى طرفندن بيان مقامى

affederler. Allah da zâten böyle iyilik edenleri sever.”¹⁷⁹

“... Ya Muhammed! Sen onları affet, fenâlıklarına karşılık verme; şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”¹⁸⁰

“Allah’ın rahmeti eseridir ki, sen onlara karşı yumuşak davranıyorsun. Yoksa eğer kaba sözlü, katı kalbli bir kimse olaydın, senin yanından dağılırlardı. O hâlde sen, onları affet ve onlar için bağışlanma dile...”¹⁸¹

“Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir.”¹⁸²

Azîmet ve ruhsat ile ilgili hadîsler

Bir de şu hadîs-i şerîfleri okuyalım:

“Affetmek, yapılmaya en çok lâıyk olan şeydir.”¹⁸³

“Şüphesiz Allah Teâlâ affedicidir ve affı sever.”¹⁸⁴

“İmran oğlu Musa: ‘Ya Rab! Senin yanında kullarının en azizi kimdir?’ diye sordu. Ve ‘muktedir olduğu zaman affedendir’, cevabını aldı.”

“Her kim kıyâmet gününde Cenab-ı Hak tarafından makamının

اعلا ايدلديکني، درجاتي رفيع اولونديني ايسرته کنديسه ظلم ايدني
عفو ايتسون. کنديسي محروم ايدنه ورسون. کنديسيه کوروشمک
ايتسه مينه کوروشسون. کنديسه فنا سوز سويليه حلم اليه مقابله
ايتسون.

— « اذا وقف العباد نادى مناد ليقيم من اجره على الله وليدخل
الجنة قيل من ذا الذي اجره على الله قال العاقون عن الناس فقام كذا
وكذا الفأ فدخلوا الجنة بغير حساب = يوم قيامته قوللر حضور
باريده طورديني زمان بر منادي : « هر کيمک الله اوزرنده اجري
وارسه فالتسونده جته کيرسون » ديه باغيراجق . الله اوزرنده
اجري اولانلر کيملر ايمش ؟ ديه صورولاجق وه ناسي عفو ايدنلره
جواني ويريدهجک ، بونک اوزرنده شو قدر بيک کيمسه فالتهجق
ومحاسبه به اوغرامقيرين جته کيرهجک . »

— من عفا عند المقدرة عفا الله عنه يوم المعرة = قدرت
حالتده عفو ايدن کيمسي الله تعالى يوم عسرنده يعني قيامت کوننده
عفو ايدر .

— « العفو لا يزيد العبد الا عن افعافوا بزرگانه والتواضع لا يزيد
العبد الا رفعة فتواضعوا برفعکم الله = عفو قولک عزتي اترمهقدن.
باشقه بر شي يامااز. اويله ايسه عفو ايدنکيز که الله سزي عزت ايتسون.
تواضعده قولک رفعتني اترمهقدن باشقه بر شي يامااز . اويله ايسه
تواضع ايدنکيز که الله سزک مرتبه کزي يوکستسون . »

— « من اتاه اخوه متصلاً فليقبل منه محقاً كان او مبطلاً فان
لم يفعل لم يرد على الخوض = هر کيمک يانه قارداشي اعتذار ايدردک
کيرسه ، ايسر حفي اولسون ايسر حقير ، عذرتي قبول ايتسون.
بويله ياماازسه حوض باشنده يانه کله من . »

— من اعتذر اليه اخوه بمعذرة فلم يقبلها كان عليه من الخطيئة

şereflendirilmesini, derecelerinin yükseltmesini isterse, kendisine zulmedeni affetsin. Kendisini mahrum edeni, mahrum etmesin, versin. Kendisiyle görüşmek istemeyenle görüşsün. Kendisine fenâ söz söyleyene yumuşak bir şekilde karşılık versin.”

“Kıyâmet gününde kullar, Yüce Allah’ın huzurunda durdukları zaman bir münâdî / tellâl, ‘Her kimin Allah katında mükâfatı varsa kalksın da cennete girsin!’ diye bağıracak. ‘Allah katında mükâfatı olanlar kimler imiş?’ diye sorulacak ve ‘insanları affedenler’, cevabı verilecek. Bunun üzerine şu kadar bin kimse kalkacak ve hesap vermeksizin cennete girecek.”

“Kudreti bulunduğu hâlde affeden kimseyi, Allah Teâlâ, darlık gününde, yâni kıyâmet gününde affeder.”¹⁸⁵

“Affetmek, kulun izzetini (şan ve şerefini) arttırmaktan başka bir şey yapmaz. Öyle ise affediniz ki, Allah sizi azîz etsin. Tevâzu da kulun yüksekliğini arttırmaktan başka bir şey yapmaz. Öyleyse tevâzu ediniz ki, Allah da sizin mertebenizi yükseltsin.”¹⁸⁶

“Her kimin yanına kardeşi, özür dileyerek gelirse, ister haklı olsun ister haksız; özrünü kabul etsin. Böyle yapmazsa -kıyâmet günü- havuz başında yanıma gelemez.”¹⁸⁷

مثل صاحب مکس = هر کیم کندیشه قارشى قارداشتى بر عذر ايله اعتذار ایدرده قبول اینجسه حقسنز و برکو طرح ایدن کیمسه قدر اوژربنه کناه المش اولور .»

ترجمه ایندیگمز آیات کریمه دن وظائف عدله تماس ایدنلره دفتله باقیلاچق اولورسه کوردولورکه سینه به مثبته مقابله حالندهده برانسان کوردیکی معامله دن باشقه سنی یاچمه مأذون دکدر . ذبرا ظلم اینش اولور . بو رشعت ابدال ایدیلرکن — « اومولورکه اللهدن اتقا ایدسکنز » ، « اللهدن اتقا ایدیکز و بیلکیزکه الله مستقیموله برابردر » و « الله تعالی ظلم ایدنلری سومر » دینلریکنه باقیلیرسه بر مسلمان اللهم سومه دیکى واللهدن قورقماز قولار . زمرة سینه داخل اولماق ایچون ممکن اولدینی قدر عزیمت جهته میل ایتدکه کندى وجداتی سوق ایتک ، وجداتی تربیه ایتک اقتضا ایدرکه ازادیه تعلق ایدن بو تربیه طایه آتی ناصل اولسه برنجی مرتبه ده کی زمرة مکلفین میانه ادخاله بول آچار . نتکیم محاسبه نفسه ، اصلاح قلبه ، تزکیه روحه اعتنا ایدن مسلمانلر شره قارشى شر ايله مقابله شوبله طورسون ، بر ظلم وحقارت کوردکلرنده اینی الله حواله ایتیمی ترجیح ایدرلر وظالمه بددعا ایچمی بيله خاطره کنبرمزله . برماللری سرقت اولولسه اوئی معلوم برحدیث شریف نبوی به استناداً سارقه صدقه و بولش عدایده دک قلبلری اوئکله مشغول ایتزله . صرفای اسلامدن ربیع بن خثیم نمازده ایکن کوزینک اوکنده یکریمی بیک دوهم قیتمده کی بر آتی پانئش . نه نمازینی بوزمش ، نه ده نمازدن سوکره آرامق زحمتی اختیار اینش . سرفقی خبر آلان برطاقیم کیمسه لر تدرینه کلوب تیلی و برمکه باشلاینجه : « آیول ! او آتی حریف چوزرکن بم کوزم کوردووردی . فقط بن او زمان دهها زیاده سودیکم بر شی ايله (یعنی نماز ايله) مشغول اولدیم ایچون

“Her kim, kendisine kardeşi bir özür diler de, o özrünü kabul etmezse, haksız vergi koyan kimse kadar günah işlemiş olur.”¹⁸⁸

Şerîatımızın insanı terbiyedeki mükemmelliği

Tercüme ettiğimiz âyet-i kerîmelerden adâletle ilgili vazîfelere temas edenlere dikkatle bakılacak olursa görülür ki, kötülüğe benzeriyle karşılık verme hâlinde de bir insan, gördüğü muâmeleden başkasını yapmaya izinli değildir. Zîra zulmetmiş olur. Bu yolda ruhsat / izin verilirken *“Umulur ki Allah’tan gerektiği şekilde korkarsınız.”* *“Allah’tan gerektiği şekilde korkunuz ve biliniz ki Allah doğrularla beraberdir.”* Ve *“Allahu Teâlâ zulmedenleri sevmez”*, denildiğine bakılırsa, bir Müslüman, Allah’ın sevmediği ve Allah’tan korkmaz kullar topluluğuna dâhil olmamak için mümkün olduğu kadar azîmet cihetine meyletmeye kendi vicdanını sevk etmesi, vicdanını terbiye etmesi gerekir ki, irâdeye bağlı olan bu yüksek terbiye, onun nasıl olsa birinci mertebedeki mükellefler arasına girmesine yol açar.

Nitekim nefis muhasebesine / kendini hesaba çekmeye, kalbini doğrultmaya, ruhunu temizleme işine önem veren Müslümanlar, kötülüğe kötülükle karşılık vermek şöyle dursun, bir zulüm ve hakaret gördüklerinde işi Allah’a havale etmeyi tercih ederler ve zâlime beddua etmeyi bile hatıra getirmezler. Bir malları çalınırsa, Hazret-i Peygamber’in bilinen bir hadîs-i şerîfine dayanarak -çalınan malını- hırsıza sadaka verilmiş sayarak kalblerini onunla meşgul etmezler.

İslâm âriflerinden / seçkinlerinden Heysem oğlu Rebi’ namazda iken, gözünün önünde yirmi bin dirhem kıymetindeki bir atı çalınmış. Ne namazını bozmuş, ne de namazdan sonra aramak zahmetine girmiş.

Hırsızlığı haber alan birtakım kimseler yanına gelip teselli vermeye başlayınca:

“Ayol! O atı herif çözerken benim gözüm görüyordu. Fakat ben o zaman daha ziyâde sevdiğim bir şey ile -yâni namaz ile- meşgul

olduğum için

قونمادم . دیمش . بونک اوزرینه بو ذاتلر سارقه بددعا ایتمک
باشلامشور . ربیع ایسه : « بکا کیسه ظلم ایتش دکلدر . » دیدکدن
صوکره : « او آدم کندی غسنه ظلم ایتدی . زوالینک کندیته ایتدی
تیجیورمی که بنده اوکا ظلم ایدیم . دیمش . سلف صالحین بری نرزدنده
بر ذات مشهور حجاج ظالمه ظلمندن طولای سب ایتش وشو درسی
آلمش : « اونی سوککده او قدر ایلری کیتمه . زیرا الله تعالی حجاجه
ماله ، حانه مجاوز ایتدی کیسه لردن طولای جزا تربیه ایدمه چکی
بی حجابیت یخوره چیتاری . اعد حیننه مجاوز ایدنره جزا و تربیه .
بو ذاتک ویردیکی بودرس تربیه شبهه سز آئیده کی حدیث شریفک اثر
برکتیدر :

— ان العبد لیظم المظلمة فلا یزال یبتم ظالمه ویسبه حتی یكون
بمقدار ما ظلمه ثم یبقی للنظام علیه مطالبة بما زاد علیه یقتضی له من المظالم
= برقول ظلمه اوغرار . دیرکن ظالمه او قدر سوکرکه بو سی کیت
کید . ظالمک مقدار ظلمنه معادل کلکده قالمزده مظلومک تجاوز
ایتدیکی مقداردن طولای ظالمک اوکا مطالبه ایدبله جک حق کچر
و بو آتبق مقدار ایچون مظلوم قصاص ایدیلیر . « شریعتنرک سیاست
فهرسده کی بو کالک باشقه یرده حاصل اولدیفی بیلمیورز .

شریعت محمدیه تک بو بیسانانی واضحاً کوستیورکه دیغز اثره
Egoisme بی ، خودکاملنی قبول ایتیمش وایشاز Altruisme اسانی
صنوف مختلفه بشر آراسنده نشر و تعمیم ایچون الک سالم طریق
آچمشدر . خودکاملنک دشمن بی امانی اولدیفی — « اعدی عدوک
فلسک الی بین جنییک = دشمنلرک الک ضررلیسی ایکی جانبک
آراسنده کی نفسکدر . حدیث شریفی شبهه محل براقیه حق صورنده
اثبات ایدر . لکن شونی ده اخطار ایتک الزمدرکه خودکاملنی رد
ایتک وایتاری حد اقصای کالنه ایصال ایتکله برابر انجیلک : « بری

kovmadım!” demiş. Bunun üzerine bu zâtlar, hırsıza beddua etmeye başlamışlar.

Rebî’ ise: “Bana kimse zulmetmiş değildir”, dedikten sonra: “O adam, kendi nefesine zulmetti! Zavallının kendine ettiği yetmiyor mu ki, ben de ona zulmedeyim!” demiş.

Geçmiş zamanda yüksek ruhlu, terbiyeli olmakla tanınmış birinin yanında bir zât, zâlimliği ile meşhur Haccac-ı Zalim’e, zulmünden dolayı sövmüş ve şu dersi almış:

“Ona sövmekte o kadar ileri gitme. Zîra Allah Teâlâ, Haccac’a, malına, canına tecavüz ettiği kimselerden dolayı cezâ vereceği gibi, Haccac’dan yana da çıkarak onun haysiyetine tecavüz edenlere de cezâ verir.”

Bu zâtın verdiği bu terbiye dersi şüphesiz aşağıdaki hadîs-i şerîfin bereketinin eseridir:

“Bir kul zulme uğrar. Derken zâlime o kadar söver ki, bu sövmesi gitgide zâlimin zulmüne denk gelmekle de kalmaz, mazlûmun (haksızlığa uğrayanın) sövgüde aşırıya kaçmasından dolayı, zâlim ondan hak talep edecek duruma geçer. İşte bu fazla miktar için mazlûma cezâ verilir.”

Şerîatımızın, insanları terbiye etme konusundaki bu mükemmelliklerinin başka yerde mevcut olduğunu bilmiyoruz.

İslâm dini, bencilliğe red, îsârı teşvik etmiştir

Şerîat-ı Muhammediyye’nin (Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem’in getirdiği, bildirdiği dinin) bu beyânatı, açıkça gösteriyor ki, dinimiz bencilliği (Egoisme), hodkâmlığı kabul etmemiş ve îsâr (Altruisme) [kendi yerine başkasını düşünme] esasını bütün insan sınıfları arasında yaymak ve genişletmek için en sağlıklı yolu açmıştır.

İslâm’ın, hodkâmlığın yâni bencilliğin amansız düşmanı olduğunu, “Düşmanlarının en zararlısı, iki yanın arasındaki nefstir”, hadîs-i şerîfi şüpheyi yer bırakmayacak şekilde isbat eder. Lâkin şunu da hatırlatmak lüzumludur ki: İslâm, hodkâmlığı / bencilliği reddetmek ve

îsârı / diğerkâmlığı en yüksek seviyesine vârdırmakla beraber, *İncil*'in,
“Biri

صاغ يکائیکه طوفاً آتارسه سول يکائیکه ده چوپر ، امری قانون اخلاق اولارق قبول ایتمه مشدر. و بوند هر حالده اصابت ایتمشدر . زیرا بوسوزک مؤداسی بر قانون کلی اولیق خصائلندن محرومدر . بویله بر قانونک اوصاف علویه ایله متصف اولان نفس انسانی بی تذبذب ایتمه سندن قطع نظر . بوتون انسانلر شهوات و احترامانندن متجرد فرض ایدلمه دیکجه . نظام نوع بشر ایچون مفید عهد ایدلمه مه سی ده ضروریدر . اقوام نصرانیه دن هیچ بری طرفدن هیچ بر زمانده بوقانونک دستورالعمل اتخاذا ایدلمه مش اولماسی ذاتاً قابلیت تطبیقیه سی اولمادیغنه برهان جلیدر . فی الحقیقه انسانلر ملک ذکلددر . ملک اولدقلری فرض ایدرسه ک او حالده کندیلرندن فئالق صدوری غیر ممکن اولاجندن خیراته سالتی و شرور دن صارف بر قانون اخلاقینک وضعی اساساً عبث اولمش اولور . الحاصل قانون اخلاق انسانلر ایچونددر . وانسانلرک بونجه شهوات ، احتیاجات و احترامات کونا کون آراسنده کرک کندیلرینک ، کرک آخرک فطرة متوجه اولدقلری غایه کالاته رهزنلک ایتمه جک افعال و حرکاتک تابع اولدیقی قانون کلینک بالعموم افراد نوع بشر جه معقول و سامان اتباع اولماسی هر حالده جمله سنک فطرت مشترک سته موافق اولماسنه متوقفدر . بوده شه سز اساس عقلی به استناد ایتمه دیکجه ممکن اولماز . دین اسلام قانون اخلاقیه سی بوا اساس اوزرینه بنا ایتمش و فضله اولارق بوا ساسک بالعموم اصناف بشر آراسنده تعمیم ایتمه سنک ، بوتون اینای آدمک صمیم قلبنده محکوک اولماسنک چاره سنی ده اورقابه قویم مشدر .

sağ yanağına tokat atarsa sol yanağını da çevir”, emrini ahlâk kânunu olarak kabul etmemiştir. Ve bunda kesin olarak isabet etmiştir. Zîra bu sözün anlamı, bir küllî / evrensel kânun olmak özelliklerinden mahrumdur.

Böyle bir kânunun, yüce sıfatlarla vasıflanmış olan insan nefsini alçaltmasını görmezden gelsek dahi -bütün insanları şehvet ve hırslarından soyutlanmış farz edilmedikçe- insan nev’inin nizâmı için faydalı sayılamaması da zarûrîdir. Hristiyan milletlerden hiçbiri tarafından hiçbir zamanda bu kânunun hareket prensibi edinilmemiş olması, zâten uygulama kabiliyeti olmadığının kesin bir delilidir.

Gerçekte insanlar, melek değildir. Melek olduklarını kabul edersek, o hâlde de kendilerinden fenâlığa imkân kalmayacağından, iyiliğe teşvik ve kötülükten koruyacak bir ahlâk kânununun konulmasına da esâsen lüzum kalmaz.

Sonuç olarak:

Ahlâk kânunları insanlar içindir. Ve insanların, bunca aşırı istek, ihtiyaç ve ihtirasları arasında gerek kendilerinin, gerek başkalarının yaratılıştan yönelmiş oldukları kemâl gayesine aykırı düşmeyecek fiillerin ve hareketlerin tâbi / bağlı olduğu küllî / evrensel kânunun, insan cinsinin bütün ferdlerince akla uygun ve uyulmaya değer görülmesi, herhalde hepsinin müşterek fıtratına uygun olmasına bağlıdır. Bu da şüphesiz, akıl esâsına dayanmadıkça mümkün olamaz.

İslâm dini, ahlâk kânununu bu esas üzerinde kurmuş ve fazla olarak da, bu esasın bütün insan grupları arasında yayılmasının, yaygınlaşmasının bütün insanlığın kalbinin derinliklerinde kabul görmesinin çâresini de ortaya koymuştur...

Ahmed Naîm

مقدمه

کتابك -ب تاليفي (مقدمه) . - اخلاق اسلاميه نك منشأري دين محمد بدرو اخلاق حنندكي فكر لرمز الاسلامك آثار ندين او قدر متأثر اولما مشدر . - حسن خلقك نظر اسلامده ك اهميتي وچ كا دائر متعدد آيات كريمه واحاديث شرطه . - ايمان ايله حسن اخلاق آراسنده ك مناسبتى ميبين آثار ودلائل . - اختيار وسثولوق شعر آيات وآثار . - معصيت اصليله نظريه سى دين اسلامه اوتماز . - فعل خير ويا شرك اجري فاعلنه مقصود در . - بعض افعال خيريه فاعلدين ماعداسنده سارى اولور . - قدره ايمان . - امراض سساريه دن تحفظ و تدوى . - لرى . - (ولن نجد لسنة الله تبديلا) آيت كريمه سندن علم ايله دين آراسنده هيچ بر نزاع بر اقيه سى يك مهم نتيجه لر بيقيبور . - واسيوننا لپيم دين اسلام ايله يك اعلا باريشه بيلير . - منشأ اخلاق وسى اولفله وظيفه اخلاقيه ماهت عقليه سى غائب اتمز . - قانون اخلاق ايله حديث نبوى ايله ثابت اولان دساتير اخلاقيه نك مقايسه سى . - وظيفه ايجون وظيفه نظريه سى ايله رضاي باري ايجون عمل فريضه سى . - مكلفينده رسول ايله امت مشتركدر . - وظائف موسسه ايله وظائف ضيقه دينيلن شيلر .

İçindekiler 189

Kitabın yazılış sebebi - giriş.

İslâm ahlâkının kaynakları İslâm dinidir ve ahlâk hakkındaki fikirlerimiz filozofların eserlerinden o kadar müteessir olmamıştır / etkilenmemiştir.

Güzel ahlâkın İslâm'daki ehemmiyeti ve buna dâir çeşitli âyet-i kerimeler ve hadîs-i şerifler.

Îmân ile güzel ahlâk arasındaki ilişkiyi açıklayan hadîsler ve deliller.

Hürriyet ve mes'ûliyeti gösteren âyetler ve hadîsler.

"Aslî günah nazariyesi" İslâm dinine uymaz.

Hayır veya şer davranışın karşılığı yalnız fâiline âiddir.

Bâzı iyi fiillerin sevabı fâilinin dışındaki insanlara da geçer.

Kadere îmân.

Bulaşıcı hastalıklardan korunma ve tedâvî meseleleri.

"Allah'ın sünnetinden bir değişiklik bulamazsın" âyet-i kerimesinde ilim ile din arasında hiçbir çatışma bırakmayacak pek mühim neticeler çıkıyor.

Rasyonalizm, İslâm dini ile pekâlâ barışabilir.

Ahlâkın kaynağı vahiy olmakla ahlâkî vazîfe aklî mâhiyetini kaybetmez.

Ahlâk kânunu ile hadîs-i şerîfler ile sabit olan ahlâkî kuralların mukayesesi.

Vazîfe için vazîfe nazariyesi ile 'Allah rızası için amel buyruğu.

Mükellefiyette Peygamber ile ümmet ortaktır.

Geniş vazîfeler ile dar zamanlı denilen şeyler.

Bkz. M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul 1980, s. 28-30.

Bkz. Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, c. I, Mârifet Basımevi, İstanbul 1939, s. 3-4. (Zikri geçen metinde bâzı ilâveler ve tashihler yapılmıştır. FG.)

Bkz. *Sebîlürreşâd Mecmuası*, IX,X / 224-237, 1331 / 1328-1329.

“Macit Gökberk’le söyleşi”, *Macit Gökberk Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 4.

Babanzâde Ahmed Naîm, “Sunuş”, *İslâm Ahlâkının Esasları* içinde, haz. Ömer Rıza Doğrul, Yücel Yayınları, İstanbul 1963, s. 15-16.

Ahmed Naîm, *İslâm Ahlâkının Esasları*, haz. Recep Kılıç, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 16.

Ahmed Naîm’in babası olan Mustafa Zihni Paşa ilk olarak Bağdat’ta mühürdar, sonra Bağdat mektupçusu olmuş ve daha sonra da Yemen, Antalya ve Bolu gibi vilâyetlerde mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Adana, Yanya ve Hicaz gibi vilâyetlerde valilik de yapmıştır.

M. Cüneyt Kaya - İsmail Kara (Editör), *Babanzâde Ahmed Naîm, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.

“Ahmed Naîm, Irak-Süleymaniye bölgesinde yerleşmiş olan ve ‘Babanzâdeler’ olarak bilinen bir aileye mensuptur. Aile, 18. yüzyılın ikinci yarısında Baba Süleyman ile başlayan ünlü bir ailedir. Babanzâde lakabı Baba Süleyman Bey’e atfedilerek verilmiştir. Babanzâdeler, uzun yıllar kendi kurdukları şehrin mutasarraflığını yapmışlardır. Daha sonra Baban büyükleri arasında cereyan eden rekâbet ve geçimsizlik, aile fertlerinin dağılmasına ve ailenin zayıflamasına sebep olmuştur.

Babanzâdeler, Sultan II. Abdülhamid döneminde Süleymaniye’de tekrar büyük bir güç ve itibar kazanmışlardır. Ahmed Naîm’in babası olan Mustafa Zihni Paşa da, Babanzâdeler sülâlesindendir.

Mustafa Zihni Paşa, 1848’de Süleymaniye’de doğar; öğrenimini Bağdat’ta tamamlar. Memuriyete başladıktan sonra evlenir, Ahmed Naîm babasının görevi sırasında Bağdat’ta doğar.

Mustafa Zihni Paşa’nın Ahmed Naîm’den başka İsmail Hakkı, Hüseyin Şükrü ve Hikmet adında üç oğlu daha vardır.

Oğullarından ikincisi İsmail Hakkı Bey, hukuk eğitimi almış ve önce Ahmed Cevdet’in *İkdam* gazetesinde, II. Meşrutiyet’in ilânından sonra da *Tanin* gazetesinde çalışmıştır. 1910 yılında Hakkı Paşa kabinesinde Maârif Nâzırı / Eğitim Bakanı olarak kabineye giren İsmail Hakkı Bey, aynı zamanda Mülkiye Mektebi hocalarındandır. 1913’te “Hukuk-ı Esâsiye” dersini okuttuğu Mülkiye Mektebi’nde düşerek vefat etmiş ve Beyazıd Câmii avlusuna defnedilmiştir. Osmanlı idare teşkilâtına dâir makalelerinden oluşan *Irak Mektupları* ve anti-semitizmin sebeplerini anlattığı *Dreyfus Meselesi ve Esbâb-ı Hafiyesi* adlı eserleri ile, uzun süre Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinde ders kitabı olarak okutulan *Hukuk-ı Esâsiye* adlı eseri meşhurdur. Mebusluğu sırasında, yine mebuslardan biri olup kâtip üye olarak görev yapan Abdülaziz Mecdi Efendi’nin yoklama için isimleri okurken, sıra İsmail Hakkı Bey’e gelince onun adını sehven ve belki biraz lâtife ve tariz için “Yabanzâde”, diye okuması üzerine, İsmail Hakkı Bey’in ‘Babandır o!’ itirazı ile yaptığı düzeltme o zaman pek meşhur olmuştur.

Üçüncü oğlu Hüseyin Şükrü Baban, 1890'da doğar. İlk ve orta öğrenimden sonra Galatasaray Lisesi'ni, akabinde Paris'te Hukuk Mektebi ve Siyasal İlimler Okulu'nu bitirir. Eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine dönen Hüseyin Şükrü, Matbuat Genel Müdürlüğü, Dâhiliye Nezâreti Özel Kalem Müdürlüğü gibi çeşitli idarî görevlerde bulunduktan sonra, 1933 yılında yapılan üniversite reformuyla ağabeyi Ahmed Naîm üniversiteden tasfiye edilirken, Hukuk Fakültesi'nde İktisat Doktrinleri ve İktisat Kürsüleri ordinaryüs profesörlüğüne getirilir ve 1959 yılına kadar bu görevine devam eder. Bâzı tercümeleri yanında *İktisat Doktrinleri*, *İçtimaî İktisat*, *İktisat Prensipleri* başlıklı eserleri ve çok sayıda makalesi vardır.

Dördüncü ve en küçük oğlu olan Hikmet Bey ise, Mülkiye mezunudur.

Babanzâdelerin nesli Hikmet Bey'in oğlu olan Cihat Baban (öl. 28 Eylül 1984) ile devam etmiştir. (Hüseyin Hansu, *Secdede Biten Bir Ömür, Babanzâde Ahmed Naîm*, Kaynak Yayınları, İzmir 2007, s. 15; ayrıca bkz. Kurtuluş Öztürk, "Babanzâde Ahmed Naîm", *Türkiye Birikimleri 1, İlâhiyatçılar*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 31).

"Bu ailenin tanınmış mensuplarından ikisi, Fatma Neslihan Hanım ile Ayşe Semiha Baban Hanım'dır. Ahmed Naîm Bey ile kardeş çocuğu olan Recai Bey'in kızı, Yahya Nüzhet Paşa'nın torunu Fatma Neslihan Hanım, 1941 yılında Necip Fazıl Kısakürek ile evlenmiştir. Ayşe Semiha Hanım ise, 11 Ağustos 2002'de Yaşar Kemâl ile evlenmiştir." (Hüseyin Hansu, *age*, s. 18).

İlk tahsilini Bağdat'ta yaptıktan sonra Osmanlı'nın pâyitahtı İstanbul'a gelerek Mekteb-i Sultanî'ye (Galatasaray Lisesi'ne) girer. 1894 yılında 1078 no'lu öğrenci olarak "Pekiyi" derece ile Galatasaray Lisesi'ni bitiren Ahmed Naîm, bu okulda Fransızca dersinden en yüksek notu alan öğrencidir.

Bkz. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. III, s. 558.

Öğrencilik yıllarında çalışkan, terbiyeli ve mazbut bir yaşam tarzıyla tanınan Ahmed Naîm, daha o yıllarda tavizsiz İslâmî yaşantısıyla dikkatleri çeker. Arap ve Fars dillerini mükemmelen ilerlettiği gibi, medreselerde okunan İslâmî ilimleri de tahsil eder. Dönemin önde gelen müderrislerinden Hacı Zihni Efendi ile Hersek Müftüsü Ali Fehmi Efendi, ders aldığı hocaların başında gelir. Bunlarla da yetinmeyip, ayrıca Fransızca'yı da çok iyi derecede öğrenir. Ahmed Naîm böylece bir taraftan Doğu kültürünü yakından tâkib etme imkânı bulurken, diğer taraftan da Batı kültürünü yakinen izlemiştir.

Bkz. İsmail Kara, *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, s. 396.

Bkz. *Sarf-ı Arabî'ye Mahsus Temrinât*, Galatasaray Arapça dersi hocası Cemil Bey'in yazdığı *Sarf-ı Arabî* kitabının tatbik ve temrinleri, İstanbul 1316, 220 sayfa.

Tanîn, S. 104, s. 4 (20 Şevval 1326 / 1 Teşrîn-i Sânî 1324 / 14 Kasım 1908)'den aktaran İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak - Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, s. 67.

Bkz. M. Cüneyt Kaya - İsmail Kara (Editör), *Babanzâde Ahmed Naîm, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, s. 16.

Felsefe Dersleri, Maârifetü'n-Nefs kısmı, Dârülhilâfe Hukuk Matbaası, İstanbul 1330, 256 sayfa.

Bahsi geçen çalışma için bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak - Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, 364 s.

Eserin, Yücel Yayınları tarafından 1963 baskısındaki kapakta yazarı ve unvanı şöyle takdîm edilmiştir: *İslâm Ahlâkının Esasları*, Babanzâde Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî* Mütercimi (Eski Üniversite Profesörü).

Türkçe'ye *Buhârî Muhtasarı -Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* diye tercüme edilen eserin asıl adı *et-Tecrîdu's-Sarih li Ahâdisi'l-Câmii's-Sahîh*'tir. Musannifi, Ebü'l-Abbas Zeynü'd-din Ahmed bin Ahmed bin Abdi'l-Lâtif bin Ebi Bekr bin Ahmed bin Ömer el-Yemânî eş-Şerci ez-Zebidî el-Hanefî'dir. ez-Zebidî 816 / 1413'te Yemen'in Zebîd beldesinde doğmuş ve 893'te orada vefat etmiştir. Türkçeye tercüme edilen meşhur eserini ise, 889'da tamamlamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Elmalılı Hamdi Efendi ve Şâir Mehmed Âkif arasında yapılan *Kur'ân-ı Kerim* Meâli ve Tefsirine Dâir Anlaşma metni için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 2218, Yer no: 26. 149. 18, 26.10. 1341 (1925) târihinde imzalanan bu sözleşmeye göre mütercimler 6'şar bin lira karşılığında İtikadda Ehl-i Sünnet, amelde Hanefî Mezhebi'nin esaslarına riâyet ederek *Kur'ân*'ın tercümesi ile muhtasar bir tefsirini yapacaklardır. (Bkz. Hüseyin Hansu, *age*, s. 183; ayrıca bkz. Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şâiri, Mehmed Âkif ve Kur'ân Meâli*, Birun Yayınları, İstanbul 2000, s. 120-130).

Dârülfünûn'un 151 kişilik kadrosundan yalnız 59'u yeni üniversiteye alınmıştır. Tasfiye yapılırken hocaların ilmî kişiliğinden ziyâde inkılâpların savunucusu olması kıstas kabul edilmiştir. Dolayısıyla Ahmed Naîm'in açığa alınmasında muhâlif kişiliği de önemli bir unsurdur. Ayrıca bu süreçte Nazi baskısından kaçan Alman asıllı bilim adamları da üniversitede istihdam edilmiştir.

Bkz. Hüseyin Hansu, *age*, s. 153.

Muallim Mehmed Cevdet, *Müderriş Babanzâde Ahmed Naîm*, s. 99.

Babanzâde Ahmed Naîm'in hayatı ve eserleri için bakınız:

- Eşref Edib, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphânesi, c. 1, İstanbul 1938, 2 cild 1939. Bu çalışma tarafımızdan yayına hazırlanmış olup Beyan Yayınları'nca 2010 yılında büyük boy, 870 sayfa hâlinde neşredilmiştir.

- Fahrettin Gün, *Babanzâde Ahmed Naîm'in Hayatı ve Eserleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

- Mâhir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1975.

- Midhat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, Timaş Yayınları, İstanbul 1997.

- M. Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi*, Türcav Yayınları, İstanbul 1976.

- M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Târimizde Irkçılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.

- Muallim M. Cevdet, *Müderriş Babanzâde Ahmed Naîm*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

- İsmail Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, c. I, Risâle Yayınları, İstanbul 1986.
- İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak - Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye’ye Girişi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, 4. baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1914.
- Hüseyin Hansu, *Secdede Biten Bir Ömür, Babanzâde Ahmed Naîm*, Kaynak Yayınları, İzmir 2007.
- Kurtuluş Öztürk, “Babanzâde Ahmed Naîm”, *Türkiye Birikimleri 1, İlâhiyatçılar*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2013.
- M. Cüneyt Kaya - İsmail Kara (Editör), *Babanzâde Ahmed Naîm: Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2018.

Ahmed Güner Sayar, *Abdûlbaki Gölpınarlı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 117-119.

Sarazen: Haçlı Seferleri sırasında Avrupalılar Müslümanlara bu adı takmıştır. Ortaçağda Müslümanlara verilen isim... Genel olarak Hristiyan olmayan anlamına da gelir... (Latince: Sarecenus)

Henri de Castries’nin *İslâm* adındaki eserine bakılsın. (Ahmed Naîm)

Balkan Harbi’nden birkaç ay evvel kaleme alınmış olan bu satırların Avrupa mütefekkirleri sınıfına karşı taşıdığı iyi niyet ve samimiyeti, bugün kendi hesabıma mühim bir miktarda azaltmaya mecburum. Zîra son felâketlerimiz, Avrupa’nın Müslümanlara karşı fitneci yüzünde taşıdığı riya / iki yüzlülük örtüsünü yırtıp atmış ve son medeniyet asırlarının, Batılıların yalnız dimağlarını / beyinlerini terbiye edip, ruhlarını ve kalblerini Ortaçağ’ın karanlıklarından kurtarabilmekten henüz pek uzak olduğunu isbat eylemiştir. (Ahmed Naîm)

Şerîat: Allah’ın kulları için peygamberleri vâsıtasıyla koymuş olduğu îman, ahlâk, ibâdet ve hukukla ilgili kural ve hükümlerin bütünü, din...

Kur’ân-ı Kerim, Kâlem Sûresi, 4.

Ashab: Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında yaşamış, İslâm dinini kabul etmiş, onu görmüş ve sohbetinde bulunma şerefine ermiş kimselere denir, sahâbe.

Müslim, c. I, s. 535.

Müsned, c. VI. s. 68.

Kur’ân-ı Kerim, Arâf Sûresi, 199.

Kur’ân-ı Kerim, Nahl Sûresi, 90.

Kur’ân-ı Kerim, Lokman Sûresi, 17.

Kur’ân-ı Kerim, Şûrâ Sûresi, 43.

Kur’ân-ı Kerim, Mâide Sûresi, 13.

Kur’ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, 22.

Kur’ân-ı Kerim, Fussilet Sûresi, 34.

Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmran Sûresi, 133-134.

Köşeli parantez içindeki ifadeler tarafımızdan ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)

Kur'ân-ı Kerim, Hucûrat Sûresi, 12.

Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 384.

Feyzu'l-Kadîr, c. V, s. 568.

Köşeli parantez içindeki ifadeler tarafımızdan ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 2.

Müsned, c. V, s. 89.

Feyzu'l-Kadîr, c. V, s. 441.

Müsned, c. II, s. 365.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 557.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 209.

Tirmizi, c. IV, s. 370.

Müsned, c. VI, s. 47.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 251.

İbn Mâce, c. II, s. 1410.

Köşeli parantez içindeki kelimeler tarafımızdan ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)

Taberanî, c. I, s. 260.

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 113.

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 113.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 510.

Müsned, c. IV, s. 158.

Tirmizî, *Birr*, 55.

Buhârî, c. 1, s. 24.

Feyzu'l-Kadîr, c. I, s. 523.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 30.

Buhârî, c. I, s. 26.

Müsned, c. II, s. 274.

Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 535.

Müellif asıl metinde sehven dinî yerine aklî yazmış olmalı. (Hazırlayanın notu)

Muâmelât: İslâm hukukunun âile ve mîras hukuku, sözleşme gibi toplum hayatını ilgilendiren hükümlerini ihtiva eden bölümü.

Kur'ân-ı Kerim, Zilzâl Sûresi, 7-8.

Kur'ân-ı Kerim, İsra Sûresi, 84.

Kur'ân-ı Kerim, Necm Sûresi, 39.

Köşeli parantez içindeki ifadeler tarafımızdan ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)

Kur'ân-ı Kerim, Şûra Sûresi, 20.

Kur'ân-ı Kerim, Kehf Sûresi, 29.

Kur'ân-ı Kerim, Câsiye Sûresi, 15.

Kur'ân-ı Kerim, Enbiya Sûresi, 23.

Kur'ân-ı Kerim, Ra'd Sûresi, 11.

Kur'ân-ı Kerim, Enfal Sûresi, 53.

Müslim, Kitabu'l-îmân, s. 1459.

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 334.

Tirmizî, c. IV, s. 612.

Kur'ân-ı Kerim, A'raf Sûresi, 6.

Hıristiyanlar Âdem aleyhisselam'ın günahından dolayı bütün insanların lanetlendiklerini ve âhiret azabını hak ettiklerini ve Yaratıcı'nın İsa aleyhisselam da zahir olup bu oluş ve yok oluş dünyasına karışarak kendisini idam ettirmek suretiyle insanlığa kendisini feda ettiğine inanırlar. İşte "aslî günah", Âdem aleyhisselam'ın, bütün evladını sürekli bir belaya uğratan hatasından ibâret olmuş olur. (Ahmed Naîm)

Kur'ân-ı Kerim, Zümer Sûresi, 7; Fâtır Sûresi, 18; En'am Sûresi, 164; İsrâ Sûresi, 15.

Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, 54.

Kur'ân-ı Kerim, Mâide Sûresi, 105.

Kur'ân-ı Kerim, Lokman Sûresi, 33.

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 134.

Müslim, c. II, s. 706.

Müslim, c. III, s. 1255.

Tirmizî, c. V, s. 41.

Bu cümlede tashih yapılmıştır. (Hazırlayanın notu)

Charles Jourdain, *Dictionnaire des Sciences Philosophiques*, art. (madde) "Fatalisme". (Ahmed Naîm)

Charles Jourdain, burada Cebriye ile Kaderiye (kaderi inkâr eden Mutezile) arasında yer alan Ehl-i Sünnet'in kader anlayışını özetliyor. Buna göre hem Allahu Teâlâ'nın kaderi, hem de insanın özgür irâdesi vardır. Fakat insanoğlunun aklî kapasitesi, bu ikisini telif edip uzlaştırmaya yetmemektedir. (Hazırlayanın notu)

Metinde kısmi tashihler yapılmıştır. (Hazırlayanın notu)

Dictionnaire des Sciences Philosophiques, art. (madde) "Morale". (Ahmed Naîm)

Kur'ân-ı Kerim, Nisa Sûresi, 71.

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 195.

Buharî, c. VII, s. 164.

Feyzu'l-Kadîr, c. I, s. 138.

Feyzu'l-Kadîr, c. V, s. 41.

İbn Mâce, c. II, s. 1172.

Muvatta, c. II, s. 894.
Tirmizî, c. IV, s.383.
İbn Mâce, c. II, s. 1141.
Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 216.
Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 216.
Buhârî, c. XII, s. 81.
Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 552.
Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 552.
Tirmizî, c. IV, s. 668.
Kur'ân-ı Kerim, Fetih Sûresi, 23.
Kur'ân-ı Kerim, Fatır Sûresi, 43.
Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 256.
Kur'ân-ı Kerim, Enfâl Sûresi, 42.
Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 535.
Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 528.
Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 54.
Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 286.
Feyzu'l-Kadîr, c. V, s. 424.
Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 48.

Son yapılan bir istatistiğe nazaran Avrupa ve Amerika misyonerlerinin *İncil*'i neşir uğruna sarf ettiği meblağ senede beş buçuk milyon İngiliz lirasını geçmektedir. (Ahmed Naîm)

Tirmizî, c. V, s. 51.
Müsned, c. IV, s. 228.
Müsned, c. IV, s. 1980.
Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 463.
Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 284.
Kur'ân-ı Kerim, İsrâ Sûresi, 36.
Buhârî, c. I, s. 2.
Müslim, c. IV, s. 1987.
Feyzu'l-Kadîr, c. VI, s. 292.
Müslim, c. IV, s. 2172.
Kur'ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi, 72.

Allahu Teâlâ bu konuda hükmünü verdiği için bu dua da pek uygun olmasa gerek. (Hazırlayanın notu)

Berzah: Dünya ile âhiret arasında ruhların kıyâmeti bekledikleri yer.

Kendinden çok başkalarını düşünen, başkalarının iyiliği için fedâkârlık yapacak yaratılıştaki olan kimse. Diğerkâmlık...

Feyzu'l- Kadîr, c. I, s. 217.

Neseî, c. VI, s. 25.

Köşeli parantez içindeki ifade tarafımızdan ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 271.

Köşeli parantez içindeki bu cümle ilâve tarafımızdan ilâve olunmuştur.
(Hazırlayanın notu)

Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 267.

Feyzu'l-Kadîr, c. VI, s. 37.

Feyzu'l-Kadîr, c. III, s. 554.

Kur'ân-ı Kerim, Yunus Sûresi, 62.

Kur'ân-ı Kerim, Kehf Sûresi, s. 110.

Kur'ân-ı Kerim, Haşr Sûresi, 7.

Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmran Sûresi, 31-32.

Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, 54.

Kur'ân-ı Kerim, Nisa Sûresi, 59.

Müslim, c. IV, s. 1835.

Feyzu'l-Kadîr, c. II, s. 567.

Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmran Sûresi, 159.

Müslim, c. IV, s. 1836.

Kur'ân-ı Kerim, Nisa Sûresi, 80.

Kur'ân-ı Kerim, Gâşiye Sûresi, 21-22.

Buhârî, c. VIII, s. 185.

Kur'ân-ı Kerim, Şurâ Sûresi, 15.

Kur'ân-ı Kerim, Mü'min Sûresi, 66.

Kur'ân-ı Kerim, Neml Sûresi, 91.

Kur'ân-ı Kerim, Zümer Sûresi, 11-13.

Kur'ân-ı Kerim, En'âm Sûresi, 14.

Kur'ân-ı Kerim, En'âm Sûresi, 162-163.

Kur'ân-ı Kerim, Mümtetine Sûresi, 12.

Kur'ân-ı Kerim, Hûd Sûresi, 112.

Müslim, c. III, 1469.

Azîmet: Kulun, Allah tarafından kendisine yüklenen görevleri tam bir sebat ve azimle yerine getirmesi.

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 179.

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 194.

Kur'ân-ı Kerim, Şura Sûresi, 40.

Kur'ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, 237.

Kur'ân-ı Kerim, Nûr Sûresi, 22.

Kur'ân-ı Kerim, Nisa Sûresi, 149.

Kur'ân-ı Kerim, Teğabun Sûresi, 14.

Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân Sûresi, 133-134.

Kur'ân-ı Kerim, Mâide Sûresi, 13.

Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân Sûresi, 159.

Kur'ân-ı Kerim, Araf Sûresi: 199.

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 381.

Müsned, c. I, s. 319.

Feyzu'l-Kadîr, c. VI, s. 180.

Tirmizî, c. IV, 82.

Feyzu'l-Kadîr, c. IV, s. 318.

İbn Mâce, c. II, s. 1225.

Eseri sâdeleştirme sürecinde “içindekiler” kısmında bâzı tasarruflara gidilmiş, ayrıca eserin daha kolay anlaşılması için yeni arabaşlıklar ilâve olunmuştur. (Hazırlayanın notu)